

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

DAIVA SINKEVIČIENĖ
CIVILINĖS TEISĖS MAGISTRATŪROS STUDIJŲ PROGRAMA

VEKSELIO NEGALIOJIMO YPATUMAI – TEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR
TEISMŲ PRAKTIKOS ANALIZĖ
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė: doc.dr. A. Dambrauskaitė

Vilnius, 2009

TURINYS

ĮVADAS	Psl.
	2
1. VEKSELIO TEISINĖ PRIGIMTIS	5
1.1. Vekselio istorija	5
1.2. Vertybinių popierių samprata	8
1.3. Vekselio sąvoka	10
1.4. Vekselio savybės	13
1.4.1. Viešas patikimumas	13
1.4.2. Vekselinio įsipareigojimo besąlygiškumas	15
1.4.3. Vekselio abstraktumas	16
1.4.4. Vekselio formalizmas	17
1.4.5. Kitos savybės	18
1.5. Vekselio funkcijos civilinėje apyvartoje	19
2. SPECIALIEJI VEKSELIO NEGALIOJIMO PAGRINDAI	22
2.1. Vekselio negaliojimas dėl formalių jo trūkumų	22
2.2. Vekselio ginčijimas pagal LR ĮPVĮ 19 straipsnį	34
3. BENDRIEJI VEKSELIO NEGALIOJIMO PAGRINDAI	41
3.1. Sandorio samprata	41
3.2. Vekselio išrašymas – vienašalis abstraktus sandoris	45
3.3. Vekselio pripažinimas negaliojančiu taikant LR CK numatytus bendruosius sandorių negaliojimo pagrindus	51
IŠVADOS	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS	61
SANTRAUKA	64
ZUSAMMENFASSUNG	65

ĮVADAS

Temos aktualumas ir mokslinis iširtumas

Vekselis yra viena iš seniausiai ir plačiausiai naudojamų atsiskaitymo negrynaisiais pinigais ir kreditavimo priemonių. Istoriniuose šaltiniuose randamos nuorodos apie vekselį kaip seniausią apyvartinį dokumentą naudotą 2100 m. pr. m. e. Lietuvos istoriniuose šaltiniuose nurodoma, kad dar Jogaila buvo išdavęs Vytautui vekselį, įpareigojantį sumokėti Vytautui 500 siklų arba 500 Lietuvos kalimo gryno sidabro rublių¹. Ilga vekselio istorija nuo jo atsiradimo iki šių dienų lėmė ir tai, kad vekselis kaip apyvartos ir mokėjimo priemonė teoriniuose mokslininkų darbuose yra gan plačiai nagrinėjamas. Vekselio sampratos, jo panaudojimo problemos nagrinėjamos J. Šato, A. A. Višnevskij, P. P. Citovič, V. A. Belov, I. V. Rukavišnikovos, V. V. Iljino, N. O. Nersesovo ir kitų autorių moksliniuose darbuose.

Vekselio negaliojimo ypatumai nėra išsamiai nagrinėti teisinėje doktrinoje. Nors ši problema praktikoje yra labai aktuali. Gan paprasta vekselių surašymo tvarka, greita apyvarta ir plačios jų pritaikymo galimybės lėmė, kad vekseliai tampa vis populiariesni tiek Lietuvoje, tiek tarptautiniame lygmenyje. Todėl vekselinių teisinių santykių dalyviams yra itin aktualu suprasti ir žinoti vekselių pripažinimo negaliojančiais teisinius pagrindus. Tik tiksliai žinodami vekselio pripažinimo negaliojančiais galimybes ir ribas jie galės pilnai įgyvendinti savo teises bei apsaugoti savo teisėtus interesus bei lūkesčius. Tokiu būdu bus užtikrintas ir civilinės apyvartos stabilumas. Vekselio negaliojimo problemas praktikoje sprendžia notarai, kai į juos kreipiamasi išduoti vykdomąjį įrašą, ir teismai, kai teisinių santykių dalyviai ginčija vekselio išrašymo teisėtumą. Lietuvos Respublikos įstatyminėje bazėje vekselių pripažinimo negaliojančiais pagrindai nėra aiškiai reglamentuoti, teisinė literatūra šiuo klausimu yra labai skurdi, praktiškai vekselių negaliojimo klausimas nagrinėtas tik teisminėje praktikoje.

Lietuvos Respublikos teismų praktika susijusi su vekselių pripažinimo negaliojančiais ypatumais yra nevienoda. Teismai vieningai traktuoja vekselį kaip vertybinį popierių, kuriam būdingos visos vertybinio popieriaus savybės, ir kurio teisinė prigimtis bei specifinis teisinis reglamentavimas lemia, kad jo pripažinimui negaliojančiu gali būti taikomi Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatyme (toliau - LR ĮPVĮ) numatyti pagrindai. Tačiau teismo nuomonė išsiskiria dėl vekselio pripažinimo negaliojančiu taikant bendruosius sandorių negaliojimo

¹ Laurinavičius K. Vertybinių popierių vieta civilinių teisių objektų sistemoje // Jurisprudencija. 2002, T. 28 (20), p. 53-68.

pagrindus. Pagal vieną iš jų – vekselio negaliojimui gali būti taikomi bendrieji sandorių negaliojimo pagrindai. O pagal kitą - dėl specifinių vekselio, kaip vertybinio popieriaus, savybių jo negaliojimui bendrieji sandorių negaliojimo pagrindai yra netaikytini ir sprendžiant šį klausimą galima remtis tik LR ĮPVĮ numatytais pagrindais.

Taigi, temos aktualumą patvirtinta tai, kad šiuo metu Lietuvos Respublikos įstatyminėje bazėje vekselių pripažinimo negaliojančiais pagrindai nėra aiškiai reglamentuoti, o teismų praktika šiuo klausimu yra prieštaringa, todėl aktualu yra išanalizuoti, kokie yra vekselio negaliojimo pagrindai, siekiant išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp vekselio, kaip labai patikimo ir likvidaus vertybinio popieriaus, apyvartos stabilumo ir sąžiningų vekselinių santykių dalyvių teisių ir teisėtų interesų apsaugos.

Tyrimo problema, objektas, hipotezė, tikslas ir uždaviniai

ŠIAME DARBE NAGRINĖJAMA **PROBLEMA** - AR VEKSELIO NUGINČIJIMUI GALI BŪTI TAIKOMI TIK LR ĮPVĮ NUMATYTI SPECIALIEJI VEKSELIO NEGALIOJIMO PAGRINDAI, AR IR BENDRIEJI SANDORIŲ NEGALIOJIMO PAGRINDAI. ŠIAI PROBLEMAI TIRTI BUS ATLIEKAMA VEKSELIUS REGLAMENTUOJANČIŲ TEISĖS AKTŲ, TEISĖS DOKTRINOS IR TEISMŲ PRAKTIKOS ANALIZĖ VEKSELIO PRIPAŽINIMO NEGALIOJANČIU KLAUSIMAIS.

Šio tyrimo **objektas** – vekselio pripažinimo negaliojančiu pagrindai. Šio tyrimo **hipotezė** - vekselio pripažinimui negaliojančiu gali būti taikomi tiek LR ĮPVĮ įtvirtinti specialieji vekselio negaliojimo pagrindai, tiek ir bendrieji sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindai, numatyti Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau LR CK).

Tyrimo **tikslas** – nustatyti kokiais teisiniais pagrindais remiantis vekselis gali būti pripažintas negaliojančiu.

Tikslui pasiekti iškeliami šie **uždaviniai**:

1. Atskleisti vekselio teisinę prigimtį, sąvoką, jo specifinius požymius bei savybes ir jo funkcijas civilinėje apyvartoje.
2. Išanalizuoti LR ĮPVĮ reglamentuotus vekselio negaliojimo pagrindus.
3. Pateikti vekselio kaip sandorio teisinę analizę ir nustatyti vekselio pripažinimo negaliojančiu ypatumus remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais.

Tyrimo metodika

ATLIEKANT TYRIMĄ IR SIEKIANT IŠANALIZUOTI VEKSELIO NEGALIOJIMO YPATUMUS TEISINIAME REGLAMENTAVIME IR TEISMŲ PRAKTIKOJE NAUDOJAMI ANALIZĖS, SINTEZĖS, LYGINIMO METODAI. ANALIZĖ - MOKSLINIO TYRIMO METODAS, „PRAKTIŠKAI AR MINTYSE SUSKAIDANT DAIKTĄ, REIŠKINĮ, VISUMĄ Į SUDĖTINĖS DALIS, POŽYMIUS, SAVYBES, KURIOS NORS DALIES, KURI VĒLIAU NAGRINĖJAMA ATSKIRAI, IŠSKYRIMAS IŠ VISUMOS“². ŠIO METODO PAGALBA IŠ TYRIMO MEDŽIAGOS IŠSKIRIAME ŠIO DARBO PROBLEMAI SPREŠTI REIKŠMINGAS DALIS, SIEKIAME PAŽINTI JAS ATSKIRAI, O PO TO DAROME APIBENDRINIMUS, ATLIEKAME ANALIZĖS DUOMENŲ SINTEZĖ. ANALIZĖS SĄVEIKOJE SU SINTEZE PAGALBA GAUNAME APIBENDRINTUS DUOMENIS APIE ŠIO TYRIMO OBJEKTĄ. LYGINIMO METODU DERINAME INFORMACIJĄ APIE VEKSELIO TEISINĘ PRIGIMTĮ, JO SPECIFINĮ TEISINĮ REGLAMENTAVIMĄ, JO FUNKCIJAS CIVILINĖJE APYVARTOJE, VEKSELIO NEGALIOJIMO PAGRINDUS GAUTĄ IŠ SKIRTINGŲ ŠALTINIŲ, T.Y., TEISĖS AKTŲ, TEISĖS DOKTRINOS, TEISMŲ PRAKTIKOS, O TAIP PAT SKIRTINGŲ AUTORIŲ AR AUTORIŲ KOLEKTYVŲ. MOKSLINIO TYRIMO METODŲ PAGALBA SIEKIAME VISAPUSIŠKAI IR PAKANKAMAI IŠANALIZUOTI VEKSELIO NEGALIOJIMO YPATUMUS, PALYGINTI, APIBENDRINTI TEISĖS AKTUOSE, MOKSLINĖJE LITERATŪROJE IR IŠ TEISMŲ PRAKTIKOS SURINKTUS DUOMENIS. ŠIAME DARBE TEISINIAI REIŠKINIAI ANALIZUOJAMI TEISINIO POZYTIVIZMO PLOTMĖJE.

Magistro baigiamojo darbo struktūra

Pagal iškeltus uždavinius dėstomoji darbo dalis skirstoma į tris skyrius. Visi skyriai skirstomi į smulkesnes dalis – poskyrius, kurie skiriami konkrečioms klausimams analizuoti.

Pirmajame skyriuje trumpai pateikiama vekselio istorija, nagrinėjama vekselio sąvoka, specifinės vekselio kaip vertybinio popieriaus savybės, jo funkcijos civilinėje apyvartoje, gilnamasi į vekselio teisinę prigimtį. Tuo tikslu analizuojama teisės doktrina bei teismų praktika.

Antrajame skyriuje analizuojami LR ĮPVĮ nustatyti vekselio negaliojimo pagrindai, jų taikymas teismų praktikoje, pateikiama teisės doktrinos pozicija šiais klausimais.

Trečiajame skyriuje pateikiama sandorio samprata, nustatinėjama ar vekselis yra vienašalis sandoris, ar vekselio pripažinimui negaliojančiu gali būti taikomi bendrieji sandorių negaliojimo pagrindai. Analizuojama teisės doktrina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Lietuvos apeliacinio teismo praktika šiais aktualiais klausimais.

² Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimo metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P. 375.

Tyrimas pabaigiamas pateikiant *išvadas* bei naudotos literatūros sąrašą.

1. VEKSELIO TEISINĖ PRIGIMTIS

1.1. Vekselio istorija

Vekseliai yra viena iš seniausiai ir plačiausiai naudojamų atsiskaitymo negrynaisiais pinigais formų. Kaip nurodo L. R. Juldašbajeva, seniausias apyvartinis dokumentas, į kurį išlikusios nuorodos istoriniuose šaltiniuose, - tai apytiksliai 2100 m. pr. m. e. naudotas vekselis, kuriame nurodytas daugiau ar mažiau apibrėžtas mokėjimo terminas. Galima paminėti, jog dar Jogaila buvo išdavęs Vytautui vekselį, įpareigojantį sumokėti Vytautui 500 skilų arba 500 Lietuvos kalimo gryno sidabro rublių. Tačiau vekseliais Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nebuvo pasitikima. Karams ir kitoms reikmėms besiskolinantys valstybės vadovai turėjo įkeisti valstybės turtą. Tai suprantama, nes paskola, užtikrinta dvarų ir kitokio turto įkeitimu, būdavo patikimesnė nei paties valdovo išduotas vekselis³. Kadangi Lietuvos Didžioji kunigaikštystė nebuvo ta šalis, kurioje vekselis kilo ir susiformavo, visų pirma bus trumpai apžvelgta vekselio istorija.

Kaip teigia V. A. Belov, žinių apie dokumentus, primenančius vekselius galima rasti pačių ankstyviausių civilizacijų istorijoje. Senojo Babilono mainytojai (bankininkai) išduodavo asmenims, įnešusiems pinigus, raštelius, formuluodami juos kaip pasižadėjimą sumokėti juose nurodytiems asmenims visą pinigų sumą monetomis. Tokie dokumentai buvo vadinami *hudu*. Žinomi ir Senovės Romos institutai vadinami *receptum argentarii* ir *renumerato pecuniae*, primenantys įsakomuosius vekselius⁴. Tačiau šie dokumentai nėra laikomi vekselių prototipais.

Vekselio atsiradimo ir formavimosi pradžia – viduramžiai, šalis, kurioje atsirado vekselis - Italija. Todėl daugelio mokslininkų išskiriamas pirmasis vekselio formavimosi periodas vadinamas „itališkuoju“, todėl, kad šiuo laikotarpiu vekselio praktinis naudojimas buvo italų keitėjų –

³ Laurinavičius K. Vertybinių popierių vieta civilinių teisių objektų sistemoje // Jurisprudencija. 2002, T. 28(20), p. 54.

⁴ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 24.

bankininkų rankose. Pats vekselio pavadinimas parodo, kad vekselis atsirado iš pinigų keitimo, tiksliau iš monetų keitimo. Todėl aišku, kodėl vekselis pirmiausia atsirado Italijoje, kur pinigų keitimas įgijo absoliučiai išskirtinę reikšmę⁵. Pasak V. A. Belov, pirminis vekselio tipas tai – paprastasis vekselis, iš kurio atsirandančiuose santykiuose dalyvaudavo trys asmenys. Pirklys, keliaudamas į muge, įnešdavo atitinkamą sumą pinigų keitėjui, esančiam toje pačioje vietoje, kur ir pirklys, ir gaudavo keitėjo raštišką įsipareigojimą išmokėti ekvivalentą vėliau kitoje vietoje ir kita valiuta, t.y. ta, kuri naudojama mokėjimo vietoje. Keitėjas, kaip ir pirklys vykdavo į muge, imdavo kreditą iš savo kolegos – vietinio keitėjo ir tokiu būdu įvykdavo savo įsipareigojimą pirkliai iškeisti pinigus. Tačiau trijų subjektų paprastasis vekselis iki mūsų dienų neišliko, jį pakeitė įsakomasis vekselis.

Iš aukščiau aprašytos tarptautinės pinigų keitimo operacijos išnyksta vienas elementas – nelieka keitėjo, priėmusio iš pirkliaus pinigus, kelionės pas savo kolegą užsienyje. Kelionę pakeičia laiškas su prašymu, o galbūt ir įsakymu, išmokėti pinigus iš savų lėšų kaip kreditą arba jau esančių skolų padengimą. Jeigu keitėjas – mokėtojas kredituodavo keitėją – vekselio davėją, pirmasis įgydavo pagrindą pateikti antrajam priešpriešinio turinio vekselį savo kliento naudai. Įsakomasis vekselis paplito visose Europos šalyse XIII ir XIV amžiuje. Tai įtakojo tolimesnis prekybos ir kreditavimo mugėse vystymasis. Tokiu būdu ir vekselis įgavo naują specialų priėmimo apmokėti aktą arba akceptą.

Vėliau, maždaug XV a. paplitus kreditavimo santykiams tarp pačių pirkliaus, o taip pat tarp pirkliaus ir keitėjų, vekselio schema dar supaprastėja – pirkliai savarankiškai išrašo vekselius, mokėtojais nurodydami savo kontrahentus – skolininkus arba asmenis, suteikiančius jiems kreditą (keitėjus ir bankininkus). Tokiu būdu vekselio forma buvo laiškas su įpareigojimu sumokėti. Siekiant išieškoti nuostolius, jeigu vekseliai bus neapmokėti, reikėjo pateikti įrodymus vekselio davėjui, kad akceptas ir mokėjimas nebuvo įvykdyti. Tokiu įrodymu tapo raštiškas aktas – protestas, pasirašytas kelių liudininkų ir vietos valdžios atstovų. Atsisakymas apmokėti smukdė pirkliaus autoritetą, pačių mugių statusą o taip pat ir miestų ir municipalitetų finansinę gerovę, todėl pirkliai ir vietos valdžia įdėjo daug pastangų, kad ginčai kylantys iš vekselių būtų nagrinėjami greitai ir pagal supaprastintas taisykles (nustatytas vekselių teisės procesinio griežtumo principas) ir, kad būtų atskiriamos iš vekselio kylančios teisės ir įsipareigojimai nuo santykių, esančių jo išdavimo pagrindu, bei taikomos griežtos priemonės asmenų atžvilgiu, kaltų dėl be pagrindo išduotų vekselių (materialinio vekselio griežtumo principas)⁶.

⁵ Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву: в двух томах. Москва: Статут, 2005. Р. 18-19.

⁶ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 27-29.

XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje vekselis susiformavo visiškai. Pasak M. M. Citovič, buvo sukurta vekselio forma – raštas, žinomi vekselio kursai, buvo nustatyti įprastiniai terminai, taip pat egzistavo mokėjimo garantijos: akceptas, avalis, protestas ir priešpriešinis reikalavimas priešpriešinio vekselio būdu⁷. Maždaug tuo pačiu laikotarpiu apyvartoje pasirodė ir paprastasis vekselis. Anot V. A. Belov, paprastojo vekselio atgimimo šaltiniu tapo akcepto institutas. Pirklys neturėdamas pinigų galėjo pirkti prekes kreditan, užtikrindamas kredito gavimą vekselio akceptavimu, kurį pateikdavo pardavėjas. Jeigu pardavėjas būdavo suinteresuotas pinigais gauti pats, jis įrašydavo save kaip pirmą vekselio turėtoją. Toks dokumentas savo turiniu identišką šiuolaikiniam paprastajam vekseliui⁸.

Naujas periodas vekselio istorijoje siejamas su indosamento atsiradimu. Šis periodas prasidėjo XVII a. ir mokslininkų dar yra vadinamas „prancūziškuoju“, kadangi nauji pokyčiai įvyko jau nebe Italijos mugėse, bet Prancūzijoje. Indosamentas tai - supaprastintos formos specifinis vekselio perdavimo būdas. Praktinė indosamento reikšmė yra ta, kad jis išlaisvino vekselį iš bankininkų rankų ir perdavė jį prekybininkų disponavimui kaip prekybinio kredito priemonę. Nuo šiol pagrindinė vekselio paskirtis – dengti mokėjimus, atidėtus perkant prekes, ir tokiu būdu įgyvendinti valiutų (vertybių) kaip sumų, gautinų vienais ar kitais pagrindais, apyvartą⁹. Didelės indosamento reikšmės vekselio vystimuisi neginčija ir kiti mokslininkai. Pasak V. A. Belov indosamentas atliko dvi funkcijas – perdavimo ir įsakomąją. Indosamentas perduodavo nuosavybės teises į vekselį kaip į dokumentą ir perduodančiojo asmens įsakymą mokėtojui apmokėti pagal vekselį ne jam, o naujam vekselio turėtojui. Pasekoje indosamentas atliko ir garantinę funkciją.

Indosamento dėka atsirado ir naujas vekselio tipas, tradiciškai vadinamas „prancūziškuoju“, kuris savyje apjungė ankstesnio tipo vekselio bruožus ir pasižymėjo galimybe dalyvauti ekonominėje apyvartoje. Ši vekselio savybė buvo pripažįstama tik tuo atveju, jei pačiame vekselyje būdavo tiesiogiai nurodoma apie mokėjimą tam tikram asmeniui arba pagal jo įsakymą¹⁰. Vekselis ėgavo naują paskirtį – tapo mokėjimo priemone ir valiutos apyvartos priemone prekių pardavime, o taip pat piniginių sumų ir skolų apyvartos priemone. Tačiau kaip teisingai pastebi M. M. Citovič, vekselis vis dar yra įpainiotas į tuos įvairius santykius, iš kurių atsirado skolos reikalavimas vekselio forma¹¹. Dėl vekselio kauzališkumo šio vekselio tipo negalima prilyginti tam vekseliui, kaip jis suprantamas šiandien.

⁷ Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву: в двух томах. Москва: Статут, 2005. Р. 28-29.

⁸ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 30 - 31.

⁹ Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву: в двух томах. Москва: Статут, 2005. Р. 31.

¹⁰ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 32.

¹¹ Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву: в двух томах. Москва: Статут, 2005. Р. 33.

Todėl svarbus yra tolesnis vekselio vystymasis bei mokslininkų išskiriamas trečiasis periodas vekselio istorijoje, dar vadinamas „vokiškuoju“. Šis periodas apima laikotarpį nuo XVIII a. iki pat XIX-XX a. Ypatingas šio laikotarpio laimėjimas, kaip teigia V. A. Belov, abstraktaus vekselio arba dar vadinamo „germaniškojo tipo“ vekselio atsiradimas¹². Šiuo laikotarpiu susiformavusias tokias vekselio savybes kaip abstraktumą ir formalizmą pabrėžia ir M. M. Citovič. Jis nurodo, kad vekselis nebesiejamas su tais santykiais, dėl kurių jis atsirado. Taip pat netenka prasmės ir tie santykiai tarp indosanto ir indosatoriaus, dėl kurių vienas kitam perduoda vekselį, kaip ir tie santykiai tarp trasanto ir trasatoriaus, dėl kurių vienas trasuoja kitam. Vekselis tampa formaliu aktu, atsietu, nepriklausomu nuo vienokių ar kitokių materialinių santykių susiklosčiusių tarp subjektų dalyvavusių vekselio išdavime, akceptavime ir t.t. Vekselio ryšys su prekyba tampa nebereikalingas. Vekselis tampa prieinamas visiems, kas gali sudaryti sutartis ypač paskolos. Iš čia, vekselio dalyvio veiksnumas turi sutapti su bendruoju civiliniu veiksnumu¹³.

Iš trumpai pateiktos vekselio istorijos matome, kaip vekselio paskirtis istorijos tėkmėje keitėsi nuo būdo pakeisti pinigus į reikiamą valiutą iki vekselio kaip atsiskaitymo už prekes ar paslaugas priemonės, bei prievolių, visų pirma paskolos, užtikrinimo priemonės ir net jo, kaip vertybinio popieriaus, paskirties civilinėje apyvartoje. Doktrinoje teigiama, kad vekselio atsiradimas paaiškina: a) kodėl iš dviejų šiuolaikinio vekselio tipų įsakomasis vekselis (trata) yra pirminis; b) kodėl vekselinio reikalavimo dalykas visada buvo ir iki dabar išlieka vienas ir tas pats, - konkreti pinigų suma; c) kodėl taip ilgai esmine vekselio dalimi buvo skaitoma valiutos reikšmės nurodymas patvirtinamas vekselio davėjo parašu atitinkančiu jo išduotą vekselį; d) kodėl vekselinis įsipareigojimas visada vienašalis¹⁴. Taigi, darome išvadą, kad vekselio atsiradimo istorija atskleidžia vekselio teisinę prigimtį, paaiškina tokių vekselių teisės institutų kaip akceptas, indosamentas ir kitų atsiradimą, nurodo šias vekselio savybes: formalumą, abstraktumą, nevaržomą perleidžiamumą kitiems asmenims.

1.2. Vertybinių popierių samprata

Vekselis tradiciškai priskiriamas vertybinių popierių kategorijai. Šią nuostatą įtvirtina ne tik daugelio valstybių įstatymai, bet ir LR CK 1.101 straipsnis, kuriame teigiama, jog „vertybinis popierius, kaip civilinių teisių objektas, - tai dokumentas, patvirtinantis jį išleidusio asmens

¹² Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 33.

¹³ Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву: в двух томах. Москва: Статут, 2005. Р. 35.

¹⁴ Ten pat. Р. 23.

(eminento) išsipareigojimus šio dokumento turėtoji¹⁵. Teisės doktrinoje vertybinių popierių sąvoka aiškinama panašiai, t.y. vertybiniai popieriai suprantami kaip nuosavybės arba skolos dokumentai, naudojami atliekant finansines operacijas (tiek privačiame, tiek valstybiniame sektoriuose)¹⁶. Kadangi neįmanoma pateikti vieningo vertybinių popierių apibrėžimo dėl jų įvairovės, vertybinių popierių sampratą tikslinga atskleisti per jų savybes (požymius).

Iš vertybinių popierių sąvokos, pateiktos LR CK 1.105 straipsnyje, išskirsime šias jų savybes, kurios būdingos taip pat ir vekseliams: 1) vertybiniais popieriais įtvirtinamos vertybinių popierių turėtojams suteikiamos teisės ir vertybinių popierių davėjams tenkančios pareigos; 2) įstatymas nustato, kokiems civilinių teisių objektams yra taikomas vertybinio popieriaus apibrėžimas; 3) vertybinio popieriaus patvirtintą teisę galima perleisti kitam asmeniui; 4) vertybiniai popieriai privalo turėti įstatymų nustatytus rekvizitus.

Rusų teisės doktrinoje vertybinių popierių samprata atskleidžiama nurodant daugiau esminių jų savybių. Pasak mokslininko N. O. Nersesovo, vertybinių popierių esmė yra teisių, kurias jie įtvirtina, bei tų teisių ir dokumento ryšys. Šios teisės priskiriamos privatinei, bet ne viešajai teisei. Vertybinių popierių pagrindas yra išsipareigojimas. Jų turėtojas gali reikalauti savo teisių, kylančių iš vertybinių popierių, įgyvendinimo iš skolininko net ir teismine tvarka. Taigi, pirmas esminis momentas vertybinių popierių sampratoje yra tai, kad jie iš esmės yra privatinų teisių dokumentai. Būtina, kad teisė būtų glaudžiamame ryšyje su dokumentu, kad dokumento valdymas (turėjimas) būtų būtina sąlyga pasiekti tą tikslą, kuriam dokumentas skirtas. Iš čia išvada, kad dokumentas negali būti vertybiniu popieriumi, jeigu iš jo kylančių teisių įgyvendinimas ar perdavimas nėra sąlygotas dokumento turėjimu. Iš šio teiginio N. O. Nersesovas daro šias išvadas. Pirmą, vertybinių popierių kreditorius yra tas, kas turi nuosavybės teises į dokumentą, o nuosavybės sąlyga sąžiningas dokumento valdymas. Skolininkas vykdydamas išsipareigojimus vertybinio popieriaus turėtoji, atleidžiamas nuo atsakomybės, nors ir vėliau paaiškėtų, kad dokumentas perėjo valdytoji ne iš savininko. Savininkas gali pareikšti ieškinį tik tiesioginiam jo teisių pažeidejiui. Antra, vertybinams popieriams netaikoma vindikacija. Vindikacijos taikymas vertybinams popieriams turi kitą reikšmę, nes vindikacinio ieškinio tikslas yra ne dokumento sugražinimas, bet teisės, kylančios iš vertybinio popieriaus įgijimas. Trečia, dokumento sunaikinimo ar pametimo atveju turėtų pasibaigti ir pati teisė su juo susijusi. Tačiau šiuo atveju įstatymai leidžia gauti dokumento dublikatą. Ketvirta, dokumento valdymas yra būtina sąlyga perduodant iš jo kylančias teises¹⁷. Šiais teiginiais N. O. Nersesovas pabrėžia vertybinio popieriaus kaip dokumento svarbą.

¹⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: ketvirtoji laida. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 76.

¹⁶ Višinskis V. Štauskienė E. Teismo sprendimų vykdymas: metodinė mokymo priemonė. Vilnius: Saulutė, 2008. P.119

¹⁷ Нерсесов Н. О. Представительство и ценные бумаги в гражданском праве. Москва: Статут, 2000. P. 140-142.

Mokslininkai N. M. Koršunov, M. B. Mitrošina, N. D. Eriašvili išskiria šis pagrindines bet kurio vertybinio popieriaus savybes. Pirma, vertybinis popierius – tai nustatytos formos su privalomais rekvizitais dokumentas. Vertybinio popieriaus turinys irgi maksimaliai formalizuotas. Antra, kiekvienas vertybinis popierius privalo patvirtinti tam tikras teises (reikalavimą sumokėti konkrečią pinigų sumą), kurias įgyja dokumente nurodytas teisėtas jo turėtojas santykiyje su įsipareigojusių asmeniu, kuris irgi nurodytas dokumente. Vertybiniai popieriai įtvirtina ne bet kokias civilines teises, o tas, kurios nustatytos įstatymų. Trečia, vertybiniu popieriumi yra ne bet koks dokumentas, paliudijantis teises, net jei yra išlaikyti nustatytos formos ir rekvizitų reikalavimai. Kad toks dokumentas būtų pripažintas vertybiniu popieriumi būtina tiesioginė įstatymo norma, kad jam yra suteiktas vertybinio popieriaus statusas. Ketvirta, pagrindinis vertybinių popierių ypatumas – galimybė juos perleisti kitiems asmenims. Perleidus vertybinį popierių naujam teisėtam jo valdytojui pereina visos juo įtvirtintos teisės. Tai reiškia, kad vertybinio popieriaus valdymas įteisina jo turėtoją kaip teisių, kylančių iš vertybinių popierių, subjektą. Penkta, vertybinis popierius pasižymi viešo patikimumo savybe, kurios esmė, kad ženkliai apribojamos skolininko galimybės atsisakyti vykdyti savo įsipareigojimus. Ši savybė įpareigoja skolininką įvykdyti įsipareigojimus, kylančius iš vertybinio popieriaus, įsitikinęs vien tuo, kad vertybinis popierius turi visus privalomus rekvizitus, o jo turėtojui nereikia tikrinti vertybinio popieriaus išdavimo pagrindų, jeigu jis atitinka formaliuosius vertybinio popieriaus požymius. Šešta, vertybinių popierių abstraktumas, kurio esmė, kad negalima atsisakyti vykdyti įsipareigojimus, kylančius iš vertybinių popierių, remiantis tuo, kad vertybinis popierius išduotas be pagrindo arba, kad šis pagrindas - negaliojantis. Siekdamas įgyvendinti savo reikalavimus iš vertybinių popierių, kreditorius neturi įrodinėti savo reikalavimų pagrįstumo. Skolininkas pats turi įrodyti, kad kreditoriaus teisės be pagrindo. Ir septinta, tradicinė vertybinių popierių savybė – jo neatsiejamas ryšys su juo įtvirtinamų teisių realizacija. Įgyvendinant teises iš vertybinių popierių būtina pateikti patį dokumentą arba įrodymus apie jo registraciją įstatymų nustatyta tvarka. Ši savybė labai reiškia ir susijusi su vertybinio popieriaus viešu patikimumu, kadangi be jos neįmanoma civilinė apyvarta¹⁸.

Apibendrinant konstatuojame, kad vertybiniams popieriams būdingos šios esminės savybės: dokumento ir jame įtvirtinto įsipareigojimo bei iš jo kylančių teisių ryšys, vertybinio popieriaus statusas nustatomas įstatymo, griežtas formalumas (įstatymo nustatyti reikalavimai jo formai ir turiniui), perleidžiamumas, viešas patikimumas, abstraktumas. Kadangi vekselis yra vertybinis popierius, jam būdingos visos vertybinių popierių savybės su tam tikra specifika.

¹⁸ Коршунов Н. М. Ценные бумаги как объект гражданского права: учебное пособие. Москва: ЮНИТИ, 2000. Р. 14-24.

1.3. Vekselio sąvoka

Vekselio samprata pateikiama LR CK 1.105 straipsnyje: „vekselis, kaip vertybinis popierius, - tai dokumentas, kuriuo jį išrašantis asmuo be išlygų įsipareigoja tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti tam tikrą pinigų sumą vekselyje nurodytam asmeniui arba kuriuo tai padaryti pavedama kitam asmeniui“¹⁹. LR ĮPVĮ ir Vekselių naudojimo taisyklėse vekselio sąvoka apibūdinama vienodai: „vekselis – vertybinis popierius, kuris išrašomas šio įstatymo nustatyta tvarka ir kuriuo jį išrašęs asmuo be sąlygų įsipareigoja tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti tam tikrą pinigų sumą vekselyje nurodytam asmeniui pats arba įsako tai padaryti kitam“²⁰. Remiantis šiais apibrėžimais teigiame, kad: 1) vekselis yra rašytinės formos dokumentas, kuris išrašomas įstatymo nustatyta tvarka; 2) vekselis įtvirtina vekselio turėtojo teises bei vekselio davėjo įsipareigojimus; 3) jame įtvirtintas įsipareigojimas besąlygiškai sumokėti tam tikrą pinigų sumą. Būtent pastarasis vekselio bruožas akcentuojamas Ženevos vekselių ir čekių konvencijoje, kurioje nepateikiama vekselio sąvoka, tačiau nurodoma, kad privalomas vekselio rekvizitas yra nurodymas jame besąlyginio įsipareigojimo apmokėti tam tikrą pinigų sumą²¹.

Teisės aktuose apibrėžta vekselio sąvoka teisės doktrinoje aiškinama plačiau. Anot J. Šato vekseliu vadinamas įstatymo nustatytos formos skolos dokumentas, naudojamas atliekant tarptautinius ir vietinius atsiskaitymus. Pirmiausia išskirtinos dvi pagrindinės vekselių rūšys: paprastieji (solo) ir įsakomieji (tratos). Paprastasis (solo) vekselis yra dokumentas, kurio davėjas (vekselio išrašytojas, kartu jis ir mokėtojas) besąlygiškai įsipareigoja sumokėti šio dokumento turėtojui jame nurodytą sumą, arba, pastarojo nurodymu, išmokėti tą sumą kitam asmeniui. Paprastasis, arba kitaip vadinamas solo vekselis, dažniausiai įteikiamas kreditoriui (skolos davėjui, pardavėjui) priimant arba perduodant pinigus arba kitokias vertybes. Taigi atsiskaityti (grąžinti skolą) pagal solo vekselį visada privalo pats jo davėjas (skolininkas), o reikalavimo teisę pirmiausia įgyja šio dokumento gavėjas, kuris vėliau gali jį perleisti kitam asmeniui. Įsakomasis vekselis, kitaip vadinamas trata, yra dokumentas, kurio išrašytojas įsako kitam asmeniui – mokėtojui – besąlygiškai sumokėti jo nurodytam trečiajam asmeniui vekselyje nurodytą pinigų sumą jame nustatytu laiku (arba pagal pareikalavimą). Kitaip nei paprastojo (solo) vekselio atveju, pagal įsakomąjį vekselį mokėtojas yra ne vekselio davėjas (trasantas), o jį akceptuojantis bei

¹⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: ketvirtoji laida. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 79.

²⁰ Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-851.

²¹ Ženevos vekselių ir čekių konvencija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 26-766.

diskontuojantis bankas. Akceptuodamas įsakomąjį vekselį (trata), bankas kartu besąlygiškai prisiima įsipareigojimą jį apmokėti²².

Rusų teisės doktrinoje vekselio sąvoka aiškinama taip pat išskiriant du vekselių tipus. Pasak M. M. Citovič paprastojo vekselio liepiamoji formulė: įsipareigoju sumokėti, - moku aš, įsakomojo vekselio liepiamoji formulė: sumokėkite jūs. Šią formulę išplėtoja įstatymo nustatyti reikalavimai vekselio formai. Visi šie reikalavimai sudaro vekselio tekstą, kiekvienas iš jų įstatymo nustatytas kaip privalomas vekselio rekvizitas. Vienas iš jų yra vekselio ašis, tai yra sumos nurodymas, tai konkrečiai sumai vekselis ir išduodamas. Kitas rekvizitas – parašas, kuriuo asmuo išreiškia savo valią. Parašas identifikuoja vekselio davėją. Tekstas su parašu yra vekselio forma, arba tiesiog vekselis. Net jei parašas nėra tikras, suklastotas ar fiktyvus, net jeigu įsipareigojimas negaliojantis, nes jį pasirašęs asmuo nėra veiksnus, mes vis tiek turime vekselio formą. Ir jeigu įstatymo nustatytais atvejais vekselio forma bus papildyta kitais parašais, visi jie bus siejami su tuo pačiu vekseliu, su jo dalyku – pinigų suma, tiksliai apibrėžta vekselyje nurodant jos dydį, mokėjimo laiką ir vietą bei mokėtoją. Tokiu būdu vekselinis įsipareigojimas yra ne tik *res incorporalis*, bet ir *res corporalis*, kurį galima turėti, valdyti nuosavybės teisėmis²³.

Tuo tarpu V. A. Belov pateikia vieningą vekselių apibrėžimą. Pasak jo, tiek paprastasis, tiek įsakomasis vekselis yra dokumentai, įtvirtinantys subjektyvias civilines turtines teises, kurios gali būti teisėto dokumento turėtojo ne tik įgyvendinamos, bet ir perduodamos, kas reiškia, kad teisių perdavimas įmanomas tik pateikus (perdavus) dokumentą. Abiejų tipų vekseliai – tai prievoliniai abstraktūs piniginiai orderiniai vertybiniai popieriai paprasto ir besąlyginio turinio. Paprastasis vekselis - tai vekselis, įtvirtinantis jo teisėto turėtojo reikalavimą sumokėti jam konkrečią pinigų sumą bei vekselio davėjo įsipareigojimą įvykdyti tokį mokėjimą. Įsakomasis vekselis taip pat paliudija jo teisėto turėtojo reikalavimą sumokėti jam konkrečią pinigų sumą ir vekselio davėjo įsipareigojimą gražinti pinigus, bet ne pačiam juos sumokant, o užtikrinant, kad vekselyje nurodytas mokėtojas mokėjimą įvykdys. Nuo jo akceptavimo įsakomasis vekselis taip pat įtvirtina piniginės sumos sumokėjimo įsipareigojimą, kurio skolininku tampa vekselį akceptavęs mokėtojas. Tokiu būdu, vekseliai gali išreikšti dviejų tipų įsipareigojimus: mokėjimo įsipareigojimą ir įsipareigojimą užtikrinti mokėjimą trečio asmens sąskaita (kai pinigus sumoka trečias asmuo)²⁴.

Teisės teorijoje vekselis apibrėžiamas ir kaip vekselinis įsipareigojimas, kuris: a) yra rašytinis ir pasirašytas; b) yra piniginis, - dėl pinigų sumos; c) yra koncentruotas, jame pačiame yra teisinė galia ir turinys (įtvirtinamas parašu ir vekselio tekstu), ir kaip vekselinis įsipareigojimas

²² Šatas J. Tarptautiniai atsiskaitymai. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 148-152.

²³ Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву: в двух томах. Москва: Статут, 2005. P. 94-99.

²⁴ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. P. 17-19.

negali būti papildomas jokiais šalutiniais dalykais; d) yra terminuotas, jo galiojimas negali būti siejamas su kokių nors įmanomų įvykių buvimu ar nebuvimu; e) kaip reikalavimas yra perleidžiamas; f) pagal savo prigimtį vekselinis įsipareigojimas skirtas apyvartai (cirkuliacijai); jo aktyvioji pusė nėra neatsiejama nuo tam tikro asmens; g) vekselinis įsipareigojimas – vienašalis, tam, kas juo įsipareigojo, jis tik įsipareigojimas be jokio reikalavimo, tam kas jo turėtojas, jis tik reikalavimas, be jokio įsipareigojimo²⁵.

Vekselį kaip skolinį įsipareigojimą apibūdina K. D. Kavelin teigdamas, kad vekselis, pačia bendriausia prasme, yra skolinis įsipareigojimas, kurio dėka vekselio turėtojas turi teisę gauti vekselyje nurodytą pinigų sumą iš jame nurodyto asmens nurodytu terminu. Vekselio pagrindas yra įsipareigojimas, neįvykdytas arba to asmens, kuris išduoda vekselį, arba to asmens, kuris privalo apmokėti pagal vekselį, arba pasitikėjimas išduodančio vekselį ir mokėtojo pajėgumu bei sąžiningumu, ko pasekoje išduotas skolinis įsipareigojimas noriai priimamas to, kuris turi gauti apmokėjimą pagal vekselį. Tokiu būdu, juridiniai vekselio elementai yra šie: a) arba skolinio įsipareigojimo, vietoje mokėjimo, išdavimas; b) arba skolos įskaitymas apmokant vekseliu; c) arba, paskolinis įsipareigojimas²⁶.

Iš pateiktos vekselio sąvokų įvairovės darome išvadą, kad doktrinoje vienareikšmio vekselio apibrėžimo nėra. Vieni mokslininkai pateikia vekselio sąvoką per jo esmines savybes, kiti akcentuoja vekselio kaip vertybinio popieriaus funkcijas civilinėje apyvartoje, tretį apibrėžia jį kaip besąlyginį įsipareigojimą sumokėti jame nurodytą pinigų sumą. Visi šie momentai yra svarbūs analizuojant vekselio, kaip civilinių teisių objekto – vertybinio popieriaus, pripažinimo negaliojančiu teisinius pagrindus.

1.4. Vekselio savybės

Vekseliui būdingos tam tikros specifinės savybės (požymiai), kurios nulemia jo teisinės prigimties bei vekselių apyvartos teisinio reguliavimo ypatumus. Teisės doktrinoje dėl vekseliui būdingų savybių daugumos mokslininkų nuomonės sutampa. Kaip teigia J. Šatas, vekseliui būdingos šios savybės: 1) abstraktumas – nenurodomas jo išdavimo pagrindas, 2) formalumas – nustatyti privalomi jo rekvizitai, 3) besąlygiškumas – mokėjimas pagal jį privalomas be jokių išlygų (sąlygų), 4) perleidžiamumas – galimumas perleisti kylančią iš jo reikalavimo teisę arba perleisti skolą kitiems asmenims²⁷. I. V. Rukavišnikova nurodo šiuos vekselio požymius: abstraktumas,

²⁵ Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву: в двух томах. Москва: Статут, 2005. P. 100.

²⁶ Кавелин К. Д. Избранные произведения по гражданскому праву. Москва: ЮрИнфоР, 2003. P.472.

²⁷ Šatas J. Tarptautiniai atsiskaitymai. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 148.

vekselinio įsipareigojimo besąlygiškumas, viešas patikimumas, griežtas formalizmas ir kt²⁸. Tuo tarpu V. A. Belov išskiriamos vekselio savybės yra šios: viešas patikimumas, vekselinio įsipareigojimo besąlygiškumas (paprastumas), abstraktumas, orderinė vekselio prigimtis²⁹. Šios pagrindinės vekselio savybės reikalauja jų aptarimo, kadangi nuo jų iš dalies priklauso ir vekselio pripažinimo negaliojančiu pagrindų nustatymo problemos sprendimas.

1.4.1. Viešas patikimumas

Viešas patikimumas būdingas vekseliui, kaip ir kitiems vertybiniais popieriams. Pasak V. A. Belov viešo patikimumo savybė reiškia, kad sąžiningas vertybinio popieriaus turėtojas gali pasitikėti tais formaliais požymiais, kurie suteikia jam teisę būti dokumente įtvirtintos teisės subjektu. Skolininkas neturi teisės atsisakyti savo įsipareigojimo pagal vertybinį popierių, remdamasis aplinkybėmis nenurodytomis jame, pavyzdžiui, tuo, kad vertybinis popierius neturi pagrindo ar jis negalioja. Taip pat ir skolininkas privalo įvykdyti savo įsipareigojimą vertybiniame popieriuje nurodytam asmeniui, net jei po to ir paaiškės, kad tas asmuo yra neteisėtas dokumento turėtojas. Toks prievolės įvykdymas bus tinkamas³⁰.

Vekselio viešo patikimumo savybė pasireiškia tik sąžiningų vekselio įgijėjų atžvilgiu. Kaip teigia I. V. Rukavišnikova, ši vekselio savybė reiškia negalimumą pareikšti prieštaravimus sąžiningiems vekselio turėtojams, susijusius su tais santykiais, kuriuose šie asmenys nedalyvauja. Tas, kas įgyja vekselį, sąžiningai pasitikėdamas jo turiniu, įgyja ir teises, kurios jame įtvirtintos. Įsipareigojęs pagal vekselį asmuo negali reikšti vekselio turėtojui prieštaravimų, kurie kyla ne iš vekselio turinio, išskyrus tuos, kurie kyla iš jų tiesioginių santykių. Tokiu būdu, sąžiningam vekselio įgijėjui negalima pareikšti prieštaravimų, grindžiamų teisiniais įsipareigojusio pagal vekselį asmens santykiais su jo pirmtakais. Viešo patikimumo savybė apsaugo sąžiningą vekselio turėtoją nuo skolininko prieštaravimų, grindžiamų tiesioginiais tiek teisiniais, tiek ir neteisinais santykiais, esančiais už vekselinių teisinių santykių ribų, su prieš tai buvusiu vekselio turėtoju. Viešo patikimumo savybė leidžia vekselio turėtojui būti sąžiningu ir naudotis visomis jam priklausančiomis teisėmis, iki nėra įrodoma, kad jis buvo nesąžiningas³¹.

Viešo patikimumo savybė nulemia tai, kad skolininkas tik retais atvejais gali atsisakyti vykdyti savo įsipareigojimus pagal vekselį. Kaip teigia N. M. Koršunov, M. B. Mitrošina, N. D. Eriašvili, vertybinis popierius negali būti skolininko nuginjamas remiantis motyvu, kad nebuvo jo

²⁸ Руквишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р.18.

²⁹ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 10-14.

³⁰ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 10.

³¹ Руквишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 27-28.

įsipareigojimo ar negalioja sandoris, kuris buvo vertybinio popieriaus išdavimo pagrindas. Tokiu būdu, viešo patikimumo savybė įpareigoja skolininką įvykdyti savo įsipareigojimus pagal vekselį, įsitikinus, kad jame yra visi įstatymo numatyti rekvizitai, o vekselio turėtojui nereikia tikrinti jo išdavimo pagrindų³². Pasak M. M. Agarkov, viešo patikimumo savybė užtikrina negalimumą reikšti prieštaravimus, kylančius iš santykių, kurie neišreikšti vertybinio popieriaus tekste. Viešo patikimumo savybė taip pat reiškia, kad skolininkas neturi teisės reikšti prieštaravimų, kylančių iš jo santykių su asmeniu, kuris buvo sąžiningu ir teisėtu vertybinio popieriaus turėtoju³³.

Teismų praktikoje vekselio viešo patikimumo savybė yra aiškinama taip pat kaip teisės doktrinoje. „Vekselis, kaip ir kiti vertybiniai popieriai, turi viešo patikimumo savybę, kuri reiškia tai, kad sąžiningas šio vertybinio popieriaus turėtojas gali pasitikėti tuo, jog dokumentas, atitinkantis įstatymo vekseliui nustatytus formalius reikalavimus, patvirtina, kad jis yra teisėtas šiame dokumente išreikštos teisės subjektas. Dėl to asmuo, kuris yra skolininkas pagal šį vertybinį popierių, neturi teisės atsisakyti sumokėti vekselio nurodytą sumą, remdamasis aplinkybėmis, nenurodytomis jame, tarp jų ir tuo, kad nebuvo pagrindo šiam vertybiniam popieriui išduoti, arba tuo, kad tas pagrindas negalioja, nebent jis įrodytų, jog, įgydamas vertybinį popierių, įgijėjas žinojo arba turėjo žinoti apie nurodytus trūkumus, tai yra buvo nesąžiningas įgijėjas./.../ Tačiau vekselio viešo patikimumo taisyklė galioja tik sąžiningiems vekselio turėtojams. Tiesioginiai vekselių teisinių santykių subjektai (vokselio davėjas ir pirmasis vokselio turėtojas) tuo pačiu metu yra ir kontrahentai tam tikro teisinio santykio (tam tikro sandorio), kuris buvo pagrindas išduoti vekselį. Pirmasis vokselio įgijėjas yra tiesioginis tų santykių, dėl kurių jo kontrahentas išduoda jam vekselį, dalyvis, todėl jis žino apie visus galimus šių santykių defektus (trūkumus). Dėl to pirmajam vokselio įgijėjui vokselio viešo patikimumo taisyklė negalioja visa jos apimtimi: pirmajam įgijėjui vokselio davėjas gali reikšti prieštaravimus, grindžiamus jų asmeniniais santykiais“³⁴.

Remiantis doktrina ir teismų praktika nustatėme, kad vekselio viešo patikimumo savybė reiškia, kad vokselis, jei jis atitinka įstatymo jam keliamus reikalavimus, yra galiojantis ir, kad pagrindai, jį nugincyti yra ribojami šios jo savybės. Viešo patikimumo savybė leidžia vokselio turėtojui būti sąžiningu ir naudotis visomis jam priklausančiomis teisėmis, iki nėra įrodoma, kad jis buvo nesąžiningas. Dėl to pirmajam vokselio įgijėjui vokselio viešo patikimumo taisyklė negalioja visa jos apimtimi: pirmajam įgijėjui vokselio davėjas gali reikšti prieštaravimus, grindžiamus jų asmeniniais santykiais.

³² Коршунов Н. М. Ценные бумаги как объект гражданского права: учебное пособие. Москва: ЮНИТИ, 2000. Р. 21-22.

³³ Агарков М.М. Основы банковского права. Учение о ценных бумагах. Москва: БЕГ, 1994. Р. 201, 206.

³⁴ Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 21 d. nutartis c. b. S.V. v. V.Š., Nr. 2A-508/2008, kat. 21.4.2.7; 22.3.1.

1.4.2. Vekselinio įsipareigojimo besąlygiškumas

Kitas vekselio požymis, apibūdinantis jo, kaip vertybinio popieriaus esmę, bei galiojimo sąlygas, yra jo besąlygiškumas. Anot V. A. Belov, vekselis – dokumentas, tiesiogiai tekste įvardintas kaip „vekselis“, įtvirtinantis teisėto jo turėtojo paprastą ir besąlyginį reikalavimą sumokėti jam tam tikrą pinigų sumą, tam tikroje vietoje ir tam tikru laiku. Vekselinis reikalavimas turi būti paprastas, jo turinys negali būti apsunkintas kokiais nors duomenimis, kurie nėra jo rekvizitai. Reikalavimas turi būti besąlyginis, nesusijęs su jokiais aplinkybėmis. Jo dalykas yra „konkreči pinigų suma“, o turinys – „laiku sumokėti“. Šių įstatymo numatytų reikalavimų vekseliui pažeidimas – paprastumo, besąlygiškumo ir piniginio pobūdžio reikalavimo – lemia vekselio negaliojimą³⁵.

Vekselio besąlygiškumo savybė panašiai apibūdinama ir I. V. Rukavišnikovos. Ji teigia, kad besąlyginio vekselinio įsipareigojimo reikalavimas draudžia į dokumento tekstą įtraukti tokias sąlygas, kurios neleistų vienareikšmiškai teigti, kad vekselinis įsipareigojimas tikrai bus įvykdytas, t.y. apmokėjimą sieti su koku nors įvykiu ar juridinio fakto atsiradimu. Šis besąlyginis įsipareigojimas pagal vekselį sumokėti tam tikrą pinigų sumą nustatytas įstatymo, todėl šio reikalavimo pažeidimui, taikoma įstatymo nuostata, kad dokumentas kuriame trūksta privalomų rekvizitų negalioja. Vekselis, pripažintas negaliojančiu, dėl to, kad jame numatytas sąlyginis reikalavimas, tampa dokumentu, patvirtinančiu kokį nors sandorį, kuriam turi būti taikomos bendrosios civilinės teisės normos³⁶. Vekselio negaliojimą dėl to, kad jame pažeistas besąlyginio įsipareigojimo reikalavimas, akcentuoja ir L. A. Novoselova. Pasak jos, dokumentas netenka vekselio galios, jeigu į jo tekstą yra įtraukiamos formuluotės, kurios įsipareigojimą sumokėti sieja su koku nors įvykiu, su kokių nors aplinkybių atsiradimu, buvimu ar pasibaigimu ar su kokių nors sąlygų įvykdymu³⁷.

Tokiu būdu, remiantis teisės doktrina, darome išvadą, kad vienas iš vekselio negaliojimo pagrindų yra reikalavimo dėl besąlyginio įsipareigojimo pažeidimas.

1.4.3. Vekselio abstraktumas

³⁵ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 12.

³⁶ Руковишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 31.

³⁷ Новоселова Л.А. Вексель в хозяйственном обороте. Комментарий практики рассмотрения споров. Москва: Статут, 1997. Р. 10.

Kitas vekselio požymis, ribojantis galimybes jį nugincyti, yra vekselio abstraktumas. Kaip teigia V. A. Belov, vekselio išdavimas yra vienašalis abstraktus sandoris. Tai reiškia, kad vekselio galiojimui jo teisėto turėtojo atžvilgiu neturi įtakos jo išdavimo pagrindas. Žinoma tai nereiškia, kad vekselis gali patekti į apyvartą arba joje išlikti po to, kai teismo bus konstatuotas jo išdavimo pagrindo negaliojimas ar pagrindo neliks (pvz., vekselio turėtojo ir vekselio davėjo susitarimu). Tačiau, jeigu taip atsitiktų, teisėtas vekselio turėtojas nieko neturi prarasti: atsisakyti įvykdyti įsipareigojimą, arba paimti iš jo vekselį, net ir baudžiamojo proceso tvarka, neįmanoma. Vekselinis įsipareigojimas turi būti įvykdytas teisėtam jo turėtojui, o tada jį įvykdęs asmuo turi teisę pareikšti reikalavimus atlyginti nuostolius, atsiradusius dėl be pagrindo įvykdytų įsipareigojimų, iš asmens, kurio veiksmų dėka šis įsipareigojimas atsirado ar neteko savo pagrindo³⁸.

Pasak N. M. Koršunov, M. B. Mitrošina, N. D. Eriašvili abstraktumo savybė reiškia, kad negalima atsisakyti įvykdyti įsipareigojimą, kylantį iš vertybinio popieriaus, remiantis tuo, kad nėra vertybinio popieriaus išdavimo pagrindo arba šis negalioja. Kreditorius neturi įrodinėti savo reikalavimų kylančių iš vertybinių popierių pagrįstumo, preziumuojama, kad jie egzistuoja, skolininkas pats turi įrodyti, kad kreditoriaus reikalavimai nepagrįsti³⁹. Pritariame doktrinoje išsakyta nuomonei, kad vekselio abstraktumo savybė nėra absoliuti.

Teisinę abstraktumo sąvoka pateikia ir I. V. Rukavišnikova. Abstraktumas teisiniuose santykiuose reiškia, kad civiliniai teisiniai įsipareigojimai nesusiję su tais pagrindais, kurie buvo jų atsiradimo motyvais. Žinoma, atsiejimas nėra absoliutus, kadangi civilinis teisinis sandorių ryšys išlieka, ir norint gali būti nustatytas. Tačiau teisinė abstraktaus sandorio prasmė yra ne tik nenustatinėti, bet ir nekreipti jokio dėmesio į jo atsiradimo pagrindus. Tai taikytina ir tiems atvejams, kai abstraktaus įsipareigojimo pagrindu yra negaliojantis sandoris. I. V. Rukavišnikova nurodo abstraktumo teises pasekmes: pirma, abstraktus įsipareigojimas neturi teisinio ryšio su jo atsiradimo pagrindu; antra, subjektai savo įsipareigojimų vykdymo ar nevykdymo priežastimi negali nurodyti abstraktaus įsipareigojimo pagrindų buvimo ar nebuvo ar negaliojimo. Tokiu būdu, abstraktumas - įsipareigojimo nepriklausomumas nuo jo atsiradimo pagrindo. Neneigiama ir tai, kad abstraktumas kaip teisinė kategorija nėra absoliutus, kadangi kiekvienas teisinis reiškinys turi savo objektyviai egzistuojančią priežastį arba pagrindą⁴⁰.

Kartais doktrinoje vekselio abstraktumas įvardijamas kaip absoliutus. Pasak S. M. Barac, vekselis yra neginčytinas dokumentas, jis panaikina visus prieštaravimus tarp skolininko ir kreditoriaus, nėra galimi jokie asmens, įsipareigojusio pagal vekselį, prieštaravimai dėl atsisakymo

³⁸ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 13-14.

³⁹ Коршунов Н. М. Ценные бумаги как объект гражданского права: учебное пособие. Москва: ЮНИТИ, 2000. Р. 23-24.

⁴⁰ Руквишников И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 22.

apmokėti vekselį, kadangi šis asmuo yra atsakingas pagal vekselį. Vekselio išdavimo pagrindas negali būti jo nuginčijimo motyvu. Motyvas čia neturi jokios reikšmės, nei vykdant išieškojimą, nei ginče į jį neatsižvelgiama, svarbu, kad būtų išlaikyti vekselio formos reikalavimai, o išskyrus juos, niekas neatleidžia skolininko nuo įsipareigojimų įvykdyti kreditoriaus reikalavimus⁴¹. Šiai S. M. Barac nuomonei, kad vekselis yra neginčytinas dokumentas, pritarti negalime, kadangi, prireikus gali būti nustatomas vekselio ir jo išdavimo pagrindo teisinis ryšys ir sprendžiama dėl vekselio išdavimo pagrindo teisėtumo ar neteisėtumo.

Pritariame teisinėje literatūroje išdėstytai pozicijai, kad vekselio abstraktumas nėra absoliutus.

1.4.4. Vekselio formalizmas

Dar viena vekselio savybė, tiesiogiai susijusi su jo galiojimu / negaliojimu yra griežtas formalizmas. Kaip teigia I. V. Rukavišnikova, vekselio abstraktumo ir viešo patikimumo egzistavimas yra neįmanomas be šio vekselio požymio – griežto formalizmo, kadangi bet koks jo pažeidimas, iš karto įtakoja viešą dokumento patikimumą⁴². Doktrinoje vienareikšmiškai tvirtinama, kad vekselis yra griežtos formos dokumentas. Jo formą, turinį, naudojimo tvarką nustato iš esmės imperatyvaus pobūdžio teisės normos, įtvirtintos įstatymuose, todėl įstatymuose numatytų reikalavimų nesilaikymas išduodant ar perleidžiant vekselį daro jį negaliojančiu. Toks vekselio negaliojimas pagrindas numatytas pačiuose specialiuosiuose vekselius reglamentuojančiuose įstatymuose. Todėl reikalavimai vekselio formai bei jų nesilaikymo teisinės pasekmės bus nagrinėjami 2.1. šio darbo skyriuje.

1.4.5. Kitos savybės

Be nurodytų vekselio savybių jam būdingas likvidumas – galimybė jį perleisti kitiems asmenims supaprastinta tvarka. Vekselių naudojimo taisyklėse reglamentuojama: „vekseliai gali būti perkami, parduodami, įkeičiami arba pagal juos kitaip perduodamos visos teisės“. Indosamentu perduodamos visos teisės pagal vekselį naujam savininkui, kuris gali jį perduoti kitam asmeniui, darydamas naują indosamentą. Vekselio indosamentų skaičius neribojamas⁴³. Vekselių naudojimo taisyklės ir kiti vekselius reglamentuojantys teisės aktai nenumato teisių į vekselį perleidimo kitaip

⁴¹ Руковишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 22.

⁴² Руковишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 30.

⁴³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gegužės 13 d. nutarimas Nr. 987 „Dėl vekselių naudojimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1999, Nr.78-2322.

kaip indosamentu. Ši vekselio savybė nurodoma ir teisės doktrinoje. Vekselio ypatybė yra ta, kad jis yra grindžiamas reikalavimo perleidimo teise. Perleidžiant reikalavimo teisę vekseliu, perleidžiantysis antrojoje vekselio pusėje daro įrašą, vadinamą indosamentu⁴⁴. Vekselio likvidumas - tai savybė būdinga visiems vertybiniais popieriams. Kaip teigia N. M. Koršunov, M. B. Mitrošina, N. D. Eriašvili pagrindinis vertybinių popierių požymis yra galimybė juos perduoti kitiems asmenims. Su vertybinio popieriaus perdavimu naujam įgijėjui pereina visos juo įtvirtintos teisės. Tai reiškia, kad vertybinio popieriaus turėjimas įteisina teisių kylančių iš vertybinio popieriaus subjektą⁴⁵.

Doktrinoje išskiriamos ir kitos vekselių savybės, pvz., orderinė vekselio prigimtis. Pasak V. A. Belov, vekselinio reikalavimo teisė priklauso teisėtam jo turėtojui. Orderinė vekselio prigimtis reiškia, kad vekselio valdytojas skaitomas teisėtu vekselio turėtoju su sąlyga, kad jis gali įrodyti savo tapatumą su asmeniu, nurodytu arba pačiame vekselio tekste arba indosamente⁴⁶.

Vekseliui būdinga savybė yra jo paprastumas, t.y. paprasta jo sudarymo forma, greitas išieškojimas pagal vekselį. Kaip teigia K. D. Kavelin, šios savybės neturi tiesioginio ryšio su vekseliniu išpareigojimu, tačiau priklauso nuo prekybinės ir verslo apyvartos, kur vekseliai dažniausiai naudojami, bei nuo kredito pobūdžio, kuris gali būti palaikomas tik tiksliais ir griežtais mokėjimais bei išieškojimais⁴⁷.

Konstatuojame, kad likvidumas, viešas patikimumas, abstraktumas, besąlygiškumas, griežtas formalizmas, - yra vekselio savybės, kurios ne tik atskleidžia vekselio kaip vertybinio popieriaus teisinę prigimtį, jo funkcijas civilinėje apyvartoje, bet ir tampa kriterijais, kurių pagrindu nagrinėjamas vekselio galiojimas ar negaliojimas kilus ginčui.

1.5. Vekselio funkcijos civilinėje apyvartoje

Sprendžiant vekselio galiojimo ar negaliojimo problemą, atsižvelgiama ne tik į vekselio teisinę prigimtį, savybes, bet ir į jo tikslus ir funkcijas civilinėje apyvartoje. Pasak J. Šato, vekselis pagal savo teisinę prigimtį yra šalių susitarimą (sandorį) įtvirtinantis dokumentas, todėl jo pagrindu atsirandančios prievolinių santykių dalyvių teisės ir pareigos pirmiausia sureguliuojamos jų tarpusavio susitarimu. Vekselis yra ypatingos svarbos dokumentas, naudojamas kaip mokėjimo priemonė. Komercinėje praktikoje įsakomasis vekselis (trata) dažniausiai naudojamas kaip

⁴⁴ Stanislovaitis R. Komercinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2005. P. 236.

⁴⁵ Коршунов Н. М. Ценные бумаги как объект гражданского права: учебное пособие. Москва: ЮНИТИ, 2000. P. 20.

⁴⁶ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. P. 12.

⁴⁷ Кавелин К. Д. Избранные произведения по гражданскому праву. Москва: ЮрИнфоР, 2003. P.475.

kreditavimo ir kaip atsiskaitymo priemonė. Vekseliu įforminama pirkėjo (importuotojo) skola komercinio kreditavimo atveju, taip pat tarpbankiniai santykiai bankų tarpusavio kreditavimo atvejais. Įsakomasis vekselis, kaip mokėjimo priemonė, praktikoje plačiai naudojamas tada, kai atsiskaitoma dokumentinių akredityvų ir inkaso tvarka. Atsiskaitymai vekselių pagrindais teikia tam tikrų pranašumų ir pirkėjams (skolininkams) ir pardavėjams (kreditoriams). Pirmiausia įsakomieji vekseliai (tratos) ir ypač paprastieji (solo) vekseliai yra palyginti lengvai įforminami dokumentai, kartu teikiantys gana patikimas garantijas skolinių įsipareigojimų įvykdymui užtikrinti. Vekselio pranašumai pirkėjui pasireiškia tuo, kad jam sudaromos palankios atsiskaitymo sąlygos (atidedamas mokėjimas). Be to, vekselio pagrindu gali būti suteikiamas pirkėjui banko finansavimas. Dar daugiau pranašumų vekselis teikia pardavėjui. Pagal jį atsiskaitant pardavėjui susidaro galimybės: didinti prekių apyvartą, nes, net ir taikant atidėto mokėjimo sąlygas, pardavėjui sumokama iš karto; pagerinti įmonės finansinius rodiklius, nes sumažėja pirkėjų skolos; sumažinti skolų administravimo išlaidas; išieškoti iš skolininko lėšas be teismo sprendimo⁴⁸. Doktrinoje pabrėžiami vekselio kaip apyvartos ir mokėjimo priemonės pranašumai, kuriuos užtikrina vekselio savybės (požymiai).

Praktikoje vekselis dažnai naudojamas kaip atsiskaitymo priemonė. Kaip teigiama teisininkų komentare: „vekselis gali būti vertybinis popierius ir atlikti atsiskaitymo negrynaisiais pinigais funkciją (kredito pinigai), arba patvirtinti skolinį įsipareigojimą ir būti jo užtikrinimo priemone. Pavyzdžiui, užsakovai savo skolinius įsipareigojimus už gaunamas prekes, suteiktas paslaugas ir atliktus darbus tiekėjams, paslaugų ir darbų atlikėjams gali įforminti vekseliais. Taigi, jei užsakovas su jumis neatsiskaito pagal sąskaitas faktūras ar delsia tai padaryti, vietoje paprasto susitarimo viena iš galimybių yra pasiūlyti užsakovui išduoti paprastąjį vekselį atliktų darbų skolos sumai. Vekselis šiuo atveju rangovui naudingas tuo, kad sutrumpina laiką, per kurį galima išsireikalauti apmokėjimo už atliktus darbus bei leidžia numatyti realius apmokėjimo terminus. Savo ruožtu vekselis naudingas ir užsakovui, kadangi jis leidžia išvengti turto arešto bei suteikia papildomo laiko apmokėjimui, kadangi leidžia atsiskaitymą nukelti iki vekselyje nustatytos datos“⁴⁹.

Vekselio kaip atsiskaitymo priemonės panaudojimą akcentuoja ir kiti mokslininkai. Pasak T. Lazarevos, tarptautinėje prekyboje ir bankininkystės praktikoje plačiai naudojami atsiskaitymai vekseliais ir čekiais, ką salygoja jų, kaip vertybinių popierių (apyvartinių dokumentų), savybės. Jie perduodami apmokant už prekes (paslaugas) vietoj pinigų, paliudijant nuosavybės teises į juos. Tarptautinių sandorių dalyviams tai teikia daug privalumų – pardavėjas gauna apyvartinį

⁴⁸ Šatas J. Tarptautiniai atsiskaitymai. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 148-162.

⁴⁹ UAB „B & C Legal Service“ teisininkų komentaras. Vekselis – atsiskaitymo už atliktus darbus priemonė// http://www.satatybajums.lt/specialistu_patarimas/statybos_ir_nekilnojamojo_turto_teise/vekselis_atsiskaitymo_uz_atliktus_darbus_priemonė; prisijungimo laikas: 2009-06-08.

dokumentą, kurį jis gali paversti į pinigines lėšas per nustatytą terminą, o prekių (paslaugų) pirkėjas gauna mokėjimo atidėjimą⁵⁰.

Rusų teisės doktrinoje taip pat nurodomos įvairios vekselio funkcijos civilinėje apyvartoje. Be jau minėtų vekselio kaip mokėjimo ir kreditavimo priemonės funkcijų, I. V. Rukavišnikova išskiria ir garantinę vekselio funkciją. Anot I. V. Rukavišnikovos, remiantis vekselinio įsipareigojimo abstraktumu vekselinių teisinių santykių dalyviams nesvarbus tas tikslas, dėl kurio vekselis buvo išduotas. Teisinė vekselio prigimtis leidžia jį panaudoti kaip prievolių įvykdymo užtikrinimo priemonę. Taip pasireiškia garantinė arba užtikrinamoji vekselio funkcija. Vekselinio įsipareigojimo teisinės prigimties specifika, jo abstraktus ir besąlyginis pobūdis, sudaro kreditoriui papildomas garantijas, kad skola bus gražinta⁵¹.

Nustatėme, kad vekselio likvidumo, viešo patikimumo, besąlygiškumo savybės, paprasta jo surašymo tvarka, greita apyvarta užtikrina plačias vekselių pritaikymo galimybes civilinėje apyvartoje. Teismų praktikoje taip pat pabrėžiamos plačios vekselio panaudojimo galimybės civilinėje apyvartoje. 2007 m. spalio 31 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 3K-3-474/2007 teigiama, kad „vekselio teisinės savybės lemia universalų šio vertybinio popieriaus naudojimą civilinėje apyvartoje. Paprastai vekselis išduodamas vekselio davėjo piniginei skolai vekselio gavėjui patvirtinti (įforminti) arba piniginei skolai padengti (grąžinti, apmokėti)“⁵².

2006 m. lapkričio 6 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 3K-3-583/2006 konstatuojama, kad „vekselis gali būti vertybinis popierius ir atlikti atsiskaitymo negrynaisiais pinigais funkciją (kredito pinigai), arba patvirtinti skolinį įsipareigojimą ir būti jo užtikrinimo priemone. Vekselis, kaip vertybinis popierius, turi vertę ir gali kaip civilinės apyvartos objektas būti panaudotas atsiskaitymui. Išrašius ir perdavus paprastąjį vekselį kaip vertybinį popierių atsiskaitymui pagal sutartį, atsiskaitymo pagal sutartį prievolė turi būti laikoma įvykdyta, nepriklausomai nuo to, ar vekselis apmokėtas. Vekselio turėtojas tokiu atveju neturėtų reikalavimo teisės pagal sutartį (apmokėjimo prievolė pagal sutartį tinkamai įvykdyta), bet turėtų tenkinti savo reikalavimus apmokėti paprastąjį vekselį ne ginčo tvarka (apmokėjimo prievolė pagal vertybinį popierių nebūtų įvykdyta)“⁵³. Vekselio panaudojimas kaip mokėjimų pagal sutartis užtikrinimo priemonės yra komplikuoatas, nes tokiu atveju kreditorius gali reikalauti ne tik įvykdyti prievolę atlikti mokėjimus pagal sutartis bet ir reikalauti apmokėti vekselį.

⁵⁰ Лазарева Т. П. Международное торговое право: расчеты по контрактам: учебное пособие. Москва: Юстицинформ, 2005. Р. 78.

⁵¹ Руквишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 17-18.

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 31 d. nutartis c. b. *E.P. v. BUAB „Mocionas“*, *AB Ūkio bankui*, Nr. 3K-3-474/2007, kat. 22.3.1.

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. *E.S. v. UAB „Baltic Investment“*, Nr. 3K-3-583/2006, kat. 22.3.1; 116.5.3.

Tuo tarpu 2007 m. spalio 1 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 3K-7-216/2007 teigiama, kad vekselis negali būti sutapatinamas su prievolių įvykdymo užtikrinimo priemonėmis. „Teisinė vekselio prigimtis lemia tai, kad vekselis gali atlikti ir tam tikrą prievolės pagal tą šalių teisinį santykį (tam tikrą sandorį), dėl kurio vekselis buvo išrašytas, įvykdymo užtikrinimo funkciją: vekselyje įtvirtintos prievolės specifika, t. y. jos abstraktumas ir besąlygiškumas, suteikia kreditoriui papildomą garantiją dėl to, kad skola jam bus gražinta. Taigi plačiaja prasme vekselis atlieka prievolės pagal sandorį, iš kurio kilusių santykių pagrindu buvo išduotas vekselis, užtikrinimo funkciją dėl to, kad viena prievolė pakeičiama kita, daugiau formalia, be to, kuri vykdoma pagal vekselių teisinius santykius reglamentuojančias teisės normas. Tačiau, atlikdamas nurodytą užtikrinimo funkciją, vekselis netampa garantija ar laidavimu. Minėta, kad skolininkas (vekselio davėjas), išduodamas vekselį, sukuria kreditoriaus (vekselio turėtojo) naudai jau visiškai kitą, negu jo išsipareigojimas pagal tą teisinį santykį (tam tikrą sandorį), dėl kurio išduodamas vekselis, prievolę – prievolę pagal vekselį. Be to, išrašius vekselį, sukuriama naujas civilinių teisių objektas – vertybinis popierius. Dėl to dokumentas, atitinkantis įstatymo vekseliui nustatytus reikalavimus, negali būti vertinamas ne kaip vertybinis popierius ir juolab sutapatinamas su prievolių įvykdymo užtikrinimo priemonėmis“⁵⁴.

Apibendrinami doktriną ir teismų praktiką, konstatuojame, kad vekselis yra universali atsiskaitymo ir kreditavimo priemonė. Taip pat vekselis gali atlikti ir tam tikrą prievolės pagal tą šalių teisinį santykį (tam tikrą sandorį) dėl kurio vekselis buvo išrašytas užtikrinimo funkciją. Išrašius vekselį, sukuriama civilinių teisių objektas – vertybinis popierius, kuris atlieka svarbias funkcijas civilinėje apyvartoje. Todėl vekselio pripažinimo negaliojančiu pagrindai turi būti nustatomi atsižvelgiant į vekselio funkcijas ir tikslus civilinėje apyvartoje.

2. SPECIALIEJI VEKSELIO KAIP VERTYBINIO POPIERIAUS NEGALIOJIMO PAGRINDAI

2.1. Vekselio negaliojimas dėl formalių jo trūkumų

Vekselis, kaip rašytinis dokumentas, pasižymi griežtu formalizmu. Ši jo savybė būdinga visiems vertybiniais popieriams ir yra įtvirtinta įstatymo. Teorijoje teigiama, kad vertybinis popierius – tai nustatytos formos dokumentas su būtinais rekvizitais. Apibūdinant vertybinį popierių pirmoje vietoje atsižvelgiama į jo formą ir turinį. Vertybiniai popieriai tradiciškai suprantami kaip atskirai egzistuojantys dokumentai, kurių tekste yra visi būtini vertybinio popieriaus rekvizitai ir

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 1 d. nutartis c. b. *J.B. v. G.R., AB „Oida“*, Nr. 3K-7-216/2007, kat. 22.3.1.

nieko daugiau. Tokio dokumento formai įstatymai nustato ypatingus reikalavimus. Tokio vertybinio popieriaus turinys taip pat maksimaliai formalizuotas. Klasikiniai vertybiniai popieriai turi turėti identifikuojančius požymius arba rekvizitus, nustatytus įstatymų. Jeigu vertybinis popierius neturi nors vieno iš būtinų rekvizitų arba vertybinis popierius neatitinka jam nustatytos formos, jis yra niekinis, jo negaliojimas preziumuojamas iš paties jo sudarymo fakto, nepriklausomai nuo teismo sprendimo⁵⁵.

Šios vertybiniams popieriams taikomos taisyklės būdingos ir vekseliui, kuris išrašomas įstatymo nustatyta tvarka. Pasak J. Šato vekselis yra griežtos formos dokumentas. Jo formą, turinį, panaudojimo tvarką reguliuoja iš esmės imperatyvinio pobūdžio teisės normos, įtvirtintos tarptautinėse vekselių konvencijose ir jas konkretinančiuose nacionaliniuose įstatymuose. Lietuvos Respublikos (kaip ir bet kurios kitos šalies) vekselio įstatymo nustatyta vekselio forma ir jo naudojimo tvarka negali būti keičiama šalių susitarimu, nes dėl to jis tampa negaliojančiu⁵⁶.

Pagal LR ĮPVĮ 3 straipsnio nuostatas įsakomajame vekselyje turi būti šie privalomieji rekvizitai:

- 1) žodžiai „įsakomasis vekselis“ tekste ta kalba, kuria jis išrašytas;
- 2) besąlyginis įsakymas sumokėti jame įrašytą (skaičiais ir žodžiais) pinigų sumą;
- 3) turinčio sumokėti asmens (mokėtojo) pavadinimas ar vardas ir pavardė;
- 4) mokėjimo terminas (nurodyta konkreti mokėjimo data arba laiko trukmė, arba įrašyta „pagal pareikalavimą“);
- 5) mokėjimo vieta;
- 6) pavadinimas ar vardas, pavardė asmens, kuriam arba kurio įsakymu turi būti sumokėta;
- 7) vekselio išrašymo vieta ir data;
- 8) išrašančio vekselį asmens (vekselio davėjo) parašas⁵⁷.

LR ĮPVĮ 4 straipsnio 1 dalyje numatytos šių privalomųjų įsakomojo vekselio rekvizitų nesilaikymo teisinės pasekmės. Kaip pažymi J. Šatas, įsakomojo vekselio forma ir turinys (rekvizitai) turi griežtai atitikti tos šalies, kurioje jis išduodamas, įstatymų reikalavimus. Jeigu vekselis išduodamas Lietuvoje ir jame nėra bent vieno iš LR ĮPVĮ 3 straipsnyje nurodytų rekvizitų, dokumentas nelaikomas įsakomuoju vekseliu, išskyrus LR ĮPVĮ 4 straipsnio 2, 3, 4 dalyse nurodytus atvejus⁵⁸.

⁵⁵ Коршунов Н. М. Ценные бумаги как объект гражданского права: учебное пособие. Москва: ЮНИТИ, 2000. P. 15.

⁵⁶ Šatas J. Tarptautiniai atsiskaitymai. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 153-154.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-851.

⁵⁸ Šatas J. Tarptautiniai atsiskaitymai. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 153-154.

LR ĮPVI numatyti griežti reikalavimai ir paprastojo vekselio formai. Pagal LR ĮPVI 77 straipsnį būtinieji paprastojo vekselio rekvizitai yra šie:

- 1) žodžiai "paprastasis vekselis" tekste ta kalba, kuria vekselis išrašytas;
- 2) besąlyginis išsipareigojimas sumokėti nurodytą sumą;
- 3) mokėjimo terminas;
- 4) mokėjimo vieta;
- 5) pavadinimas ar vardas, pavardė asmens, kuriam arba kurio įsakymu turi būti sumokėta;
- 6) išrašymo vieta ir data;
- 7) išrašančiojo paprastąjį vekselį asmens (paprastojo vekselio davėjo) parašas.

To paties įstatymo 78 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad dokumentas, kuriame nėra nors vieno iš LR ĮPVI 77 straipsnyje išvardytų rekvizitų, neturi paprastojo vekselio galios, išskyrus LR ĮPVI 78 straipsnio 2, 3, 4 dalyse nurodytus atvejus⁵⁹.

Tarptautinėse vekselių konvencijose, visų pirma Ženevos vekselių įstatymo konvencijoje (toliau – Konvencija), pasirašytoje 1930 m., kurioje dalyvauja dauguma kontinentinės Europos valstybių numatyti iš esmės tie patys paprastojo ir įsakomojo vekselių rekvizitai, kurių nesilaikymas vekselius daro niekiniais. Pasak T. Lazarevos ypatingą reikšmę turi privalomų vekselio rekvizitų nustatymas Konvencijos 1 straipsnyje (įsakomojo vekselio) ir 75 straipsnyje (paprastojo vekselio). Tokiu būdu, privalomais įsakomojo vekselio rekvizitais yra: žyma „vekselis“, įtraukta į vekselio tekstą ir įrašyta ta kalba, kuria šis dokumentas sudarytas; paprastas ir niekuo nesąlygotas reikalavimas sumokėti tam tikrą pinigų sumą; įvardijimas to asmens, kuris turi sumokėti (mokėtojo); mokėjimo termino nurodymas; vietos, kurioje turi būti įvykdytas mokėjimas, nurodymas; įvardijimas to asmens, kam arba kurio įsakymu turi būti įvykdytas mokėjimas, vekselio sudarymo datos ir vietos nurodymas; parašas asmens, kuris išduoda vekselį (vekselio davėjo). Jeigu nėra nors vieno iš nurodytų rekvizitų, vekselis netenka vertybinio popieriaus galios, išskyrus atvejus, kai vekselyje nėra duomenų apie: a) mokėjimo terminą; b) mokėjimo vietą; c) vekselio sudarymo vietą. Šiais atvejais galioja taisyklės, pagal kurias: įsakomasis vekselis, kurio mokėjimo terminas nenurodytas, laikomas mokėtinu jį pateikus; jeigu nenurodyta mokėjimo vieta, vieta, pažymėta šalia mokėtojo pavadinimo laikoma mokėjimo vieta ir mokėtojo gyvenamąja vieta, jeigu nenurodyta įsakomojo vekselio sudarymo vieta, vekselis laikomas sudarytu toje vietoje, kuri nurodyta šalia vekselio davėjo. Paprastojo vekselio atžvilgiu Konvencijos nuostatos dėl privalomųjų

⁵⁹ Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-851.

vekselio rekvizitų yra panašios⁶⁰. Nustatėme, kad LR ĮPVI nuostatos dėl privalomųjų vekselių rekvizitų atitinka tarptautinėse vekselių konvencijose įtvirtintas nuostatas dėl reikalavimų vekselių formai.

Tuo pačiu T. Lazareva akcentuoja ir vekselio formos vienovės svarbą. Svarbu pažymėti, kad tais atvejais, kada įstatymas nustato specialius reikalavimus formai, jie turi būti vienodi visiems vekseliniams įsipareigojimams. Tai kyla iš besąlyginio (abstraktaus) vekselio pobūdžio. Priešingu atveju, kad įsitikinti ar išlaikyta vekselio forma, vekselio įgijėjui bus būtina nustatinėti, kokie prievoliniai santykiai buvo jo išdavimo pagrindu, kas nesuderinama su vekselio, kaip apyvartinio dokumento, prigimtimi⁶¹.

Nustatėme, kad griežti reikalavimai vekselio formai bei jo turinį sudarantys privalomieji rekvizitai yra nustatyti įstatymų, šių reikalavimų nesilaikymas daro vekselį negaliojančiu. Tarptautiniais dokumentais, visų pirma Ženevos vekselių konvencijomis, šie reikalavimai buvo suvienodinti, o materialinės vekselių teisės normos unifikuotos. Iš įstatymų analizės galima daryti išvadą, kad specialiuosiuose vekselius reglamentuojančiuose įstatymuose yra numatyti ne tik privalomieji vekselio rekvizitai, bet ir nuostata, kad nors vieno iš privalomųjų rekvizitų nebuvimas daro vekselį negaliojančiu.

Detaliau reikėtų aptarti tuos rekvizitus, kurių vertinimas praktikoje sukelia daugiausia problemų. Visų pirma, vienas iš privalomųjų vekselio rekvizitų, numatytų LR ĮPVI 3 ir 77 straipsniuose yra besąlyginis įsipareigojimas sumokėti nurodytą sumą arba besąlyginis įsakymas sumokėti irrašytą sumą. Apie šį privalomąjį vekselio rekvizitą teorijoje teigiama, kad vekselyje negali būti jokių juridinių faktų ar aplinkybių, su kurių atsiradimu, išnykimu ar pan., būtų siejamas pagal vekselį atsiradusių įsipareigojimų įvykdymas. Vekselio davėjas negali ginčyti vekselio, remdamasis tuo, kad jo ir vekselio gavėjo nesiejo prievoliniai santykiai⁶².

Pasak I. V. Rukavišnikovos besąlyginio vekselinio įsipareigojimo reikalavimo tikslas - uždrausti vekselinių santykių dalyviams į dokumento tekstą įrašyti tokias sąlygas, kurioms esant būtų negalima vienareikšmiškai teigti, kad vekselinis įsipareigojimas bus įvykdytas, t.y. apmokėjimą sieti su kokių nors juridinių faktų atsiradimu. Griežtas vekselio formalizmas siejamas ir su besąlyginiu įsipareigojimu sumokėti tam tikrą sumą pagal vekselį. Tokiu būdu autorė pritaria L. A. Novoselovai, kad įtraukus į dokumento tekstą kokias nors formuluotes, siejančias įsipareigojimą (ar įsakymą) sumokėti tam tikrą pinigų sumą su kokių nors įvykių ar aplinkybių

⁶⁰ Лазарева Т. П. Международное торговое право: расчеты по контрактам: учебное пособие. Москва: Юстицинформ, 2005. P.83.

⁶¹ Лазарева Т. П. Международное торговое право: расчеты по контрактам: учебное пособие. Москва: Юстицинформ, 2005. P.88.

⁶² Vekselis ir notaro vykdomasis įrašas: teorija ir praktika//<http://www.regija.lt>; prisijungimo laikas: 2009-01-05.

atsiradimu, pasibaigimu ar buvimu, arba su kokių nors sąlygų įvykdymu, dokumentas netenka vekselio galios. Vekselis, pripažintas negaliojančiu dėl jame įtvirtinto įsipareigojimo sąlygiškumo, tampa dokumentu, patvirtinančiu kokią nors sandorį, ir jam taikomos bendrosios civilinės teisės normos. Taip pat I. V. Rukavišnikova pabrėžia, jog įtraukimas į vekselį nuorodų susijusių su jo išdavimo pagrindu, lemia vekselio negaliojimą tik tuo atveju, jeigu jos sąlygoja įsipareigojimą sumokėti vekselio sumą. Jeigu vekselio sąlygose yra kitokių pastabų, kurių tikslas nėra sąlygoti įsipareigojimą sumokėti, jos nėra pagrindas pripažinti vekselį negaliojančiu. Tokiu būdu paprastojo vekselio davėjo įsipareigojimas, kaip ir įsakymas, adresuotas mokėtojui pagal įsakomąjį vekselį, turi juridinę galią nepriklausomai nuo kokių nors aplinkybių. Priešingu atveju, t.y. kai dokumento tekste yra sąlygų, ribojančių vekselio sąlygose išreikštą įsipareigojimą ar įsakymą sumokėti, toks dokumentas netenka vekselio galios⁶³.

Besąlyginio įsipareigojimo ar įsakymo reikalavimą pabrėžia ir V. A. Belov. Jo teigimu, bet kuris vekselis – dokumentas, tiesiogiai savo tekste įvardintas kaip „vekselis“ ir paliudijantis paprastą ir besąlyginį teisėto vekselio turėtojo reikalavimą sumokėti jam tam tikrą pinigų sumą tam tikroje vietoje ir tam tikru laiku. Vekselinis reikalavimas turi būti paprastas, jo turinys negali būti apsunkintas kokiais nors duomenimis, nesančiais vekselio rekvizitais. Jis turi būti besąlyginis, t.y. įgyvendinamas ta apimtimi ir tomis sąlygomis, tiesiogiai įvardintomis įstatyme. Jo dalykas yra viena pinigų suma, o turinys – vienkartinis apmokėjimas. Nors vieno iš išvardintų reikalavimų pažeidimas - paprastumo, besąlygiškumo ir piniginės prigimties – daro vekselį negaliojančiu, t.y. toks dokumentas nepripažįstamas vekseliu⁶⁴.

Teismų praktikoje šios teorinės nuosaitos aiškinamos lygiai taip pat. „Paprastasis vekselis – vertybinis popierius, kurio davėjas be sąlygų įsipareigoja vekselio turėtojui sumokėti vekselio sąlygose įrašytą sumą /.../ Nuoroda 2002 m. sausio 10 d. vekselio, kad atsiskaitymas pagal šį vekselį yra ir galutinis atsiskaitymas pagal PVM sąskaitas-faktūras, pagal kurias AB firma „VITI“ pateikė prekes UAB „Staita“, laikytina būtent tokiu įrašu, neturinčiu įtakos vekselio galiojimui. Kadangi šis įrašas nesieja vekselio davėjo įsipareigojimo mokėti jame nurodytą sumą vekselio gavėjui su kokiais nors veiksmais ar įvykiais po vekselio išrašymo, tai nėra pagrindo jo laikyti sąlyga, pažeidžiančia ĮPVĮ 77 straipsnio 2 punkto reikalavimą dėl vekselio davėjo įsipareigojimo besąlygiškumo. Apeliacinės instancijos teismas, teigdamas, kad vekselio sąlygose nesant tiesioginės nuorodos, jog vekselio davėjas įsipareigoja sumokėti be jokių išlygų, pažeidžiamas įstatymo reikalavimas dėl vekselio formos, nepagrįstai plečiamai aiškino ĮPVĮ 77 straipsnio 2 punktą. Aptariamas papildomas įrašas nurodo mokėjimo pagal vekselį pagrindą ir tikslą, tačiau nesaisto mokėjimo jokiais išlygomis, todėl

⁶³ Руквишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 31-35.

⁶⁴ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 11-12.

neturi jokios reikšmės vekselio galiojimui ir ieškovo įsipareigojimui mokėti bei nėra pagrindas laikyti vekselį kitu sandoriu⁶⁵.

Išanalizavę teisės aktus, teisinę literatūrą ir teismų praktiką darome išvadą, jog jeigu yra pažeidžiamas besąlyginio įsakymo sumokėti įrašytą sumą ar besąlyginio įsipareigojimo sumokėti nurodytą sumą formalus reikalavimas, toks dokumentas netenka vekselio galios, t.y. jis negali būti pripažintas vekseliu.

Kiti privalomieji vekselio rekvizitai, numatyti LR ĮPVĮ 3 ir 77 straipsniuose, įsakomojo vekselio atveju yra žodžiai „įsakomasis vekselis“ tekste ta kalba, kuria vekselis išrašytas bei paprastojo vekselio atveju – žodžiai „paprastasis vekselis“ tekste ta kalba, kuria vekselis išrašytas. Dėl šių privalomųjų rekvizitų Lietuvos Aukščiausiasis Teismo pozicija išdėstyta 2006 m. lapkričio 6 d. Nr. 3K-3-583/2007, kurioje teigiama: „vekseliui, kaip vertybiniam popieriui, keliamus reikalavimus, su juo susijusias teises ir pareigas reglamentuoja CK 1.101, 1.105 straipsniai, 1999 m. kovo 16 d. Įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas. Vekselis, kaip vertybinis popierius, privalo turėti įstatymų nustatytus rekvizitus. Jeigu privalomųjų rekvizitų nėra, vekselis kaip vertybinis popierius negalioja, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis (CK 1.101 straipsnio 9 dalis). Pagal Įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo 77 straipsnį be kitų paprastojo vekselio rekvizitų vekselio tekste turi būti žodžiai „paprastasis vekselis“ ta kalba, kuria vekselis išrašytas, o 78 straipsnis numato paprastojo vekselio, kuriame įrašyti ne visi rekvizitai, galiojimą. Įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo 78 straipsnio 1 dalis numato, kad dokumentas, kuriame nėra nors vieno iš šio įstatymo 77 straipsnyje išvardytų rekvizitų, neturi paprastojo vekselio galios. /.../ Vekselio viso pavadinimo nurodymas yra vienas iš privalomųjų jo rekvizitų, kurio neįrašymas daro vekselį kaip vertybinį popierių negaliojanti⁶⁶. Analogiškai šis vekselio rekvizitas ir jo nenurodymo teisinės pasekmės vertinamos ir kitose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse, pvz.: „šioje byloje nustatyta, kad pateiktame dokumente nėra žodžių „paprastasis vekselis“, o tai reiškia kad nėra visų įstatymo reikalaujamų rekvizitų, tokiu būdu toks dokumentas neturi paprastojo vekselio galios. Kolegija konstatuoja, kad tuo atveju, kai pateiktas vekselis neturi įstatymo nustatytų privalomųjų rekvizitų (Įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo 77 ir 78 straipsniai), jis nelaikomas paprastuoju vekseliu, bet yra paprastas skolos raštelis“⁶⁷.

Konstatuojame, kad teismų praktika patvirtina teisės doktrinos ir įstatymų nuostatas, jog dokumentas, kuriame nėra nors vieno iš privalomųjų rekvizitų, neturi vekselio galios, bei išvadą,

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 3 d. nutartis c. b. *A. Lipinskas v. AB firma „VITI“, LUAB „Saita“*, Nr. 3K-3-443/2005, kat. 22.3.1.

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. *E.S. v. UAB „Baltic Investment“*, Nr. 3K-3-583/2006, kat. 22.3.1; 116.5.3.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 24 d. nutartis c. b. *A. Trukanas v. I. Grundulienė, V. Grundulas*, Nr. 3K-3-855/2001, kat. 31.3.6.

kad vekselio viso pavadinimo, kas yra vienas iš privalomųjų jo rekvizitų, neirašymas daro vekselį kaip vertybinį popierių negaliojantį, tačiau jis išlieka skolos rašteliu.

Kitas iš privalomųjų vekselio rekvizitų yra mokėjimo terminas. LR ĮPVĮ 35 straipsnis nurodo baigtinį vekselio mokėjimo terminų sąrašą, t.y. vekselis gali būti išrašytas apmokėti:

- 1) jį pateikus;
- 2) per tam tikrą laiką po pateikimo;
- 3) per tam tikrą laiką nuo išrašymo dienos;
- 4) nustatytą dieną.

Antroje šio straipsnio dalyje numatyta, kad vekseliai, kuriuose nurodyti kitokie mokėjimo terminai arba vienas po kito einantys terminai, negalioja. LR ĮPVĮ 4 ir 78 straipsniuose taip pat numatyta, kad vekselis, kuriame mokėjimo terminas nenurodytas, laikomas mokėtinu jį pateikus⁶⁸.

Neretai iškyla sunkumų aiškinantis ar vekselyje norodytas mokėjimo terminas atitinka įstatymo reikalavimus. Teismų praktikoje dėl vekselio apmokėjimo terminų teigiama, kad „vokselio apmokėjimas yra terminuota prievolė (ĮPVĮ 3,77 straipsniai). Apmokėjimo terminas vekselyje nurodomas dėl būtinybės apibrėžti reikalavimo pagal vekselį teisės egzistavimo laiką, taip pat siekiant sudaryti sąlygas išsipareigojimui pagal vekselį įvykdyti bei vekselio turėtojui tinkamai įgyvendinti protesto teisę, vekselio neapmokėjus. Vekselio patikimumui civilinėje apyvartoje užtikrinti, mokėtojo ir vekselio turėtojo teisėtiems interesams apsaugoti ĮPVĮ pateiktas vekselio apmokėjimo terminų nurodymo būdų išsamus sąrašas. /.../ ĮPVĮ 35 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad vekseliai, kuriuose nurodyti kitokie, negu išvardyti šio straipsnio 1 dalyje, mokėjimo terminai arba vienas po kito einantys terminai, negalioja. Koks vekselio apmokėjimo terminas buvo nustatytas konkrečiu atveju, yra fakto klausimas. Iš teismų sprendimuose nustatytų faktinių aplinkybių matyti, kad ieškovo išduotame paprastajame vekselyje mokėjimo terminas „pagal pareikalavimą (ne vėliau kaip iki 2004 m. rugpjūčio 28 d.)“ suformuluotas netinkamai, nes nuostata „pagal pareikalavimą“ (tolygi nurodytai ĮPVĮ 35 straipsnio 1 dalies 1 punkte) susieta su konkrečia galutine apmokėjimo data. Ištyrę ir įvertinę šalių paaiškinimus, jų pateiktus kitus įrodymus dėl vekselyje nurodyto apmokėjimo termino traktavimo bei atsižvelgdami į tai, kad įstatyme nenustatyti 35 straipsnio 1 dalies 1 punkte nurodyto termino pratęsimo būdai, teismai konstatavo, jog šiuo atveju tikrasis vekselyje nustatytas jo apmokėjimo terminas buvo apibrėžtas konkrečiu laiko tarpu nuo vekselio išrašymo iki vekselyje nurodytos galutinės apmokėjimo datos. Toks vekselio apmokėjimo termino nustatymo būdas yra įtvirtintas įstatyme – ĮPVĮ 35 straipsnio 1 dalies 3 punkte. /.../ Padarę išvadą, kad vekselyje nustatytas apmokėjimo terminas atitinka ĮPVĮ 35

⁶⁸ Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-851.

straipsnio 1 dalies 3 punktą, teismai pagrįstai atmetė ieškovo argumentus, jog vekselyje yra nurodyti du vienas po kito einantys terminai⁶⁹. Iš šios nutarties galima daryti išvadą, kad netikslumai nurodant vekselio mokėjimo terminą nėra pagrindas laikyti vekselį negaliojantį tokiu formaliu pagrindu, kad jame nurodytas kitoks mokėjimo terminas nei įstatyme, nors Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra taip pat nurodęs, kad LR ĮPVĮ 35 straipsnyje yra nurodytas išsamus vekselio mokėjimo terminų sąrašas.

Vekselio kaip vertybinio popieriaus teisiniame reglamentavime svarbus yra ir terminas numatytas LR ĮPVĮ 36 straipsnio 1 dalyje. Dėl šio termino Lietuvos apeliacinis teismas yra nurodęs, kad „ĮPVĮ 36 straipsnio 1 dalis numato, kad vekselis, mokėtinas jį pateikus, turi būti apmokėtas vekselį pateikus mokėtojui per vienerius metus nuo jo išrašymo dienos. Nagrinėjamoje byloje nustatyta, kad vekselio turėtojas ieškovas praleido įstatymo nustatytą paprastojo vekselio rekvizitus atitinkančio vekselio pateikimo apmokėti terminą ir dėl to notaras atsisakė atlikti notarinį veiksma – išduoti vykdomąjį įrašą pagal paprastąjį neprotestuotiną vekselį. Teisėjų kolegija sutinka su pirmosios instancijos teismo išvada, kad tokiu atveju vekselis tampa paprastu skolos rašteliu, kuriuo, kaip rašytiniu įrodymu, įtvirtinama skolininko pareiga atsiskaityti su kreditoriumi, ir tuomet būtina nustatyti tarp šalių esantį teisinį santykį (sandorį), kurio pagrindu atsirado skolininko įsipareigojimas pagal skolinį dokumentą“⁷⁰. Lygiai taip pat teigiame ir kitoje Lietuvos apeliacinio teismo nutartyje: „ĮPVĮ nenumato, jog vekselis gali būti laikomas paprastu skolos rašteliu. Tačiau ši aplinkybė nepaneigia galimybės vekselį pripažinti paskolos gavimą patvirtinančiu dokumentu tuomet, kai susiklostė tokia faktinė situacija, kuriai esant vekselio turėtojas nebegali pasinaudoti teise reikalauti vekselio apmokėjimo ĮPVĮ numatyta tvarka pagal notaro išduotą vykdomąjį įrašą. Vekselio pateikimo apmokėti termino praleidimas nereiškia apelianto skolinio įsipareigojimo, kuris patvirtintas vekseliu ir pakvitavimu, pasibaigimo. Priešingas aiškinimas prieštarautų CK 1.5 straipsnyje įtvirtintiems teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams“⁷¹.

Nustatėme, kad praleidus įstatymo nustatytą vekselio pateikimo apmokėti terminą, dokumentas netenka vekselio galios, tačiau tampa paprastu skolos rašteliu, kuriuo kaip rašytiniu įrodymu, įtvirtinama skolininko pareiga atsiskaityti su kreditoriumi. Tuomet būtina nustatyti tarp šalių esantį teisinį santykį (sandorį), kurio pagrindu atsirado skolininko įsipareigojimas pagal skolinį dokumentą.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 22 d. nutartis c. b. *R.B.v. M.M.*, Nr. 3K-3-8/2007, kat. 22.3.1.

⁷⁰ Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. *M.M. v. V.K.*, Nr. 2A-253/2008, kat. 35.5; 63.

⁷¹ Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 28 d. nutartis c. b. *T. Domarkas v. S. Kulevičius*, Nr. 2-514/2008, kat. 106.8.1.

Dėl vekselio davėjo, mokėtojo ir asmens, kuriam turi būti sumokėta, pavadinimo ar vardo ir pavardės nurodymo vekselyje doktrinoje teigiama, kad LR ĮPVĮ imperatyviai nereikalauja, kad vekselyje būtų nurodytas juridinio asmens įmonės kodas ir fizinio asmens asmens kodas. Tačiau, vadovaujantis Lietuvos Respublikos notariato įstatyme notarui numatytu įpareigojimu nustatyti asmenų, kurie prašo atlikti notarinius veiksmus tapatybę, bei įtvirtinti neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų subjektines teises ir juridinius faktus, yra pagrįsta reikalauti, kad vekselyje būtų nurodytas ne tik pavadinimas ar vardas ir pavardė, bet ir įmonės kodas ar asmens kodas. Identifikacinių duomenų nurodymas reikalingas siekiant išvengti klaidos nustatant, kas iš tikrųjų yra vekselio davėjas, mokėtojas ar asmuo, kuriam turi būti sumokėta. Kartu tikslinga aptarti ir tai, kad LR ĮPVĮ nereikalauja, jog vekselyje būtų nurodyta mokėtojo, davėjo ar asmens, kuriam turi būti sumokėta, buveinė ar gyvenamoji vieta. Tačiau LR ĮPVĮ 4 ir 78 straipsniai nurodo, kad vekselyje nenurodžius išrašymo vietos, šia vieta laikoma šalia vekselio davėjo pavadinimo nurodyta vieta, o nenurodžius mokėjimo vietos – ja laikoma išakomojo vekselio mokėtojo gyvenamoji vieta (buveinė) arba paprastojo vekselio davėjo gyvenamoji vieta (buveinė). Todėl vekselyje reikėtų nurodyti bent vekselio davėjo ir mokėtojo gyvenamąją vietą (buveinę)⁷². Teismų praktikoje nepavyko rasti bylų, kuriose būtų reikalaujama pripažinti vekselį negaliojančiu dėl šių vekselio rekvizitų nenurodymo.

Vienas iš privalomųjų vekselio rekvizitų yra išrašančio vekselį asmens (vekselio davėjo) parašas. Pasak V. A. Belov, būtina sąlyga atsirasti vekseliniam įsipareigojimui yra 1) parašas vekselyje; 2) vekselį turi teisėtas turėtojas, kitas asmuo nei tas, kuris pasirašė dokumentą. Pirmas faktas yra pagrindas prezumcijai, kad tas, kurio parašas yra vekselyje pasirašė tikslu tapti skolininku pagal vekselį, antras faktas – pagrindas teiginiui, kad vekselio turėtojas yra skolininko pagal vekselį (vekselio davėjo) kreditorius. Jeigu parašas yra kito asmens vardu, tai asmuo, kurio vardu pasirašoma gali būti pripažintas vekselio mokėtoju tik su sąlyga, kad jo vardu pasirašęs asmuo atliko tai turimų įgaliojimų apimtyje arba atstovaujamas šį parašą vėliau patvirtino. Parašas vekselyje yra būtina sąlyga prisiimti įsipareigojimą pagal vekselį⁷³. Taigi, be parašo rekvizito dokumentas neturi vekselio galios.

Teismų praktikoje taip pat numatoma galimybė pripažinti vekselį negaliojančiu remiantis tuo faktu, kad parašas vekselyje yra suklastotas. Kaip teigiama Lietuvos apeliacinis teismo nutartyje, „teisėjų kolegija pažymi, jog, kaip teisingai nurodė pirmosios instancijos teismas, atsisakymas panaikinti šioje byloje priimtą pirmosios instancijos teismo sprendimą, neužkerta kelio

⁷² Vekselis ir notaro vykdomasis įrašas: teorija ir praktika/<http://www.regija.lt>; prisijungimo laikas: 2009-01-05.

⁷³ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 196-197.

pareiškėjui kreiptis į teismą su nauju ieškiniu šiuo pagrindu, tai yra remiantis galimu parašų suklastojimu⁷⁴.

Iš teisės aktų, teisės doktrinos ir teismų praktikos analizės nustatėme, kad vekselio kaip vertybinio popieriaus patikimumui civilinėje apyvartoje užtikrinti specialiuosiuose vekselius reglamentuojančiuose įstatymuose nustatyti griežti reikalavimai vekselio formai ir privalomieji vekselio rekvizitai bei jų nesilaikymo teisinės pasekmės, t. y. dokumentas, kuriame nėra būtinų vekselio rekvizitų, neturi vekselio galios. Tačiau vekselis, kuris neatitinka jam kaip vertybiniam popieriui įstatymo keliamų reikalavimų, savaime nereiškia, kad jis apskritai neturi teisinės reikšmės. Jis gali būti laikomas skolinį įsipareigojimą patvirtinančiu įrodymu, kadangi skolinis įsipareigojimas patvirtintas vekseliu išlieka.

Daugumoje aukščiau nurodytų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos apeliacinio teismo nutarčių daroma išvada, kad vekselius galima pripažinti negaliojančiais tik remiantis formaliais LR ĮPVĮ įstatyme numatytais pagrindais. 2007 m. lapkričio 22 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 3K-3-8/2007 teigiama: „vekselio atsiradimo pagrindas – jo išrašymas; šis valinis veiksmas yra vienašalis sandoris, nes, išrašydamas vekselį, jo davėjas sukuria tam tikras teises ir pareigas sau ir kitiems asmenims (vekselio gavėjui, mokėtojui). Kartu pabrėžtina tai, kad, išrašius vekselį, sukuriama naujas civilinių teisių objektas – vertybinis popierius, kuris gali būti naudojamas civilinėje apyvartoje (ĮPVĮ 13, 18 straipsniai). Vekselio patikimumui civiliniuose santykiuose užtikrinti, o tai reiškia su vekseliu sietinoms asmenų teisėms apsaugoti, įstatyme nustatyti griežti vekselio formalumo ir abstraktumo reikalavimai. ĮPVĮ 3, 4, 77, 78 straipsniuose nurodyti formalūs reikalavimai – būtinai vekselio rekvizitai – ir jų nebuvimo pasekmės: dokumentas, kuriame nėra būtinų rekvizitų, negalioja. Šie reikalavimai vekseliui lemia, kad vekselio įgijėjui tam, jog įsitikintų vekselio galiojimu, pakanka patikrinti įstatyme nurodytus jo rekvizitus; savo ruožtu mokėtojas gali ginčyti savo prievolę pagal vekselį, remdamasis vekselio formaliais (rekvizitų) trūkumais. Vekselio abstraktumas reiškia, kad prievolė pagal vekselį nepriklauso nuo jo atsiradimo pagrindo ir ši prievolė yra be išlygų. Kadangi dėl nurodytų vekselio savybių jame nėra įtvirtinti vekselio davėjo ir kitų asmenų abipusiai atsakomybės santykiai ir įsipareigojimas sumokėti vekselio davėjo ir kitų asmenų buvimu ar nebuvimu, tai vekselio davėjas negali ginčyti vekselio, remdamasis tuo, kad jo ir vekselio gavėjo nesiejo prievoliniai santykiai. Besąlygiškas įsipareigojimas sumokėti vekselio davėjo nurodytą sumą reiškia ir tai, kad vekselio davėjas negali būti nurodyti

⁷⁴ Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 1 d. nutartis c. b. *S.T., A.T. v. A.J. firmai „Stiksas“, UAB „Akmenės kuras“*, Nr. 2-311/2006, kat. 124.2.2, 124.2.6.

jokie juridiniai faktai ar aplinkybės, su kurių atsiradimu, išnykimu ir pan., būtų siejamas pagal vekselį atsiradusių įsipareigojimų įvykdymas. /.../ Taigi vekselio prigimtis ir savybės, užtikrinančios vertybinio popieriaus viešą patikimumą, ĮPVĮ nustatytas specifinis su vekseliu susijusių santykių teisinis reglamentavimas leidžia vekselio davėjui reikšti prieštaravimus vekselio turėtojui tik šiame įstatyme nurodytais pagrindais⁷⁵. Šioje nutartyje savo išvadą, kad negalimas vekselio pripažinimas negaliojančiu LR CK nustatytais sandorių negaliojimo pagrindais, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas motyvuoja vekselio kaip vertybinio popieriaus teisine prigimtimi, jo funkcijomis civilinėje apyvartoje, vekselio abstraktumo, formalumo, besąlygiškumo, viešo patikimumo savybėmis bei specifiniu vekselinių teisinių santykių reglamentavimu, įtvirtintu LR ĮPVĮ.

Išvadą, kad vekseliui ginčyti taikomi riboti, LR ĮPVĮ įtvirtinti pagrindai, galima rasti ir kituose teismų sprendimuose, pvz.: „tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismas, atmesdamas ieškovo reikalavimą ir apeliacinį skundą nurodė, kad Įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas bei CK 1.101 ir 1.105 straipsniai vekselį apibrėžia kaip vertybinį popierių, kuris išrašomas įstatymo nustatyta tvarka ir kuriuo jį išrašęs asmuo besąlygiškai įsipareigoja tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti tam tikrą pinigų sumą vekselyje nurodytam asmeniui pats arba įsako tai padaryti kitiems. Šių įstatymų pagrindu teismai padarė išvadą, kad įstatymas vekselį priskiria vertybinių popierių, bet ne sandorių kategorijai, todėl sprendžiant jo galiojimo klausimus, normos, nustatančios sandorių negaliojimo pagrindus, negali būti taikomos⁷⁶. Šioje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vekselį priskiria vertybinių popierių, bet ne sandorių kategorijai, ir tuo grindžia išvadą, kad negalimas vekselio pripažinimas negaliojančiu LR CK nustatytais sandorių negaliojimo pagrindais.

Ta pati išvada daroma ir 2005 m. spalio 03 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 3K-3-443/2005, kurioje teigiama, kad „vekselį išrašius, sukuriamas naujas civilinių teisių objektas – vertybinis popierius. Nuo to momento jis gali būti naudojamas civilinėje apyvartoje – perleidžiamas kitiems asmenims, kurie įgiję nuosavybės teises į jį, gali juo disponuoti savo nuožiūra – perleisti, įkeisti (ĮPVĮ 13, 18 straipsniai). Tokį paprastą ir platų vekselio panaudojimą užtikrina jo viešas patikimumas, o šį lemia griežti vekselio formalumo ir abstraktumo reikalavimai. /.../ Kita vertus skolininkas (mokėtojas) gali ginčyti savo prievolę pagal vekselį tik remdamasis vekselio formaliais trūkumais. Dėl šių vekselio savybių skolininkas negali vekselio turėtojui pareikšti prieštaravimų, grindžiamų asmeniniais jų ir vekselio davėjo arba ankstesniųjų vekselio turėtojų santykiais,

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 22 d. nutartis c. b. *R.B.v. M.M.*, Nr. 3K-3-8/2007, kat. 22.3.1.

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis c. b. *A. Laurikietis v. UAB „Šiaulių dujotiekio statyba“*, Nr. 3K-3-214/2003, kat. 15.2.2.6; 15.2.2.7; 16.3.1.2.

nebent vekselio turėtojas, įgydamas vekselį, tyčia būtų veikęs skolininko nenaudai (IPVĮ 19 straipsnis). Taigi vekselio prigimtis, savybės, užtikrinančios jo viešą patikimumą, specifinis teisinis reglamentavimas suponuoja ribotą vekselio davėjo galimybę reikšti prieštaravimus vekselio turėtojui, t. y. tik Įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatyme griežtai apibrėžtais pagrindais. Toks vekselio teisinis reglamentavimas daro negalimą vekselio pripažinimą negaliojančiu pagal Civilinio kodekso nuostatas dėl sandorių negaliojimo⁷⁷. Svarbu pažymėti, kad šioje nutartyje LR IPVĮ 19 straipsnio nuostatos aiškinamos kaip nenumatančios galimybės ginčyti vekselį remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais.

Nustatėme, kad argumentai, kuriais grindžiama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija, kad vekselį galima pripažinti negaliojančiu tik formaliais LR IPVĮ įstatyme numatytais pagrindais, yra vekselio kaip vertybinio popieriaus teisinė prigimtis, jo viešo patikimumo, abstraktumo, besąlygiškumo ir griežto formalumo savybės bei specifinis teisinis reglamentavimas. LR IPVĮ įtvirtinti reikalavimai vekseliui lemia, kad vekselio įgijėjui tam, kad įsitikintų vekselio galiojimu, pakanka patikrinti įstatyme nurodytus jo rekvizitus, savo ruožtu vekselio davėjas gali ginčyti savo prievolę pagal vekselį, remdamasis formaliais vekselio trūkumais. Apibendrinant specialiuosius vekselio negaliojimo pagrindus, darome išvadą, kad ribojant vekselio davėjo galimybes reikšti prieštaravimus vekselio turėtojui, siekiama užtikrinti vekselio patikimumą civilinėje apyvartoje bei apsaugoti sąžiningų vekselinių teisinių santykių dalyvių teises.

Teisės doktrinoje patvirtinama nuostata, kad vekselį galima pripažinti negaliojančiu dėl formalių jo trūkumų, tačiau vien ja neapsiribojama. Pasak M. M. Citovič, galima išskirti šiuos atsikirtimus į vekselinį ieškinį: 1) prieštaravimus, kylančius tiesiogiai iš vekselio; 2) prieštaravimus, kylančius iš vekselinių įsipareigojimų. Prie prieštaravimų, kylančių tiesiogiai iš vekselio, priskiriami: a) prieštaravimai dėl formos trūkumų; b) prieštaravimai dėl senaties termino praleidimo; c) prieštaravimai dėl parašo ydingumo. Antrajai grupei priskiriami prieštaravimai, kylantys iš valiutos santykių, iš apmokėjimo santykių, iš perdavimo santykių, vienu žodžiu, prieštaravimai, kylantys iš vekselinių įsipareigojimų⁷⁸. Taigi, teisės doktrinoje teigiama, kad vekselį galima pripažinti negaliojančiu ne vien specialiuose vekselius reglamentuojančiuose įstatymuose numatytais pagrindais.

Kaip teigia V. A. Belov vekseliniais prieštaravimais (atsikirtimais) vadinamos civilinės teisinės ir procesinės gynybos priemonės prieš ieškinius dėl atsakomybės taikymo skolininkams pagal vekselį už vekselinių įsipareigojimų pažeidimus. Kadangi vekselių teisė yra civilinės teisės

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 3 d. nutartis c. b. *A. Lipinskas v. AB firma „VITI“*, LUAB „Saita“, Nr. 3K-3-443/2005, kat. 22.3.1.

⁷⁸ Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву: в двух томах. Москва: Статут, 2005. P. 332.

dalį, tai skolininkui pagal vekselį reikia pripažinti teisę reikšti ne tik vekselinius (specialiuosius), bet ir bendruosius civilinės teisės prieštaravimus. Visus galimus prieštaravimus dėl vekselio galima suskirstyti į dvi grupes: 1) prieštaravimai, susiję su visais vekseliniais teisiniais santykiais, iš esmės su vekseliais kaip dokumentais (vertybiniais popieriais) ir 2) prieštaravimai, susiję su konkrečiais vekselinių teisinių santykių dalyviais (asmeniniai prieštaravimai). Prieštaravimai, kylantys iš pačio vekselio, susiję su jo kaip vertybinio popieriaus savybe – formalizmu. Būtent iš formalių vertybinio popieriaus požymių (rekvizitų) galima daryti išvadas apie vekselio teisinį turinį, apie teisėto vekselio turėtojo asmenybę, apie terminus ir kitas vekselinių teisių egzistavimo ir įgyvendinimo sąlygas. Tokiu būdu, dokumentas be juridinio turinio, su kitokiu turiniu, nei įsipareigojimas ar įsakymas sumokėti tam tikrą pinigų sumą, dokumentas su sąlygomis ar kitaip ap sunkintu turiniu, arba dokumentas, neturintis nors vieno iš privalomųjų rekvizitų negali būti pripažintas vekseliu, tai reiškia jo kaip vekselio negaliojimą. Iš išorinių vekselio požymių nustatomas teisėtas jo turėtojas, o taip pat šie faktai: 1) akceptavimas; 2) terminų numatytų vekselių įstatymuose praleidimas; 3) senaties termino praleidimas⁷⁹. Autorius ne tik patvirtina, kad vekseliai gali būti pripažinti negaliojančiais remiantis formalių reikalavimų vekseliams pažeidimais, bet ir kitais ne vien speceliuosiuose vekselius reglamentuojančiuose įstatymuose numatytais pagrindais. V. A. Belov teigimu, skolininkas gali reikšti šiuos prieštaravimus bet kuriam kreditoriui: 1) susijusius su veiksnio fizinio asmens atžvilgiu, teismo juridinio asmens atžvilgiu vekselio pasirašymo momentu nebuvimu; 2) susijusius su parašo ar vekselio teksto klastojimu; 3) dėl to, kad vekselį pasirašė neįgaliojamas asmuo, ar asmuo viršijęs įgaliojimus; 4) kitais su daliniu veiksnium susijusiais atvejais, kai buvo pažeisti imperatyvūs įstatymų reikalavimai. Skolininkas gali reikšti taip pat ir šiuos prieštaravimus nesąžiningiems kreditoriams: 1) susijusius su valiutos santykių nebuvimu, negaliojimu ar nepakankamumu; 2) kai vekselis neatitinka susitarimo, sudaryto su vekselio davėju; 3) kai vekselis pasirašomas apgaulės, prievartos, grasinimo įtakoje, turint nesąžiningų ketinimų arba aiškiai nepalankiomis sau sąlygomis, kuriomis pasinaudojo kita šalis; 4) kai nėra teisėto pagrindo prisimti vekselinius įsipareigojimus, kai tas pagrindas neatitinka geros moralės ar viešosios tvarkos reikalavimų arba kai kreditorius, kurio reikalavimas kilo iš tokio pagrindo neturi teisės į teisminę gynybą; 5) kai apmokėjimas įvyko⁸⁰.

Iš pateiktų teisės doktrinos nuostatų konstatuojame, kad vekselį galima pripažinti negaliojančiu taip pat ir remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais.

2.2. Vekselio ginčijimas pagal LR IPVĮ 19 straipsnį

⁷⁹ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 280-282.

⁸⁰ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. Р. 280-283.

Galimybė pripažinti vekselį negaliojančiu yra numatyta ir LR ĮPVĮ 19 straipsnyje, pagal kurį įsipareigoję pagal vekselį asmenys gynybai negali vekselio turėtojui pareikšti prieštaravimų, grindžiamų asmeniniais jų ir vekselio davėjo arba ankstesniųjų vekselio turėtojų santykiais, nebent vekselio turėtojas, įgydamas vekselį, tyčia būtų veikęs skolininko nenaudai⁸¹. Šioje teisės normoje įtvirtinti ribojimai reikšti prieštaravimus įsipareigojusiems pagal vekselį asmenims, grindžiamus asmeniniais jų ir vekselio davėjo arba ankstesniųjų vekselio turėtojų santykiais, išskyrus atvejus, kai vekselio turėtojas, įgydamas vekselį, tyčia būtų veikęs skolininko nenaudai.

Ši teisės norma atspindi vekselio viešo patikimumo principą. Kaip teigia V. A. Belov, vekselio, kaip ir visų vertybinių popierių viešas patikimumas reiškia, kad sąžiningas vertybinio popieriaus turėtojas gali pasitikėti tais formaliais požymiais, kurie įteisina jį kaip teisių, kylančių iš vertybinio popieriaus turėtoją. Skolininkas nuturi teisės atsisakyti vykdyti įsipareigojimo, kylančio iš vertybinio popieriaus, remdamasis aplinkybėmis, nenurodytomis tame vertybiniame popieriuje – tuo, kad nėra arba negalioja vertybinio popieriaus išdavimo pagrindas, nebent jis įrodytų, kad įsigydamas vertybinį popierių asmuo žinojo apie tokį defektą, t.y. buvo nesąžiningas įgijėjas. Taip pat skolininkas privalo įvykdyti įsipareigojimus, kylančius iš vertybinio popieriaus asmeniui, formaliai nurodytam dokumente. Taikydamas šią taisyklę vekseliui autorius pažymi kad, kadangi pirmasis vekselio įgijėjas tiesiogiai dalyvauja tuose santykiuose, kurių metu jo kontrahentas sudarė ir išdavė jam vekselį, o tai reiškia – jis žino visus tokių santykių defektus, jo atžvilgiu netaikoma vekselio viešo patikimumo taisyklė. Į pirmo vekselio turėtojo reikalavimus vekselio davėjas gali reikšti bet kokius prieštaravimus, grindžiamus jų asmeniniais santykiais. Tačiau ši galimybė sumažėja dėl abstraktaus vekselinio įsipareigojimo pobūdžio⁸². Tokiu būdu įsipareigojęs pagal vekselį asmuo gali reikšti prieštaravimus, grindžiamus jų asmeniniais santykiais, tiesioginiam kontrahentui pagal vekselį ir šiuo pagrindu vekselis gali būti pripažintas negaliojančiu.

Teismų praktikoje panašiai aiškinamos LR ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad „pagal ĮPVĮ 19 straipsnį įsipareigojęs pagal vekselį asmuo gali reikšti prieštaravimus, grindžiamus asmeninio pobūdžio santykiais, tiesioginiam kontrahentui pagal vekselį, taip pat nesąžiningam vėlesniam vekselio turėtojui, t. y. tokiam, kuris, įgydamas vekselį, žinojo apie santykių tarp vekselio davėjo ir pirmojo vekselio įgijėjo, trūkumus, t. y. žinojo, kad nebuvo pagrindo vekseliui išduoti, arba nebuvo pagrindo jį perleisti (perduoti pagal indosamentą), arba žinojo apie kitokius ankstesniųjų vekselių teisinių santykių dalyvių defektus, tačiau, nepaisant to, vis tiek įsigijo vekselį ir pateikė jį apmokėti, nes tokie vekselio turėtojo

⁸¹ Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-851.

⁸² Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. P. 12-13.

veiksmai reiškia tyčinį veikimą skolininko nenaudai. Tai reiškia, kad pagal ĮPVĮ 19 straipsnio prasmę skolininkas pagal vekselį gali reikšti prieštaravimus dėl reikalavimo sumokėti vekselyje nurodytą sumą, tačiau tik tokius, kurie susiję su formaliais vekselio, kaip vertybinio popieriaus, trūkumais (jo rekvizitais), arba su tiesioginiais (asmeniais) skolininko pagal vekselį ir pirmojo vekselio turėtojo santykiais, taip pat dėl vekselio turėtojo nesąžiningumo, įgyjant vekselį. ĮPVĮ 19 straipsnyje nustatytas draudimas reikšti vekselio turėtojui prieštaravimus, grindžiamus asmeniniais santykiais, netaikytinas tuo atveju, kai tokius prieštaravimus reiškia paprastojo vekselio davėjas pirmajam vekselio įgijėjui, t. y. tiesioginiam santykių, kurie buvo pagrindas išduoti vekselį, kontrahentui. Vekselio davėjas pirmajam vekselio turėtojui turi teisę reikšti prieštaravimus dėl vekselio apmokėjimo, remdamasis jiems žinomais santykiais⁸³. Taigi, LR ĮPVĮ 19 straipsnyje numatyta, kad įsipareigojęs pagal vekselį asmuo gali reikšti prieštaravimus, grindžiamus asmeninio pobūdžio santykiais, ne tik tiesioginiam kontrahentui pagal vekselį, bet ir nesąžiningam vėlesniam vekselio turėtojui, ir šiuo pagrindu vekselis gali būti pripažintas negaliojančiu. Kitaip yra tuo atveju, kai vekselio turėtojas yra sąžiningas jo įgijėjas, kuris nieko nežino apie vekselio davėjo ir pirmojo vekselio turėtojo asmeninio pobūdžio santykių trūkumus. Jam vekselio davėjas negali reikšti prieštaravimų, grindžiamų asmeniniais jo ir ankstesniųjų vekselio turėtojų santykiais.

LR ĮPVĮ 19 straipsnyje nustatytais ribojimais siekiama apsaugoti sąžiningų vekselių turėtojų interesus. Tai patvirtina ir teismų praktikos nuostatos, kad "vadovaujantis vekselio viešo patikimumo taisykle ir šios taisyklės taikymo apimtį ribojančiomis išimtimis, ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatos skirtos apsaugoti sąžiningų vekselių teisinių santykių dalyvių interesus. Pagal šią teisės normą skolininkas pagal vekselį negali reikšti prieštaravimų sąžiningam vekselio turėtojui, t. y. tokiam, kuris, įgydamas vekselį, pasitikėjo tuo, kad dokumentas, atitinkantis įstatymo vekseliui nustatytus formalius reikalavimus, patvirtina, jog jis yra teisėtas šiame dokumente išreikštos teisės subjektas"⁸⁴.

Teisinėje literatūroje taip pat pabrėžiama, kad skirtingai nei pagal bendrąsias civilinės teisės nuostatas, kai skolininkas gali reikšti naujam kreditoriui visus prieštaravimus, kuriuos jis turėjo teisę pareikšti pirminiam kreditoriui, vekseliniuose teisiniuose santykiuose tokie prieštaravimai gali būti pareikšti tik nesąžiningam vekselio įgyjėjui. Tokiu būdu asmenys, kuriems pareikštas ieškinys dėl vekselio, gali pareikšti vekselio turėtojui prieštaravimus, grindžiamus jų asmeniniais santykiais, tik tuo atveju, jeigu bus įrodyta, kad vekselio turėtojas, įgydamas vekselį, sąmoningai veikė

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 31 d. nutartis c. b. *E.P. v. BUAB „Mocionas“*, *AB Ūkio bankui*, Nr. 3K-3-474/2007, kat. 22.3.1.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 1 d. nutartis c. b. *J.B. v. G.R., AB „Oida“*, Nr. 3K-7-216/2007, kat. 22.3.1.

skolininko nenaudai⁸⁵. Apibendrinant galima teigti, kad pagal LR ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatas skolininkas gali reikšti prieštaravimus pagal vekselį, tačiau tik tokius, kurie susiję su formaliais vekselio, kaip vertybinio popieriaus trūkumais (jo rekvizitais), arba su tiesioginiais (asmeniniais) skolininko pagal vekselį ir pirmojo vekselio turėtojo santykiais, taip pat dėl vekselio turėtojo nesąžiningumo, įgyjant vekselį, ir remiantis šiais pagrindais vekselis gali būti pripažintas negaliojančiu.

Kitas klausimas, susijęs su LR ĮPVĮ 19 straipsnyje numatytų nuostatų taikymu, yra šiame straipsnyje įvardintų sąvokų „asmeniniai santykiai“ ir „veikimas skolininko nenaudai“ apimtis, kadangi pačiame LR ĮPVĮ šios sąvokos nėra išaiškintos. Doktrinoje teigiama, kad „asmeninių santykių“ terminas reiškia tokius juridškai reikšmingus faktus, įvykius, aplinkybes, atsiradusius vekselio įsigijimo – perleidimo momentu, kurie gali paneigti vekselio turėtojo sąžiningumą. Kai kuriais atvejais „asmeniniai santykiai“ traktuojami kaip santykiai susiklostantys tarp subjektų dėl jų veiklos, kurios pagrindu vekselis buvo išduotas. Kadangi sandorio, kuris yra vekselio pagrindas, esmė yra žinoma ir vekselio davėjui ir pirmajam jo įgijėjui, tokius santykius reikėtų laikyti asmeninių santykių rūšimi. Asmeniniais santykiais būtina pripažinti ir tuos santykius, kurie susiklosto tarp vekselio davėjo ir paskesnio jo turėtojo, jeigu vekselio turėtojas įgydamas vekselį sąmoningai veikė skolininko nenaudai, kadangi žinojo apie savo pirmtako ir vekselio davėjo vekselinių teisinių santykių ydingumą ar defektus. Asmeninių santykių kategorijai tikriausiai galima priskirti ir santykius, kylančius iš sandorio, kuris yra vekselinio įsipareigojimo pagrindas, o taip pat ir santykius, atsiradusius neteisėto vekselio įgijimo atveju. Plačiuoju požiūriu turbūt reikia pripažinti, kad skolininkas gali reikšti prieštaravimus kreditoriui pagal vekselį, jeigu pastarasis įgydamas vekselį žinojo apie pirmųjų vekselio turėtojų santykių defektus, žinojo, kad nėra vekselio išdavimo (perleidimo) pagrindo ir neatsižvelgdamas į tai, vis tiek įsigijo vekselį ir pateikė jį apmokėti, tuo pačiu padarydamas skolininkui nuostolius⁸⁶. M. M. Agarkov apibendrina ribojimus reikšti prieštaravimus, grindžiamus asmeniniais santykiais, šiuo teiginiu: asmuo, įsipareigojęs pagal vertybinį popierių, negali reikšti jo turėtojui prieštaravimus, grindžiamus asmeniniais savo ir kito atsakingo pagal vertybinį popierių asmens ar ankstesnio turėtojo santykiais, nebent vertybinis popierius būtų perleistas piktavališko susitarimo pasekoje. Pikta valia šiuo atveju būtų vekselio turėtojo žinojimas, kad vekselio išdavimui nebuvo pagrindo, nebuvo pagrindo vekselio įsigijimui, arba kitų defektų pirminių vekselinių teisinių santykiuose buvimas⁸⁷. Teorijoje pateikiamas labai platus požiūris į tai, kas gali būti įvardijama kaip asmeniniai įsipareigojusių pagal vekselį asmenų ir

⁸⁵ Руковишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 23, 80.

⁸⁶ Руковишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 25.

⁸⁷ Агарков М. М. Основы банковского права. Учение о ценных бумагах. Москва: БЕГ, 1994. Р. 224.

vekselio davėjo arba ankstesniųjų vekselio turėtojų santykiai, tame tarpe ir santykiai susiklostę tarp šalių, kurie buvo vekselio išrašymo pagrindas, kai tuo tarpu LR ĮPVĮ 3 ir 77 straipsniuose kaip vienas iš privalomųjų vekselio rekvizitų yra įtvirtintas vekselio besąlyginis įsipareigojimas arba besąlyginis įsakymas, be kurio dokumentas neturi vekselio galios.

Doktrinoje nuostata „tyčia veikė skolininko nenaudai“ aiškinama pagal analogiją su baudžiamąja teise, t.y. vekselio turėtojas suvokė, kad veikia skolininko nenaudai. Pasak I. V. Rukavišnikovos tai reiškia adekvatų vekselio turėtojo psichinį santykį su tuo veiksmu, kurį jis atliko. Tokius sąmoningus veiksmus galima sutapatinti su tyčine kaltės forma, kai subjektas numatė žalingų pasekmių atsiradimą ir to norėjo arba sąmoningai leido joms atsirasti. Tokiu būdu neatsargus veikimas skolininko nenaudai negali būti priežastis jam reikšti prieštaravimus adresuotus vekselio turėtojui. Prie pagrindų, kuriais remiantis skolininkas pagal vekselį gali reikšti prieštaravimus, adresuotus bet kuriam vekselio turėtojui, galima priskirti, suklastotą vekselį, vekselio davėjo veiksnio nebuvimą išduodant vekselį, vekselio blanke nebuvimą nuoseklių perdavimo įrašų, vekselio davėjo valios nebuvimą išduoti vekselį (vekselis buvo pagrobtas, pamestas, išgautas prievarta), paskutiniu atveju būtina, kad vekselio turėtojas būtų nesąžiningu vekselio turėtoju. Vekselio turėtojo nesąžiningumas pripažįstamas tik, jeigu vekselio turėtojas žinojo apie teisėto pagrindo perleisti vekselį nebuvimą prieš arba išgydamas tokį vekselį. Sąžiningo vekselio įgijėjo teisėms neturi įtakos tai, kad jis vėliau sužino apie savo pirmtako vekselio turėjimo defektus⁸⁸.

Teismų praktika taip pat patvirtina tokį platų požiūrį į tai, kas gali būti įvardijama kaip „asmeniniai santykiai“. 2007 m. spalio 01 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 3K-7-216/2007 teigiama: „įstatyme nurodytą sąvoką „asmeniniai santykiai“ reikėtų aiškinti kaip teisiškai reikšmingas aplinkybes, įvykius, faktus, kurie buvo vekselio išdavimo–įgijimo metu ir kurie galėtų turėti įtakos vekselio turėtojo sąžiningumo prezumpcijai. Taigi pagal ĮPVĮ 19 straipsnį įsipareigojęs pagal vekselį asmuo gali reikšti prieštaravimus, grindžiamus asmeninio pobūdžio santykiais, tiesioginiam kontrahentui pagal vekselį, taip pat nesąžiningam vėlesniam vekselio turėtojui, t. y. tokiam, kuris, įgydamas vekselį, žinojo apie santykių tarp vekselio davėjo ir pirmojo vekselio įgijėjo, trūkumus, t. y. žinojo, kad nebuvo pagrindo vekseliui išduoti, arba nebuvo pagrindo jį perleisti (perduoti pagal indosamentą), arba žinojo apie kitokius ankstesniųjų vekselių teisinių santykių dalyvių defektus, tačiau, nepaisant to, vis tiek išgijo vekselį ir pateikė jį apmokėti, nes tokie vekselio turėtojo veiksmai reiškia tyčinį veikimą skolininko nenaudai. /.../ Prieštaravimai, susiję su asmeniniais santykiais, iš esmės yra tokie, kurie kyla iš skolininką pagal vekselį ir vekselio

⁸⁸ Руквишников И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 27.

turėtoją siejančio tam tikro sandorio, kurio pagrindu vekselis buvo išduotas, arba kitokių jų susitarimų⁸⁹. Šioje nutartyje numatoma galimybė reikšti prieštaravimus, susijusius su „asmeniniais santykiais“, kurie kyla iš skolininką pagal vekselį ir vekselio turėtoją siejančio tam tikro sandorio, kurio pagrindu vekselis buvo išduotas.

Tačiau 2007 m. sausio 22 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 3K-3-8/2007 pateikiamas daug siauresnis sąvokų „asmeniniai santykiai“ bei „tyčia veikęs skolininko nenaudai“ išaiškinimas: „ĮPVĮ 19 straipsnyje nustatyta ribota galimybė reikšti prieštaravimus vekselio turėtojui. Minėta, kad įsipareigoję pagal vekselį asmenys gynybai negali vekselio turėtojui pareikšti prieštaravimų, grindžiamų asmeniniais jų ir vekselio davėjo arba ankstesniųjų vekselio turėtojų santykiais, nebent vekselio turėtojas, įgydamas vekselį, tyčia būtų veikęs skolininko nenaudai. Vadinasi, įsipareigojęs pagal vekselį asmuo prieštaravimams vekselio turėtojui pagal ĮPVĮ 19 straipsnį pagrįsti privalo nurodyti šio straipsnio dispozicijos reikalaujamą faktinį pagrindą, t. y. konkrečius faktus apie tai, kad vekselio turėtojas, įgydamas vekselį, tyčia veikė skolininko nenaudai. Tai, kad, ieškovo aiškinimu, jis klydo dėl vekselio išrašymo teisinių padarinių, nėra ĮPVĮ 19 straipsnio normos dispozicijos reikalaujama aplinkybė⁹⁰. Kadangi šioje nutartyje analizuodamas LR ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatas Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasisako, jog negalimas vekselio pripažinimas negaliojančiu remiantis LR CK nustatytais bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, nėra vienareikšmiškai aišku, kokie pagrindai pripažinti vekselį negaliojančiu atitinka galimybę, reikšti prieštaravimus, grindžiamus, asmeniniais jų (įsipareigojusių pagal vekselį asmenų) ir vekselio davėjo arba ankstesniųjų vekselio turėtojų santykiais pagal LR ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatas.

Kitose nutartyse aiškindamas LR ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatas Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodo, kad yra galimybė ginčyti vekselį remiantis asmeniniais santykiais susiklosčiusiais tarp šalių vekselio išrašymo metu: „tačiau įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo 19 straipsnyje nustatytas draudimas reikšti vekselio turėtojui prieštaravimus, grindžiamus asmeniniais santykiais, netaikytinas tuo atveju, kai tokius prieštaravimus reiškia paprastojo vekselio davėjas pirmajam vekselio įgijėjui, t. y. tiesioginiam santykių, kurie buvo pagrindas išduoti vekselį, kontrahentui. Vekselio davėjas pirmajam vekselio turėtojui turi teisę reikšti prieštaravimus dėl vekselio apmokėjimo, remdamasis jiems žinomais santykiais. Vekselio išrašymas, minėta, yra abstraktus vienašalis sandoris. Dėl to, kad vekselio išrašymas yra valinis veiksmas, galimi atvejai, kai asmens,

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 1 d. nutartis c. b. *J.B. v. G.R., AB „Oida“*, Nr. 3K-7-216/2007, kat. 22.3.1.

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007m. sausio 22 d. nutartis c. b. *R.B.v. M.M.*, Nr. 3K-3-8/2007, kat. 22.3.1.

t. y. vekselio davėjo, veiksmai neatitinka jo vidinės valios. Tokiais atvejais vekselį išrašęs asmuo gali ginčyti šį sandorį, remdamasis ir bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais dėl valios ydingumo⁹¹. Vadinasi, teismų praktika suformuoja taisyklę, kad remiantis LR ĮPVĮ 19 straipsniu, vekselį išrašęs asmuo gali ginčyti jį remdamasis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, kai tokius prieštaravimus jis reiškia pirmajam vekselio įgijėjui, tiesioginiam santykių, kurie buvo pagrindas išduoti vekselį, kontrahentui. Tokiu atveju skolininkas (vokselio davėjas) privalo įrodyti, kad nėra tokio teisinio santykio atsiradimo pagrindo arba kad jis negalioja.

Teismai taip pat pripažįsta, kad LR ĮPVĮ 19 straipsnyje numatyta galimybė pripažinti vekselį negaliojančiu remiantis bendraisiais sandorių pagrindais. Kaip teigiama 2009 m. vasario 2 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartyje civilinėje byloje Nr. 2A-217/2009, „vokselio davėjas pirmajam vokselio turėtojui turi teisę reikšti prieštaravimus dėl vokselio apmokėjimo, remdamasis jiems žinomais santykiais. Prieštaravimai, susiję su asmeniniais santykiais, iš esmės yra tokie, kurie kyla iš skolininką pagal vekselį ir vokselio turėtoją siejančio tam tikro sandorio, kurio pagrindu vokselis buvo išduotas, arba kitokių jų susitarimų. Be to, vokselis, kaip rašytinis dokumentas, yra asmens vidinės valios išraiškos rezultatas. Dėl to galimi atvejai, kai vokselio davėjo veiksmai neatitinka jo vidinės valios. Tokiais atvejais vekselį išrašęs asmuo gali ginčyti šį sandorį, remdamasis ir bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais dėl valios ydingumo“⁹².

Apibendrinant LR ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatas galime teigti, kad skolininkas pagal vekselį gali reikšti prieštaravimus dėl reikalavimo sumokėti vokselyje nurodytą sumą, tačiau tik tokius, kurie susiję su formaliais vokselio, kaip vertybinio popieriaus, trūkumais (jo rekvizitais), arba su tiesioginiais (asmeniniais) skolininko pagal vekselį ir pirmojo vokselio turėtojo santykiais, taip pat dėl vokselio turėtojo nesąžiningumo, įgyjant vekselį. Tačiau LR ĮPVĮ nėra numatyta kokiais konkrečiais pagrindais skolininkas pagal vekselį gali reikšti prieštaravimus, grindžiamus asmeniniais jo ir pirmojo vokselio turėtojo santykiais. Todėl reikia pritarti teismų praktikos suformuotai taisyklei, kad LR ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatos skirtos apsaugoti sąžiningų vokselinių teisinių santykių dalyvių interesus. Taigi, pagal LR ĮPVĮ 19 straipsnį įsipareigojęs pagal vekselį asmuo gali reikšti prieštaravimus tiesioginiam kontrahentui pagal vekselį remdamasis jiems žinomais santykiais, kurie iš esmės yra tokie, kurie kyla iš skolininką pagal vekselį ir vokselio turėtoją siejančio tam tikro sandorio, kurio pagrindu vokselis buvo išduotas, arba iš kitokių jų susitarimų. Tokiu būdu konstatuojame, kad LR ĮPVĮ 19 straipsnis numato galimybę pripažinti vekselį negaliojančiu remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 3 d. nutartis c. b. *M.S. v. AB Ūkio bankas*, Nr. 3K-3-311/2008, kat. 21.4.2.6; 22.3.1; 121.19.4.

⁹² Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 2 d. nutartis c. b. *E.Ž. v. UAB „Resource development group“*, Nr. 2A-217/2009, kat. 21.4.2; 22.3.1.

3. BENDRIEJI VEKSELIO NEGALIOJIMO PAGRINDAI

3.1. Sandorio samprata

Siekiant išsiaiškinti, ar vekselis gali būti pripažintas negaliojančiu remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, svarbu atskleisti sandorio sąvoką. Žvelgiant istoriškai terminą sandoris naudojo jau Romos teisininkai, tačiau termino *negotium* reikšmė nėra tapati šiuolaikinei „sandorio“ sąvokai. Romos teisininkai naudojo terminą *negotium* įvairiomis reikšmėmis. Pirma, *negotium* reiškė bylą (būtent teisminį procesą). Antra, *negotium* reiškė atlygintą sandorį, atlygintą sutartį priešingą dovanojimui. Trečia, *negotium* reiškė prekybą, verslą, prekybinį sandorį. Ta sąvoka, kurią mes šiandien suteikiame žodžiui „sandoris“ atsirado XVIII a. apibrėžiant ją kaip *actus juridicus*. Šis terminas išliko prancūzų teisinėje kalboje (*acte juridique*)⁹³.

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse pateikiamas šis sandorio apibrėžimas: „sandoriais laikomi asmenų veiksmai, kuriais siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ir pareigas. Sandoriai gali būti vienašaliai, dvišaliai ir daugiašaliai“⁹⁴. Šis apibrėžimas ilgą laiką stabilus, kadangi ir 1964 m. civiliniame kodekse sandoris apibrėžiamas identiška. Labai panašiai sandoris apibrėžiamas ir rusų statutinėje teisėje. 1882 m. parengtame civilinio kodekso 56 straipsnio projekte sandoris buvo apibrėžiamas kaip veiksmai, atliekami siekiant įgyti ar nutraukti civilines teises, kurių esmė: 1) vieno asmens valios pasireiškimas, ir 2) dviejų arba daugiau asmenų sutartys arba susitarimai. Po šio 56 straipsnio projekto parengimo į sandorio sąvokos apibrėžimą nebuvo įtraukta jokių žymesnių pakeitimų⁹⁵. Rusų civilistikoje pateikiama ir daugiau sandorių apibrėžimų. Pasak I. B. Novickij, sandoriais vadinami teisėti juridiniai veiksmai, atliekami vieno ar keleto asmenų, kurie yra turtinių (civilinių) teisių subjektai, kuriais nustatomi, keičiami ar nutraukiami civiliniai teisiniai santykiai. Pasak V. P. Šachmatov, galiojantis sandoris yra veiksnus subjekto (subjektų) valios išraiška, kuria teisėtai įtakojami faktiniai visuomeniniai santykiai sukuriant, keičiant ar nutraukiant tam tikras civilines teises ar įsipareigojimus, ir kurios turinys atitinka tikrąją subjekto (subjektų) valią, išreikštą įstatymų nustatytu būdu ir esminės teisės pripažįstamas sąlygas. Anot F. S. Cheifec, sandoris yra teisėtas juridinis veiksmas vieno ar kelių veiksmių subjektų, atliktas įstatymo ar šalių susitarimu nustatyta forma, atitinkantis tikrąją subjektų valią ir sukkeliantis teises

⁹³ Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву. Москва: ЮрИнфоР, 2002. Том 2. Р. 333.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: ketvirtoji laida. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 59.

⁹⁵ Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву. Москва: ЮрИнфоР, 2002. Том 2. Р. 335.

pasekmes (sukuriant, keičiant arba nutraukiant civilines teises ar pareigas), kurių atsiradimui sandoris ir sudaromas⁹⁶. Tokiu būdu, teorijoje sandoriu laikomi asmenų veiksmai, kuriais siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ir pareigas.

Nepaisant gana stabilaus sandorio apibrėžimo, pateikto LR CK, teismų praktika patvirtina, kad sprendžiant sandorių pripažinimo negaliojančiais bylas, susiduriama su sandorio sampratos problema. Kaip teigia V. Mikelėnas: „esti atveju, kai teismai vieno ar kito juridinio fakto nepripažįsta sandoriu ir dėl šios priežasties atsisako spręsti jo negaliojimo klausimą pagal sandorių negaliojimo instituto taisykles. Tokių atvejų iliustruoja, pavyzdžiui, civilinė byla, kurioje ieškovas prašė pripažinti negaliojančius jo išrašytus vekselius, teigdamas, jog vekselius išrašė dėl savo paties suklydimo ir atsakovo apgaulės. Pirmosios instancijos teismas ieškovo ieškinį atmetė nurodydamas, kad vekselis yra vertybinis popierius, o ne sandoris, todėl normos, reglamentuojančios sandorių negaliojimo pagrindus, vekseliui negali būti taikomos. Apeliacinės instancijos teismas sutiko, kad vekselis nėra sandoris, ir ieškovo apeliacinį skundą atmetė. O kasacinis teismas padarė priešingą išvadą: pripažino, kad vekselis yra sandoris, todėl jam galima taikyti sandorių negaliojimo taisykles“⁹⁷. Taigi, sandorio sampratos klausimas yra aktualus sprendžiant ar vekselis yra sandoris ir ar pagrįstai jam gali būti taikomos sandorių pripažinimo negaliojančiais taisyklės.

Analizuojant sandorio sąvoką išskiriami šie pagrindiniai sandorio požymiai. Pirma, sandoris yra juridinis faktas. Su jo buvimu teisė sieja konkrečių teisinių santykių sukūrimą, pakeitimą ir panaikinimą. Antra, sandorio apibrėžimas rodo, kad sandorio esmę sudaro teisiniai veiksmai, atliekami tikintis konkretaus teisinio rezultato. Trečia, sandoryje būtinas asmens valios veiksnys. Tik sąmoningas veiksmas bei aiškiai suvokiamas teisinis siekis leidžia vertinti sandorį, kaip išskirtinai tikslingą valinį aktą. Ketvirta, veiksmai, sukuriantys sandorį, turi būti teisėti, neprieštarauti viešajai tvarkai ar gerai moralei⁹⁸. Teisės doktrinoje neretai yra akcentuojama, kad būtent sandoriais yra įgyvendinama asmenų iniciatyva ir veiklos laisvė, įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje, bei išskiriami tokie pagrindiniai sandorių požymiai. Pirma, sandoris yra juridinis faktas, t.y. materialaus pasaulio reiškiny, su kuriuo teisė sieja teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ir pabaigą. Antra, sandoris yra laisvos asmens valios aktas, asmens laisvės, autonomijos pasireiškimas. Trečia, sandoriu visada siekiama tam tikrų teisinių padarinių, teisinio rezultato. Ketvirta, sandoris – tai teisėtas veiksmas⁹⁹. Šie sandorio požymiai skiria jį nuo kitų juridinių faktų.

⁹⁶ Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. Москва: Юрлитинформ, 2002. P.8-9.

⁹⁷ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia. 2006, Nr. 4 (62). P. 2 – 8.

⁹⁸ Papirtis L. V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. T. 2. P. 10.

⁹⁹ Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009. P. 317-318.

Teisinėje literatūroje taip pat išskiriami šie sandorio, kaip valinio juridinio veiksmo, elementai: valia, valios išraiška, pagrindai ir motyvai. Kaip teigia O. S. Jofe, sandoris – valinis veiksmas, ir jam būdingi visi psichologiniai momentai, kurie charakterizuoja valinį veisimą. Sandorio sudarymui visų pirma reikalingas noras jį sudaryti. Noras sudaryti sandorį vadinamas vidine valia. Be vidinės valios negali būti ir paties sandorio. Tačiau sandorio sudarymui vien tik vidinės valios nepakanka. Vidinė valia turi būti žinoma kitiems asmenims. Išorinė valios išraiška turi atitikti vidinę asmens valią ir teisingai ją išreikšti. Jeigu tokio atitikimo nėra, jeigu išorinė valios išraiška klaidingai išreiškia vidinę valią, tai gali būti pagrindas asmenų ginčui ir lemti sandorio pripažinimą negaliojančiu. Tai reiškia, kad sandoriui, kaip valiniam juridiniam veiksmui, būtina ne tik noras sudaryti sandorį ir tokio noro pareiškimas kitiems asmenims, bet ir vidinės valios ir išorinės valios išraiškos vienovė kaip pilnas jų atitikimas¹⁰⁰. Teisės doktrinoje diskutuojama kas svarbiau, vidinė valia ar vidinės valios išorinė išraiška. Kadangi sandoriui yra būtina asmens vidinės valios ir jos išorinės išraiškos vienovė, todėl reikėtų pritarti pozicijai, kad šiuolaikinė teisė siekia derinti tiek vidinės valios, tiek jos išorinės išraiškos reikšmę sandoriui¹⁰¹.

Kitas sandorio elementas yra motyvai. Motyvas nėra privalomas sandorio elementas, bet jis gali įgauti teisinę reikšmę, jeigu apie tai yra nurodoma pačiame sandoryje. Pasak O. S. Jofe, kiekvieną valinį veisimą asmuo atlieka turėdamas tam tikrų motyvų. Tačiau ne visi motyvai lemia civilinį teisinį sandorį. Tokiu būdu, jeigu vieni motyvai įgyja teisinę reikšmę tik tais atvejais, kai tokia reikšmė jiems suteikiama pačiu sandoriu, tai kiti motyvai yra reikšmingi todėl, kad jie yra sandorio esmė ir turi juridinę galią nepriklausomai nuo to, ar bus apie juos specialiai užsiminta ar ne. Tie sandorio sudarymo motyvai, nuo kurių priklauso sandorio teisinė prigimtis, vadinami sandorio pagrindu. Sandorio pagrindas visada turi įtakos sandorio galiojimui, išskyrus išimtis, kai tiesiogiai įstatymų nurodyta, kad neturi įtakos sandorio galiojimui¹⁰². Tam tikrais atvejais, sandorio sudarymo motyvai ir tikslai taip pat gali lemti ir sandorio negaliojimą. Doktrinoje teigiama, jog „sandoris, kurį paskatina sudaryti viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantys tikslai ir kuriuo jų siekiama, paprastai yra niekinis ir negalioja“¹⁰³.

Sandorio pagrindas yra privalomas sandorio elementas. Kaip teigiama teorijoje, sandorio pagrindas yra tas tiesioginis teisinis tikslas, galutinis teisinis rezultatas, dėl kurio sudaromas sandoris, kurio siekia šalys jį sudarydamos. Sandorio pagrindas rodo, koks galutinis teisinis rezultatas turi būti pasiektas sandoriu, padeda atsakyti į klausimą, kodėl sandorio šalis atlieka tam tikrus veiksmus ir kokio teisinio rezultato ji tuo siekia. Sandorio pagrindas turi būti teisėtas ir

¹⁰⁰ Иоффе О. С. Избранные труды. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2004. Том 2. P. 269-271.

¹⁰¹ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia. 2006, Nr. 4 (62). P. 2 – 8.

¹⁰² Иоффе О. С. Избранные труды. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2004. Том 2. P. 271-273.

¹⁰³ Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009. P. 320.

įmanomas. Šių reikalavimų nesilaikymas gali padaryti sandorį negaliojantį¹⁰⁴. Taip pat svarbu yra tai, kad, kaip teigia O. S. Jofe, sandoris turi turėti pagrindą. Jeigu įstatymas nenumato kokių nors išimčių, susijusių su tuo, tai nesant sandorio pagrindo, negalioja ir pats sandoris. Apibendrinamas sandorio elementus, O. S. Jofe teigia, kad valia ir valios išraiška yra privalomi sandorio elementai. Sandorio pagrindas taip pat yra privalomas jo elementas, tačiau įstatymas gali nustatyti šios taisyklės išimtis. Motyvas nėra privalomas sandorio elementas, bet gali turėti teisinę reikšmę, jeigu apie tai bus nurodyta sudarant konkretų sandorį¹⁰⁵. Lietuvos civilinės teisės doktrinoje nurodoma, kad būtini sandorio elementai yra šie: 1) subjektai; 2) subjektų valia ir valios išreiškimas (valios ir jos išreiškimo vienovė); 3) sandorio turinys (sandorio sąlygos, jų visuma); 4) sandorio forma. Visi sandorio elementai turi atitikti įstatymo reikalavimus. Jeigu bent vienas tokių reikalavimų neatitinka, sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu¹⁰⁶.

Akivaizdu, kad sandorio požymių suvokimas leidžia atskirti sandorį nuo kitų juridinių faktų, o sandorio samprata bei jį sudarančių elementų analizė leidžia pripažinti vieną ar kitą juridinį veiksma sandoriu bei spręsti jo galiojimo klausimus remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais. Tokiu būdu pripažinus vekselį sandoriu, jo negaliojimo klausimą privalu spręsti ir pagal sandorių negaliojimo instituto taisyklės. Tokia išvada daroma ir teisės doktrinoje: „teismas, pripažinęs, jog vekselis nėra sandoris, pernelyg sureikšmino objektyvųjį vekselio aspektą, t.y. išvelgė vekselyje tik rašytinį dokumentą (CK 1.105 str.). Tačiau vekselis, kaip rašytinis dokumentas, yra asmens vidinės valios išraiškos rezultatas. Vekselio išrašymas, kaip valinis veiksmas, yra ne kas kita, o vienašalis sandoris, kurio specifika yra ta, jog tai yra abstraktus vienašalis sandoris. Kadangi vekselio išrašymas yra valinis veiksmas, galimi atvejai, kai asmens, vekselio davėjo, veiksmai (vekselio išrašymas) neatitinka jo vidinės valios“¹⁰⁷. Šią išvadą patvirtina ir teismų praktika, t.y.: „vekselį išrašantis asmuo be išlygų įsipareigoja tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti tam tikrą pinigų sumą vekselyje nurodytam asmeniui, t.y. sukuria sau pareigą, o vekselio turėtojas įgyja teisę (įstatymo nustatyta tvarka) vekselyje nurodytų sumų reikalauti. Taigi akivaizdu, kad vekselį išrašantis asmuo sukuria sau pareigą, o vekselio turėtojui teisę. Dėl šių priežasčių nėra pagrindo teigti, kad vekselis „nėra ir negali būti laikomas sandoriu“. Konstatavus, kad vekselis yra vienašalis sandoris, teismai padarė nepagrįstas išvadas, kad jam nuginčyti negali

¹⁰⁴ Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009. P. 320.

¹⁰⁵ Иоффе О. С. Избранные труды. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2004. Том 2. P. 271-275.

¹⁰⁶ Vitkevičius P., Vėlyvis S. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997. P. 194.

¹⁰⁷ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia. 2006, Nr. 4 (62). P. 2 – 8.

būti taikomi sandorių negaliojimo pagrindai. Tokia išvada prieštarautų ir Įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo 19 straipsnio nuostatom¹⁰⁸.

Kadangi išsiaiškinome, kad ne visada teismai pripažindavo vekselį sandoriu, norint pagrįsti šią poziciją reikalinga išsamesnė vekselio kaip sandorio analizė.

3.2. Vekselio išrašymas – vienašalis abstraktus sandoris

LR CK 1.63 straipsnyje skiriami vienašaliai ir dvišaliai (daugiašaliai) sandoriai. Teisinėje literatūroje teigiama, kad prievolės sukuria tokie vienašaliai sandoriai kaip įgaliojimo išdavimas arba panaikinimas, testamentas surašymas, palikimo priėmimas, vertybinio popieriaus (čekio, vekselio) išleidimas, viešas atlyginimo pažadėjimas, indosamentas, sandorio patvirtinimas ir panašiai¹⁰⁹. Vienašalis įsipareigojimas reiškia, kad tik viena šalis prisiima įsipareigojimą, tik viena šalis klausia: ar sutinki tu padaryti ar duoti tą ir tą? – ir gauna teigiamą atsakymą. Taip atsiranda vienašalis įsipareigojimas¹¹⁰. Vienašalis sandoris apibrėžiamas kaip sandoris, kuriam sudaryti pakanka vienos šalies valios išreiškimo.

Doktrinoje teigiama, kad „vienašalį sandorį sudaro viena teisiškai aktyvi šalis, kurios tam tikri veiksmai sukuria teisinius padarinius. Būtent valios išreiškimu, kai šalis nesutinka su priešpriešiniu kitos šalies valios išreiškimu, pasižymi vienašalis sandoris. Taigi vienašaliame sandoryje ne tik neišreiškiama priešpriešinė valia, bet nesutampa ir abiejų šalių valia. Gali kilti klausimas, ar visada užtenka tik vienai šaliai pareikšti valią, t.y. parodyti tam tikrą aktyvumą, kad būtų sukurtos, pakeistos arba panaikintos tam tikros teisės ir pareigos. Sandoriu, t.y. veiksmu, tam tikru juridiniu faktu, siekiama teisinių padarinių. Kai kuriais atvejais būtina, kad kita šalis gautų ir suvoktų vienos šalies ketinimus arba atliktų veiksmų procesą. /.../ Kad atsirastų iš vienašalio sandorio teisiniai padariniai, vienais atvejais tik pakanka vienai šaliai išreikšti savo valią, o kitais atvejais, kad vienašalio sandorio pagrindu atsirastų teisiniai padariniai, reikia, kad ši valia kitą šalį pasiektų, ji būtų informuota arba suprastų šalies ketinimus¹¹¹. Pritariame nuostatai, kad vienašaliui sandoriui sudaryti pakanka vienos šalies valios išreiškimo. Tačiau nėra aiški teiginio reikšmė, kad „būtent valios išreiškimu, kai šalis nesutinka su priešpriešiniu kitos šalies valios išreiškimu, pasižymi vienašalis sandoris“.

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis c. b. *A. Laurikietis v. UAB „Šiaulių dujotiekio statyba“*, Nr. 3K-3-214/2003, kat. 15.2.2.6; 15.2.2.7; 16.3.1.2..

¹⁰⁹ Mikelėnas V. *Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2002. P. 61.

¹¹⁰ Победоносцев К. П. *Курс гражданского права*. Москва: Зерцалло, 2003. Том 3. P. 22.

¹¹¹ Papirtis L. V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. T. 2. P. 20-21.

Dėl kitos šalies valios vienašaliame sandoryje doktrinoje dėstoma ir kita nuomonė. Kaip ir kiekvienas sandoris, vienašalis sandoris sukelia atitinkamų teisinių padarinių. Kadangi vienašaliame sandoriui sudaryti pakanka vienos šalies valios, kitiems asmenims tokio sandorio pagrindu jokių pareigų paprastai negali atsirasti. Civiliniai teisiniai santykiai grindžiami lygiateisiškumo, sutarties laisvės principais, todėl vienašalis teisinių pareigų nustatymas kitam asmeniui su šiais principais nesiderintų. Kita vertus, teisinių pareigų kitai šaliai gali atsirasti ir vienašalio sandorio pagrindu, jeigu šitai nustato įstatymas arba asmenys su šituo sutinka, t.y. laisva valia prisiima pareigas¹¹². Tai, kad teisiniai santykiai, kylantys iš vienašalio sandorio, sieja abi šalis, nors vienašalis sandoris sudaromas vienos šalies veiksmais, akcentuoja ir O. S. Jofe. Jo teigimu, asmuo, į kurį nukreiptas vienašalis sandoris, dažniausiai jo pagrindu įgyja tam tikras teises, bet kai kada gali įgyti ir pareigas. Akivaizdu, kad tokios vienašalio sandorio teisinės pasekmės tam, kuris jo nesudarė, neįmanomos, jeigu su juo nesusiję jokie kiti juridiniai faktai, kurie kartu su sandoriu, bei tiesiogiai įstatymo nustatytomis aplinkybėmis, bet ne vien vienos šalies valia, gali įpareigoti ir kitą subjektą. Vienašalio sandorio specifika, kaip teises sukuriančio juridinio fakto, yra ta, kad ne pats savaime vienašalis sandoris sukuria įpareigojančias teises pasekmes, bet kartu su kitais įstatyme numatytais juridiniais faktais – įvykiais arba veiksmais. Tai reiškia, kad, kai vienašaliu sandoriu sukuriama įsipareigojimas, jo pagrindą sudaro ne vienas juridinis faktas, o sudėtinga juridinių faktų sudėtis¹¹³.

Apibendrinant doktrinoje pateikiamą vienašalio sandorio sampratą, galima teigti, kad vienašaliais sandoriais teisiniai santykiai nustatomi mažiausiai tarp dviejų asmenų. Dažniausiai jie sudaro teisinius santykius nepriklausomai nuo to, ar šį valios pareiškimą žino asmuo, kuriam jie skirti, tačiau atskirais įstatyme numatytais atvejais vienašalis sandoris įgyja teisinę galią tik tuo atveju, jeigu asmuo, kuriam jis skirtas, žino šį valios pareiškimą ir išreiškdamas savo valią atlieka kitus įstatyme numatytus veiksmus.

Teorijoje vieningai sutariama, kad vekselis yra vienašalis sandoris. Pasak M. M. Citovič, įsipareigojimas pagal vekselį yra vienašalis: tam, kuris įsipareigoja, jis – tik įsipareigojimas, be jokio reikalavimo, tam, kuris turi iš jo kylančias teises, - jis tik reikalavimas, be jokių susijusių pareigų, nėra abipusiškumo. Vienas asmuo įsipareigojo tam tikra pinigų suma, į šios sumos apmokėjimą kitas asmuo įgyja reikalavimą – jis turi teisę gauti ją tada, ten ir iš to, kada, kur ir iš ko ji privalo būti gauta. Kodėl vienas asmuo patikėjo kitam pinigų sumą vekselio pagrindu? Koks buvo motyvas arba pagrindas? Pagrindas buvo abiejų šalių valia: vieno asmens valia – to, kuris disponuoja (perduoda) pinigų sumą; kito asmens valia – to, kuris įgyja šią pinigų sumą kaip savo

¹¹² Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009. P. 321.

¹¹³ Иоффе О. С. Избранные труды. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2004. Том 2. P. 747.

nuosavybę¹¹⁴. Kad vekselinis įsipareigojimas atsiranda iš vienašalio sandorio, patvirtina ir V. A. Belov, kurio teigimu, kiekvienas parašas vekselyje liudija apie du sandorius: 1) abstraktų sandorį, kurį sudarė pasirašęs vekselį asmuo su tiesioginiu kontrahentu; 2) vienašalį sandorį, patvirtinantį įsipareigojimą neapibrėžtam ratui kitų vekselio turėtojų. Iš pirmo sandorio, iš jo turinio atsiranda tiesioginių jo dalyvių vekseliniai teisiniai santykiai (įsipareigojimas); antras sandoris nustato skolininko pagal vekselį ir kitų sąžiningų vekselio turėtojų teisinius santykius (vekselinis įsipareigojimas)¹¹⁵. Taigi, vekselis yra ne vien vienašalis, bet ir abstraktus sandoris.

Teisės doktrinoje teigiama, kad abstraktus yra toks sandoris, kuriame nenurodytas jo pagrindas. Iš tokio sandorio turinio negalima numatyti, kokio teisinio tikslo siekiant jis buvo sudarytas. Tai nuo savo pagrindo abstrahuotas (atitrauktas, atskirtas) sandoris. Paprastai įstatymas sandorį pripažįsta galiojančiu, jeigu sandoryje nurodytas jo pagrindas ir jis neprieštarauja įstatymams. Tikrai atskirais atvejais galiojančiais pripažįstami ir tie sandoriai, kuriuose jų pagrindas nenurodytas. Toks abstraktus sandoris yra vekselis, kuriuo nustatoma prievolė sumokėti tam tikrą pinigų sumą, nenurodant jo išdavimo priežasties. Pirmasis vekselio gavėjas gali vekselį perleisti trečiajam asmeniui, o šis atitinkamai kitiems asmenims. Sudarius šį sandorį, tikrai pirmasis vekselio davėjas gali atsikirsti pirmajam vekselio turėtojui, kad šis sandoris sudarytas neturint teisinio tikslo – be pagrindo. Kiti vekselį perleidę asmenys negali atsikirsti, kad vekselis sudarytas be pagrindo. Abstrakčių sandorių praktinė reikšmė yra tai, kad jie turi didelę apyvartą¹¹⁶.

Teisinėje literatūroje išsakoma nuomonė, kad abstraktaus sandorio pagrindo trūkumai nėra pagrindas tokį sandorį nugincyti: „kiti sandoriai, skirtingai nei kauzalūs, neturi aiškiai išreikšto, nurodyto pagrindo ir jis neturi jiems esminės reikšmės, nedaro įtakos jų galiojimui. Tokie sandoriai yra tarsi atitraukti, abstrahuoti nuo savo pagrindo, todėl ir vadinami abstrakčiais. Iš tokio sandorio išplaukančios teisės ir pareigos nėra siejamos su jo pagrindu. Remiantis tokio sandorio turiniu negalima numatyti, kokio teisinio tikslo siekiant jis sudarytas. Tačiau sandorio pagrindo trūkumai arba net jo nebuvimas paprastai neduoda pagrindo pripažinti tokį sandorį negaliojančiu. Tokio sandorio pavyzdys yra vekselis, kuriuo jį išrašęs asmuo be sąlygų įsipareigoja tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti tam tikrą sumą jame nurodytam asmeniui pats arba įsako tai padaryti kitam. Taigi mokėjimas pagal vekselį nėra grindžiamas kokiu nors priešpriešiniu kito asmens įvykdymu ar įsipareigojimu. Vekselio pagrindu atsirandanti prievolė yra savarankiška, ji nepriklauso nuo jos atsiradimo pagrindo ir yra besąlyginė. Įsipareigoję pagal vekselį asmenys gynybai negali vekselio turėtojui pareikšti prieštaravimų, grindžiamų asmeniniais jų ir vekselio davėjo arba ankstesniųjų

¹¹⁴ Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву: в двух томах. Москва: Статут, 2005. P. 101.

¹¹⁵ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. P. 198.

¹¹⁶ Vitkevičius P., Vėlyvis S. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997. P. 187.

vekselio turėtojų santykiais, nebent vekselio turėtojas, įgydamas vekselį, tyčia būtų veikęs skolininko nenaudai. Šios vekselio savybės lemia plačias jo panaudojimo civilinėje apyvartoje galimybes. Jis naudojamas kaip atsiskaitymo ir kreditavimo priemonė. Kita vertus, šios vekselio savybės lemia ir griežtus jo formai keliamus reikalavimus, nes skolininkas savo prievolę pagal vekselį iš esmės gali ginčyti tik remdamasis formaliais jo trūkumais¹¹⁷. Nesutinkame su šia nuostata, kad vekselį galima ginčyti tik remiantis formaliais jo trūkumais, kadangi tiek teorijoje, tiek teismų praktikoje dėstoma ir priešinga pozicija.

Priešinga nuomonė išsakoma kitų mokslininkų, kurių teigimu abstraktus sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu remiantis sandorio pagrindo ydingumu ar nebuvimu. Kaip teigia V. A. Belov, abstrakčiu vadinamas sandoris, sukuriantis subjektines teises, kurios laikomos galiojančiomis. Teisiniuose santykiuose, atsiradusiuose iš abstraktaus sandorio, ne kreditorius privalo įrodinėti savo teisių atsiradimo pagrindo buvimą ir galiojimą, o skolininkas privalo įrodyti teisinių santykių atsiradimo pagrindo nebuvimą ar negaliojimą, tam, kad išvengtų savo teisinių įsipareigojimų, atitinkančių kreditoriaus subjektines teises. Vekselio išdavimas yra vienašalis abstraktus sandoris. Tai reiškia, kad teisėto vekselio turėtojo atžvilgiu vekselio galiojimui neturi reikšmės jo išdavimo pagrindas. Tačiau tai nereiškia, kad vekselis gali pakliūti į apyvartą arba joje likti po to, kai teismas konstatuos jo išdavimo pagrindo negaliojimą ar nebuvimą¹¹⁸. Apie tai, kad vekselis bus pripažintas negaliojančiu, jeigu bus įrodyta, kad jis išrašytas be jokio pagrindo, teigia ir O. S. Jofe. Pasak jo, tik sąžiningo vekselio įgijėjo atžvilgiu vekselio davėjas negalės reikšti jokių prieštaravimų, susijusių su tuo, kad pirmasis vekselio turėtojas įgijo vekselį be jokio pagrindo¹¹⁹. Panašią poziciją išsako ir I. V. Rukavišnikova. Vekselio abstraktumas slepia nuo vekselinių teisinių santykių dalyvių jo išdavimo pagrindą, tačiau nepaneigia tokio pagrindo egzistavimą¹²⁰.

Apie vekselio išdavimo ar perleidimo sandorio bei jo teisinio pagrindo ryšį I. V. Rukavišnikova daro šias išvadas. Pirma, egzistuoja teisinis ryšys tarp vekselio išdavimo ir civilinių teisinių sandorių, esančių jo išdavimo pagrindu. Tai reiškia, kad tiesioginiai vekselinių santykių subjektai, t.y. vekselio davėjas ir pirmasis vekselio turėtojas, taip pat yra ir civilinio teisinio sandorio, kuris yra vekselio išdavimo pagrindas, kontrahentai. Antra, skolininko pagal vekselį ir kitų vekselio įgijėjų santykiai negali turėti įtakos vekselio įgijėjo teisėms net ir tuo atveju, kai sandoris, buvęs vekselio išrašymo pagrindu, yra negaliojantis. Trečia, vekselio davėjas gali reikšti pirmajam vekselio turėtojui prieštaravimus, grindžiamus bet kokiais jam žinomais civiliniais teisiniais santykiais, susijusiais su vekselio išdavimo pagrindu. Ketvirta, remtis civiliniu teisiniu

¹¹⁷ Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009. P. 326.

¹¹⁸ Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004. P. 13.

¹¹⁹ Иоффе О. С. Избранные труды. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2004. Том 2. P. 281.

¹²⁰ Руквишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. P. 80.

sandoriu, esančiu vekselio išdavimo (perleidimo) sandoriu galima tik tuo atveju, kai egzistuoja pakankami įrodymai, kad būtent tas sandoris ir buvo vekselinio įsipareigojimo pagrindas. Galimybė skolininkui pagal vekselį reikšti prieštaravimus į tiesioginių kreditorių reikalavimus, tame tarpe ir grindžiamus vekselio išdavimo, perdavimo pagrindu, tik dar kartą patvirtina, kad egzistuoja neatsiejamas ryšys tarp vekselinio įsipareigojimo ir jo civilinio teisinio pagrindo. Tuo pačiu vekselio abstraktumo ir viešo patikimumo savybės riboja galimybes reikšti prieštaravimus, susijusius su vekselinio įsipareigojimo pagrindu. Vekseliniuose teisiniuose santykiuose tokie prieštaravimai gali būti reiškiami tik nesažiningiems vekselio turėtojams¹²¹. Nors teorijoje pabrėžiama, kad vekselinio įsipareigojimo abstraktumas ir vekselio viešas patikimumas riboja galimybes nuginčyti vekselį, siekiant užtikrinti jo patikimumą civilinėje apyvartoje, tačiau viešo patikimumo taisyklė galioja tik sąžiningiems vekselio turėtojams, o vekselio abstraktumo savybė negali būti absoliutinama, siekiant apginti sąžiningų teisinių santykių dalyvių pažeistas teises.

Teismų praktika pripažįsta, kad vekselio išrašymas yra vienašalis abstraktus sandoris bei patvirtina galimybę ginčyti vekselį remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais. 2007 m. spalio 31 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 3K-3-474/2007 teigiama: „vekselio išrašymas – abstraktus vienašalis sandoris. Dėl šio abstraktaus vienašalio sandorio sukuriamas naujas civilinių teisių objektas – vertybinis popierius, kuriame įtvirtinta nauja prievolė dalyvauja civilinėje apyvartoje kaip savarankiška abstrakti prievolė, iš esmės teisiškai nepriklausoma nuo to teisinio santykio (tam tikro sandorio), kurio pagrindu ji buvo sukurta. Kita vertus, vekselio abstraktumo savybė negali būti suabsoliutinta. Neįmanoma paneigti to, kad yra tam tikras vekselio įtvirtintos prievolės ir jos atsiradimo pagrindo ryšys, nes kiekviena prievolė, taigi ir įsipareigojimas pagal vekselį, atsiranda tam tikro teisinio santykio (sandorio) pagrindu. Taigi vekselio abstraktumo savybė nereiškia, kad vekselis gali patekti į apyvartą visiškai be jokio pagrindo arba visais atvejais likti apyvartoje po to, kai teismas konstatuoja jo išdavimo pagrindo negaliojimą, arba kai tas pagrindas išnyksta dėl kitų priežasčių“¹²². Panašiai konstatuojama ir 2007 m. spalio 01 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 3K-7-216/2007: „dėl vekselio išrašymo, kaip abstraktaus vienašalio sandorio, ir iš šio sandorio atsiradusios prievolės abstraktumo nurodytas teisinis ryšys yra netiesioginis ir dažniausiai „paslėptas“ nuo tų vekselių teisinių santykių dalyvių, kurie nėra tiesioginiai nurodyto teisinio santykio kontrahentai, t. y. nuo vėlesnių teisėtų vekselio turėtojų. Dėl to tuo atveju, jeigu būtų konstatuotas vekselio išdavimo pagrindo negaliojimas, o vekselis jau būtų perleistas trečiajam asmeniui, tai šis, būdamas teisėtas šio vertybinio popieriaus turėtojas, neturėtų

¹²¹ Руковишникова И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000. Р. 80.

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 31 d. nutartis c. b. *E.P. v. BUAB „Mocionas“*, *AB Ūkio bankui*, Nr. 3K-3-474/2007, kat. 22.3.1.

dėl to nieko prarasti. Skolininkas pagal vekselį negali atsisakyti įvykdyti prievolę teisėtam vėlesniam vekselio turėtojui arba atsiimti iš jo vekselį. Įsipareigojęs pagal vekselį asmuo privalo įvykdyti vekselyje įtvirtintą prievolę be išlygų teisėtam vekselio turėtojui, o, ją įvykdęs, turi teisę pareikšti ieškinį tam, dėl kurio veiksmų ši prievolė atsirado be pagrindo arba neteko savo pagrindo. /.../ Išplėstinė teisėjų kolegija pažymi, kad vekselis, kaip rašytinis dokumentas, yra asmens vidinės valios išraiškos rezultatas. Minėta, jog vekselio išrašymas yra abstraktus vienašalis sandoris. Dėl to, kad vekselio išrašymas yra valinis veiksmas, galimi atvejai, kai asmens, t. y. vekselio davėjo, veiksmai neatitinka jo vidinės valios. Tokiais atvejais vekselį išrašęs asmuo gali ginčyti šį sandorį, remdamasis ir bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais dėl valios ydingumo¹²³.

Kartais teismai priešingai aiškina vekselio abstraktumą bei jo ryšį su vekselio išdavimo pagrindu. 2008 m. birželio 3 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-311/2008 nors ir numatoma galimybė ginčyti vekselį remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, tačiau teigiama, kad „vekselyje įtvirtintas prievolės abstraktumas reiškia, kad ši prievolė nesusijusi teisiniu ryšiu su vekselio išdavimo pagrindu, t. y. tuo teisiniu santykiu (tam tikru sandoriu), dėl kurio vekselis buvo išrašytas. Tai reiškia, kad skolininkas (vekselio davėjas), išduodamas vekselį, sukuria kreditoriaus (vekselio turėtojo) naudai jau visiškai kitą, negu jo įsipareigojimas pagal tą teisinį santykį (tam tikrą sandorį), dėl kurio išduodamas vekselis, prievolę – prievolę pagal vekselį. Tokia abstrakti prievolė atsiranda išrašius vekselį. Vekselio išrašymas yra abstraktus vienašalis sandoris. Dėl šio abstraktaus vienašalio sandorio sukuriama naujas civilinių teisinių santykių objektas – vertybinis popierius, kuriame įtvirtinta nauja prievolė dalyvauja civilinėje apyvartoje kaip savarankiška abstrakti prievolė, iš esmės teisiškai nepriklausoma nuo to teisinio santykio (tam tikro sandorio), kurio pagrindu ji buvo sukurta“¹²⁴. Taip pat teigiama ir 2008 m. gruodžio 29 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartyje civilinėje byloje Nr. 2A-541/2008¹²⁵.

Pagal šiuos dviejus prieštarūjančius pozicijų, t. y., kad negalima pripažinti vekselio negaliojančiu pagal LR CK nuostatas dėl sandorių negaliojimo bei, kad vekselį išrašęs asmuo gali ginčyti šį sandorį remdamasis ir bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, klausimas buvo išspręstas 2009 m. vasario 27 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-61/2009, kurioje teigiama, kad teismų suformuotos nevienodos praktikos konkurencijos atveju turi būti vadovaujamosi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 1 d. nutartyje civilinėje byloje *J. B. v. G. R.*, byla Nr. 3K-7-216/2007 suformuluotu

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 1 d. nutartis c. b. *J.B. v. G.R., AB „Oida“*, Nr. 3K-7-216/2007, kat. 22.3.1.

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 3 d. nutartis c. b. *M.S. v. AB Ūkio bankas*, Nr. 3K-3-311/2008, kat. 21.4.2.6; 22.3.1; 121.19.4.

¹²⁵ Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 29 d. nutartis c. b. *A.S. v. A.P.*, Nr. 2A-541/2008, kat. 22.3.

išaiškinimu, kad galima ginčyti vekselį remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, nes šią nutartį priėmė išplėstinė teisėjų kolegija, ji atspindi suformuotą teismų praktiką, joje pateikta argumentacija yra įtikinamesnė ir ji priimta vėliau, negu kita kasacinio teismo nutartis¹²⁶.

Nustatę, kad vekselio išrašymas yra vienašalis abstraktus sandoris bei, kad egzistuoja teisinis ryšys tarp vekselio, kaip vertybinio popieriaus ir tų teisinių santykių, kurie susiklosto kaip jo išdavimo pagrindas, pagrindžiame išvadą, jog pripažinimas vekselio negaliojančiu turi būti galimas remiantis ir bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais.

3.3. Vekselio pripažinimas negaliojančiu taikant LR CK numatytus bendruosius sandorių negaliojimo pagrindus

Teisinėje literatūroje sandorių negaliojimo pagrindai yra apibrėžiami kaip aplinkybės, kurioms esant, įstatymas numato, kad neatsiras tos teisinės pasekmės, kurių atsiradimui buvo nukreipta šalių valia sudarant sandorį. Šios aplinkybės yra juridiniai faktai, kurie lemia neigiamas teisines pasekmes, susijusias su sandorio negaliojimu. Negaliojimo pagrindai turi būti sandorio sudarymo metu, t.y. veiksmo atlikimo metu, kuris nukreiptas tam tikrų teisinių padarinių atsiradimui. Tokie faktai gali būti susiję ne tik su sandorio kaip juridinio fakto elementais, bet ir su bet kokiais sandorio kaip teisinio santykio elementais, kurie yra būtina tokio teisinio santykio egzistavimo sąlyga¹²⁷. Lietuvos teisės doktrinoje sandorių negaliojimo pagrindais pripažįstamos įvairios aplinkybės, buvusios sudarant sandorį ir susijusios su įvairiais sandorio elementais. Sandorio negaliojimo pagrindas gali būti susijęs su sandorio subjektais; sandorio turiniu; sandorio subjekto vidinės valios defektais; sandorio forma¹²⁸.

Doktrinoje pateikiamos įvairios sandorių negaliojimo pagrindų klasifikacijos. N. V. Rabinovič klasifikuoja sandorių negaliojimo pagrindus atsižvelgiant į valios ir jos išraiškos vienovę: 1) pagrindai, susiję su valios defektais (neteisėtas valios turinys; neveiksnaus subjekto valios išreiškimas; tikrosios valios iškreipimas dėl apgaulės ar kitų prievartos būdų); 2) pagrindai, susiję su valios išraiškos defektais (sandorio formos trūkumai); 3) pagrindai, susiję su valios ir valios išraiškos neatitikimais (suklydimas, tariami, apsimestiniai sandoriai, atstovo ir atstovaujamojo valios nesutapimas); 4) pagrindai, susiję su trečiųjų asmenų sutikimo sandorio sudarymui nebuvimu bei vėlesniu jo nepatvirtinimu. O V. Gutnikov skirsto sandorių negaliojimo

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 27 d. nutartis c. b. *S.V. v. V.Š.*, Nr. 3K-3-61/2009, kat. 22.3.1; 123.10.

¹²⁷ Gutnikov O.B. Недействительные сделки в гражданском праве: теория и практика оспаривания. Москва: Книжный мир, 2005. P. 73-74.

¹²⁸ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia. 2006, Nr. 4 (62). P. 2 – 8.

pgrindus į dvi rūšis: a) formaliuosius (kai sandorio pripažinimui negaliojančiu pakanka tiesiogiai įstatyme numatytų negaliojimų požymių); b) materialiuosius (kai sandorio pripažinimui negaliojančiu be formaliųjų požymių reikia ir neigiamų pasekmių kaip kieno nors teisių ir teisėtų interesų pažeidimo)¹²⁹. Pasak N. D. Šestakovos, sandorių negaliojimo pagrindai gali būti klasifikuojami tradiciškai. Bendrasis sandorių negaliojimo pagrindas yra prieštaravimas įstatymams. Specialiaisiais pagrindais yra turinio, formos, subjekto, valios trūkumai. Visų pirma, sandoriai ir visa civilinė apyvarta turi atitikti imperatyvias įstatymų normas. Priešingu atveju teisinis reguliavimas neturėtų prasmės. Sandorių negaliojimo instituto teisės normos išreiškia įstatymų leidėjo požiūrį į tokius sandorių elementus kaip valia ir valios išraiška. Įstatymų leidėjo užduotis – nustatyti kiek bus atsižvelgiama į valią (ir atitinkamai į valios išraišką) sprendžiant sandorio galiojimo klausimą. Vertinant valios išraišką kaip kriterijų nustatantį, turi ar ne sandoris teisinę galią, turi reikšmės sandorio sudarymo forma, ir įstatymo nustatyta forma jam sudaryti, o taip pat įstatymo nustatytos formos nesilaikymo pasekmės. Sandorio turinio trūkumai reiškia sandorio (jo sąlygų) neatitikimą įstatymų reikalavimams, tai yra bendrasis negaliojimo pagrindas.¹³⁰ Išsiaiškinome, kad sandorių negaliojimo pagrindai gali būti susiję su sandorio subjektų sudėties trūkumais, subjektų valios trūkumais, sandorio turinio trūkumais bei sandorio formos trūkumais. Visi sandorių negaliojimo pagrindai kaip ir konkreti sandorio negaliojimo pagrindo sudėtis yra tiesiogiai nustatyti LR CK. Tokiu būdu įstatymų leidėjas siekdamas užtikrinti civilinės apyvartos stabilumą bei civilinių teisinių santykių dalyvių teisėtus lūkesčius riboja atvejus, kai sandoriai gali būti pripažįstai negaliojančiais.

Vekselio pripažinimo negaliojančiu ypatumus remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais geriausiai atspindi teismų praktika, kadangi doktrinoje šiuo klausimu nėra išsamios analizės. Nustatėme, kad teismų praktika pripažįsta galimybę ginčyti vekselius remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais. Dažniausiai vekseliai ginčijami dėl valios ydingumo, t.y. kai išreikšta valia neatitinka tikrosios valios. Teorijoje teigiama, tam, kad sandoris būtų sudarytas reikia, kad būtų siekis jį sudaryti (vidinė valia) ir šio siekio išraiška (valios išraiška). Tuo pačiu būtina, kad vidinės valios susiformavimo procesas vyktų normaliai, be išorinės įtakos, iškreipiančios vidinės valios turinį, ir kad valios išraiška teisingai atspindėtų vidinę valią, be jokių iškreipimų. Jeigu nėra nors vienos iš šių sąlygų, jeigu vidinė valia, nukreipta sudaryti sandorį,

¹²⁹ Гутников О. В. Недействительные сделки в гражданском праве: теория и практика оспаривания. Москва: Книжный мир, 2005. Р. 75-76.

¹³⁰ Шестакова Н. Д. Недействительность сделок. Санкт-Петербург: Юридический центр, 2001. Р. 20.

formuojasi nenormaliai, arba jeigu valios išraiška neatitinka vidinės valios, sandoris turi valios trūkumų¹³¹.

Teismuose reikalaujant pripažinti vekselius negaliojančiais dažniausiai remiamasi LR CK 1.90 bei 1.91 straipsniais bei nurodoma, kad jie buvo išrašyti apgaulės ar suklydimo įtakoje. 2003 m. vasario 5 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-214/2003 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nustatė, jog „ieškovas A. Laurikietis nurodė, kad 2000 m. birželio 6 d. išrašė 7 vekselius po 50 000 Lt siekdamas išsaugoti kombainą, kurį įsigijo lizingo būdu ir dėl susidariusios sunkios finansinės padėties negalėdamas bankui sumokėti įmokų. Nors skola bankui siekė tik 23 172,68 Lt, vekselio turėtojas – atsakovas AB „Šiaulių dujotiekio statyba“ - pareikalavo išrašyti vekselius 350 000 Lt, t.y. kombaino vertei. Po vekselių išrašymo ieškovas su atsakovu 2000 m. liepos 21 d. pasirašė skolos perkėlimo sutartį. Atsakovas ieškovą apgavo ir vekselių negražino, nors ieškovas sumokėjo tuos 23 172,68 Lt. Ieškovas pasirašydamas vekselius ir skolos perkėlimo sutartį suklydo (CK 1.90 straipsnis). Be to, atsakovas įgydamas vekselius tyčia veikė ieškovo nenaudai ir apgavo ieškovą siekdamas neteisėtai užvaldyti ieškovo turtą (CK 1.91 straipsnis)“¹³². Šioje nutartyje Teismas konstatavo, kad vekseliui nuginčyti gali būti taikomi sandorių negaliojimo pagrindai, numatyti LR CK 1.90 ir LR CK 1.91 straipsniuose. LR CK 1.91 straipsnio pagrindu ieškovas ginčijo vekselį kaip išduotą apgaulės įtakoje ir civilinėje byloje Nr. 3K-3-474/2007. Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad „ginčydamas vekselį ir laidavimą CK 1.91 straipsnio pagrindu ir nurodydamas, kad jis buvo apgautas vertinant UAB „Mocionas“ finansinę padėtį, ieškovas nepateikė jokių konkrečių įrodymų šioms aplinkybėms pagrįsti. Priešingai, ieškovo teiginiai prieštarauja faktinėms bylos aplinkybėms bei byloje surinktiems įrodymams. /.../ Teismai darė išvadą, kad ieškovas neirodė apgaulės jo atžvilgiu; jis turėjo galimybę realiai įvertinti bendrovės finansinę padėtį ir niekas netrukė jam to padaryti“¹³³. Nors dažniausiai teismuose ieškovai prašo pripažinti vekselį negaliojančiu LR CK 1.90 straipsnio pagrindu, tačiau retai jie įrodo, kad vekselį pasirašė iš esmės suklydus, t.y. suklydus dėl sandorio esmės, jo dalyko ar kitų esminių sąlygų arba dėl kitokių aplinkybių, jeigu normaliai atidus ir protingas asmuo, žinodamas tikrąją reikalų padėtį, panačioje situacijoje sandorio nebūtų sudaręs arba būtų jį sudaręs iš esmės kitomis sąlygomis. Dėl šio pagrindo pasisakyta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 3 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-311/2008: „nagrinėjant bylą pirmojoje ir apeliacinėje instancijose, ieškovas nurodė iš esmės tik tai, kad jis suklydo dėl sandorio motyvų (pasirašydamas vekselį, nesuprato šio sandorio

¹³¹ Иоффе О. С. Избранные труды. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2004. Том 2. Р. 294-295.

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis c. b. A. Laurikietis v. UAB „Šiaulių dujotiekio statyba“, Nr. 3K-3-214/2003, kat. 15.2.2.6; 15.2.2.7; 16.3.1.2.

¹³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 31 d. nutartis c. b. E.P. v. BUAB „Mocionas“, AB Ūkio bankui, Nr. 3K-3-474/2007, kat. 22.3.1.

teisinių pasekmių, laikė, kad antrąjį vekselį pasirašo kaip įmonės vadovas ir įmonės vardu, suklydo dėl patirties neturėjimo, manė, kad įmonei užteks lėšų kreditui gražinti ir kt.). Teisėjų kolegija konstatuoja, kad, byloje nenustačius suklydimo fakto, apeliacinės instancijos teismas pagrįstai paliko sandorį (vekselį) galioti, neleisdamas ieškovui piknaudžiauti suklydimo motyvais, nes suklydimas dėl sudaromo sandorio motyvų nėra pagrindas pripažinti sandorį negaliojančiu¹³⁴.

Dėl valios ydingumo vekseliai dažnai teismuose ginčijami remiantis ir tokiais argumentais, kad vekseliai buvo išrašyti dėl ekonominio spaudimo ir realaus grasinimo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2007 m. spalio 1 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-216/2007, kurioje ieškovė ginčijo savo prievolę sumokėti vekseliuose nurodytas sumas dėl to, kad ji vekselius išrašė dėl atsakovo jai daryto ekonominio spaudimo ir realaus grasinimo, konstatuojama, jog „kartu išplėstinė teisėjų kolegija pažymi, kad tokiu atveju, kai vekselio išrašymas neatitinka vidinės asmens, t. y. vekselio davėjo, valios, sąžiningas, teisingas, protingas, apdairus ir rūpestingas asmuo turėtų iš karto ginčyti vekselį, nelaukdamas, kada šis bus perduotas pagal indosamentą. /.../ Išplėstinė teisėjų kolegija pažymi, kad apeliacinės instancijos teismas nevisapusiškai ištyrė šalių ginčo aplinkybes, reikšmingas tam, kad būtų galima nustatyti, ar ieškovės reikalavimų pagrindu įvardytos aplinkybės gali būti pagrindas pripažinti, jog ginčo vekselių išrašymas neatitiko tikrosios šių vekselių davėjos valios dėl nesąžiningų šių vekselių įgijėjo veiksmų, ar nurodytos aplinkybės atitinka ekonominio spaudimo ir realaus grasinimo kriterijus pagal CK 1.91 straipsnį. Pažymėtina, kad bylą nagrinėję teismai nustatė, jog ieškovė, prieš pasirašydama ginčo vekselius, konsultavosi su advokatu dėl ketinamų atlikti veiksmų teisinių padarinių, tačiau vekselius vis dėlto išrašė, nes šių vekselių pasirašymą suprato kaip vienintelį realų jos vadovaujamos bendrovės problemų sprendimo būdą. Pažymėtina ir tai, kad motyvai, dėl kurių civilinių teisinių santykių subjektai atlieka vienokius ar kitokius teisinę reikšmę turinčius veiksmus, savaime neturi teisinės reikšmės“¹³⁵. Iš šios nutarties matome, kad pripažįstant vekselius negaliojančiais remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais yra užtikrinama sąžiningų vekselių įgijėjų apsauga. Jei vekselis yra perduotas indosamentu teisėtam jo įgijėjui, skolininko pagal vekselį įsipareigojimas sumokėti vekselyje nurodytą sumą vekselio turėtojui negali būti kvestionuojamas.

2008 m. spalio 21 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2A-508/2008 Lietuvos apeliacinis teismas nagrinėjo reikalavimą pripažinti vekselį negaliojančiu tuo pagrindu, kad vekselio pasirašymas buvo išgautas apgaule ir smurtu, t.y. nesant sąmoningos laisvos valios atlikti tam tikrą teisinį veiksma, t.y. išrašyti vekselį. Šioje byloje Lietuvos apeliacinio teismo pasisakyta:

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 3 d. nutartis c. b. *M.S. v. AB Ūkio bankas*, Nr. 3K-3-311/2008, kat. 21.4.2.6; 22.3.1; 121.19.4.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 1 d. nutartis c. b. *J.B. v. G.R., AB „Oida“*, Nr. 3K-7-216/2007, kat. 22.3.1.

„baudžiamojoje byloje nurodoma, kad ginčo vekselis išrašytas prievartos būdu. Vekselis buvęs išrašytas pinigų trūkumui bendrovės kasoje pašalinti. Pateiktas pranešimas dėl įtarimų ieškovei pasisavinus 121 569 Lt UAB „Akepus“ pinigų, o ginčo vekselyje yra nurodyta 164 000 Lt skolos suma. Ieškovės ir jos atstovo teigimu, abi šios sumos yra dėl to paties pinigų bendrovėje trūkumo. Įtarimai pareikšti audito išvados pagrindu. Ieškovė teigia, kad ji turėtas UAB „Akepus“ akcijas perrašė V. Ž. ir V. Š., bet po akcijų perrašymo, kaip buvo susitarta, atsakovė vekselio ieškovei nesugrąžino. Pirmosios instancijos teismas nevertino vekseliu įtvirtintos prievolės ir jos atsiradimo pagrindo ryšio, tai yra, ar pagrįstos ieškovės nurodytos aplinkybės dėl pinigų trūkumo UAB „Akepus“ padarymo, dėl 2007 m. lapkričio 22 d. audito išvadų, dėl atliekamo ikiteisminio tyrimo. Teisėjų kolegijos įsitikinimu, galimas vekselyje įtvirtintos prievolės ir jos atsiradimo pagrindo ryšio nustatymas bei analizė leistų tinkamai atsakyti į klausimą, koku pagrindu ginčijamas vekselis apskritai pateko į apyvartą, ar yra teisinis pagrindas likti jam apyvartoje, ar šiuo atveju galima konstatuoti jo išdavimo pagrindo negaliojimą¹³⁶. Vekselio pripažinimo negaliojančiu remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais ypatumas yra tai, kad būtina nustatyti vekselyje įtvirtintos prievolės ir jos atsiradimo pagrindo teisinį ryšį, nustatius, kad nebuvo pagrindo vekseliui išrašyti ar šis pagrindas negalioja, nes negalioja sandoris buvęs jo išrašymo pagrindu, negaliojančiu pripažįstamas ir pats vekselis. Po to, kai vekselis pripažįstamas negaliojančiu civilinėje apyvartoje jis likti negali.

Dėl valios ydingumo vekselis gali būti ginčijamas ir LR CK 1.89 straipsnio pagrindu. 2009 m. vasario 2 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2A-217/2009 Lietuvos apeliacinis teismas nustatė, kad „Lietuvos teismo ekspertizės centro Šiaulių skyriaus 2006 m. gruodžio 6 d. specialisto išvadoje Nr. 11Š-301 (06) nurodyta, kad rankraštinius įrašus ginčo paprastajame vekselyje parašė E. Ž. būdama neįprastos būsenos (pvz., susijaudinus, nusilpus nuo ligos, nušalus, dėl rankos traumos, girtumo ar kitokio apsvaigimo, psichinės ar nervinės ligos ir kt.), bet kokia tai būseną - nustatyti negalima (t. 1, b. l. 111-113). E. Ž. tiek ieškinyje, tiek pirmosios instancijos teisme tvirtino, kad vedant derybas dėl žemės sklypo pardavimo ji buvo girdoma alkoholiniais gėrimais, kad ginčo vekselį pasirašė būdama girta, kad nepamena, kaip pasirašė tokį vekselį (t. 1, b. l. 189-190). Šių aplinkybių pagrindu pirmosios instancijos teismas pagrįstai sprendė, kad negalima atmesti galimybės, jog ieškovė savo atlikto veiksmo – vekselio pasirašymo galėjo nesuvokti./.../Ta aplinkybė, jog pati E. Ž. pasirašė 366 000 Lt vertės vekselį UAB „Resource development group“ naudai, nepaneigia pirmosios instancijos teismo pagrįstai konstatuoto fakto, jog iš tikrųjų vekselis galėjo būti pasirašytas nesant laisvos ir neiškreiptos išipareigojimus pagal tokį skolos dokumentą

¹³⁶ Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 21 d. nutartis c. b. S.V. v. V.Š., Nr. 2A-508/2008, kat. 21.4.2.7; 22.3.1.

prisiimančio asmens valios (CK 1.89 str. 1 d.). Teisėjų kolegijos įsitikinimu, pirmosios instancijos teismas pagrįstai nusprendė, kad UAB „Resource development group“, įgydama iš E. Ž. ginčo vekselį 366 000 Lt sumai, buvo nesąžininga, tokiu būdu siekė užsitikrinti bet kokią galimybę įgyti nuosavybės ieškovei priklausančią žemės sklypo dalį, o išgaudama vekselį tyčia veikė E. Ž. nenaudai. Bylos aplinkybės leidžia teigti, kad nebuvo susiformavę objektyvaus turinio teisiniai santykiai, kurių pagrindu reikėjo išduoti tokį ginčo vekselį, taip pat, kad ginčo vekselį ieškovė išrašė nelaisva ir iškreipta valia, todėl pirmosios instancijos teismas pagrįstai ir teisėtai pripažino negaliojančiu ginčijamą 2006 m. kovo 23 d. paprastą vekselį, panaikino šio vekselio turėtojo UAB „Resource development group“ naudai 2006 m. gegužės 11 d. notaro padarytą vykdomąjį įrašą, taip pat įpareigojo atsakovą UAB „Resource development group“ grąžinti be pagrindo įgytą vekselį ieškovei¹³⁷. Kitas vekselio pripažinimo negaliojančiu ypatumas yra tai, kad nagrinėjant vekselio negaliojimą remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais šie pagrindai, įtvirtinti LR CK, analizuojami bei nustatinėjami siejant juos su LR ĮPVĮ 19 straipsnio dispozicijoje nurodytu vekselio turėtojo tyčiniu veikimu skolininko nenaudai.

Teismų praktikoje pripažįstamas galimu vekselio ginčijimas ne tik dėl to, kad įsipareigojusio pagal vekselį asmens valios išraiška išrašant vekselį neatitiko jo tikrosios vidinės valios, t.y. dėl valios trūkumų, bet ir dėl turinio trūkumų, t.y., kai vekselio išrašymas prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei. Doktrinoje dėl sandorio turinio teisėtumo sakoma, kad reikšmingiausia sandorio galiojimo sąlyga yra jo turinio atitikimas įstatymų reikalavimams. Jo turinys negali prieštarauti imperatyvioms teisės normoms, bei sandoris privalo turėti visus elementus, kuriuos įstatymas nustato kaip būtinus sandoriui sudaryti. Įstatymų reikalavimus taip pat turi atitikti ir sandorių sudarymo pagrindai bei jų vykdymo sąlygos. Jeigu nors vienos iš išvardintų sąlygų nesilaikoma, jeigu sandoris turi tokių turinio trūkumų, kurie prieštarauja įstatymų reikalavimams, jis yra negaliojantis¹³⁸. Teismų praktika taip pat pripažįsta vekselius negaliojančiais, jeigu jų išrašymas prieštarauja imperatyvioms įstatymų nuostatomis. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-09-07 nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-386/2005 teigiama, kad „iš bylos medžiagos ir teismų nustatytų aplinkybių matyti, kad AB „Šiaulių stumbras“ su Finansų ministerija ir su AB Turto banku, išduodamas garantijas tretiesiems asmenims ir paprastą vekselį D. ir L. Šnirams, šių savo veiksmų su minėtomis institucijomis nederino ir nebuvo gavusi jų raštiško leidimo tokiems sandoriams sudaryti, todėl šie sandoriai prieštarauja imperatyviai

¹³⁷ Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 2 d. nutartis c. b. E.Ž. v. UAB „Resource development group“, Nr. 2A-217/2009, kat. 21.4.2; 22.3.1.

¹³⁸ Иоффе О. С. Избранные труды. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2004. Том 2. Р. 304.

Valstybės skolos įstatymo 3 straipsnio 15 daliai ir pagrįstai pirmosios instancijos teismo sprendimu buvo pripažinti negaliojančiais nuo jų sudarymo momento pagal CK 1.80 straipsnio 1 dalį¹³⁹.

Vekselio pripažinimas negaliojančiu remiantis LR CK 1.82 straipsniu nagrinėtas 2007 m. spalio 31 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinėje byloje Nr. 3K-3-474/2007. Joje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasisakė: „kasatorius nurodo, kad vekselis negalioja, nes jį išrašė administracijos vadovas viršydamas kompetenciją (CK 1.82 straipsnis). Minėta, kad paprastasis vekselis yra dokumentas, kuriame įtvirtinta besąlygiška mokėjimo pareiga ir iš šios pareigos atsiradusi reikalavimo teisė. Tai reiškia, kad vekselio davėjas vienašaliu sandoriu prisiima mokėjimo prievolę. Akcinių bendrovių įstatyme ir UAB „Mocionas“ įstatuose įtvirtinti administracijos vadovo įgalinimai ir kompetencijos ribojimus reglamentuojančios taisyklės nenustato pareigos vekselio išrašymui už visuotinio akcininkų susirinkimo nutarimo pagrindu imamus kreditus gauti visuotinio akcininkų susirinkimo pritarimą, todėl administracijos vadovas bankui išduodamas vekselį veikė neviršydamas kompetencijos“¹⁴⁰. Sprendžiant vekselio pripažinimo negaliojančiu klausimą remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais taikomos tos pačios įstatymuose ir kituose teisės aktuose įtvirtintos teisės normos bei bendrieji teisės principai kaip ir pripažįstant negaliojančiais kitus sandorius.

Vekseliai gali būti pripažinti negaliojančiais ir dėl subjektų sudėties trūkumų. Išrašydamas vekselį fizinis asmuo turi būti veiksnus, o juridinis asmuo turi turėti atitinkamą veiksnumą. Teisės doktrinoje apie sandorius, negaliojančius dėl jų subjektinės sudėties, teigiama, kad sandoris yra valinis juridinis aktas. Todėl jį sudaryti gali tik tie asmenys, kurių valiniams veiksams civiliniai įstatymai suteikia teisinę reikšmę. Taigi, subjektų, sudarančių sandorius, veiksnumas yra būtina sandorio galiojimo sąlyga¹⁴¹. Galimybė ginčyti vekselį remiantis tuo, kad jis buvo išrašytas neveiksnaus asmens pripažįstama ir teismų praktikoje. 2006 m. birželio 1 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2-311/2006 Lietuvos apeliacinis teismas nustatė, jog „asmens neveiksnumas sandorio sudarymo metu yra savarankiškas naujas pagrindas sandoriui ginčyti“¹⁴². 2008 m. spalio 27 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-519/2008 numatyta galimybė ginčyti vekselį remiantis tuo, kad asmuo vekselį išrašė būdamas tokios psichologinės ir (ar)

¹³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 7 d. nutartis c. b. *LR Finansų ministerijos v. D. Šnirienė, L. Šniras, G. Marazas, J. Jasudas* Nr. 3K-3-386/2005, kat. 21.4.1.1; 36.3; 42.11.5.

¹⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 31 d. nutartis c. b. *E.P. v. BUAB „Mocionas“, AB Ūkio bankui*, Nr. 3K-3-474/2007, kat. 22.3.1.

¹⁴¹ Иоффе О. С. Избранные труды. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2004. Том 2. P. 285.

¹⁴² Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 1 d. nutartis c. b. *S.T., A.T. v. A.J. firmai „Stiksas“, UAB „Akmenės kuras“*, Nr. 2-311/2006, kat. 124.2.2, 124.2.6.

fiziologinės būklės, kad negalėjo atsiminti ir neatsimena vekselio pasirašymo fakto ir nesuprato šio savo poelgio pasekmių¹⁴³.

Iš teismų praktikos analizės nustatėme, kad vekselis gali būti pripažintas negaliojančiu teisme remiantis visais bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, įtvirtintais LR CK. Būtina įrodyti, kad sandorių negaliojimo pagrindai egzistavo vekselio išrašymo metu, t.y. kad vekselio išrašymas kaip vienašalis sandoris turėjo valios trūkumą, subjektų sudėties trūkumą, prieštaravo imperatyvioms įstatymų normoms, gerai moralei ar viešajai tvarkai. Pripažįstant vekselį negaliojančiu dėl valios ydingumo turi būti nustatomas įsipareigojimo pagal vekselį ir jo išrašymo pagrindo (sandorio, kurio pagrindu vekselis buvo išduotas) teisinis ryšys. Sandorio negaliojimo pagrindus, kuriais remiantis prašoma pripažinti vekselį negaliojančiu, turi įrodyti pats pagal vekselį įsipareigojęs asmuo (šiam esant neveiksniam jo globėjas). Teismo pripažintas negaliojančiu, konstatavus jo išdavimo pagrindo negaliojimą, vekselis negali likti civilinėje apyvartoje, taip pat vekselis negali patekti į apyvartą be jokio pagrindo, arba kai tas pagrindas išnyksta. Tačiau sąžiningiems vekselio įgijėjams, kurių nuosavybėn vekselis perėjo indosamentu, reikalavimas sumokėti vekselyje nurodytą sumą turi būti įvykdytas.

Remiantis negaliojančių sandorių klasifikacija dar vienas iš pagrindų pripažinti sandorį negaliojančiu yra tai, kad sandoris nėra išreikštas įstatyme reikalaujama forma. Vekselio formos reikalavimai kaip ir jų nesilaikymo pasekmės nustatyti LR ĮPVĮ. Kaip jau buvo analizuota šio darbo II dalyje, dokumentas, kuriame nėra LR ĮPVĮ 3, 4, 77, 78 straipsniuose numatytų būtinų vekselio rekvizitų, neturi vekselio galios.

Apibendrinami darome išvadą, kad įtvirtinus galimybę ginčyti vekselius bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, užtikrinama sąžiningų vekselinių teisinių santykių dalyvių teisių apsauga.

¹⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 27 d. nutartis c. b. *R.S. v. G.G.*, Nr. 3K-3-519/2008, kat. 22.3.1; 114.11; 125.10.3.

IŠVADOS

Šio darbo pradžioje iškelta hipotezė pasitvirtino - vekselio pripažinimui negaliojančiu gali būti taikomi tiek LR ĮPVĮ įtvirtinti specialieji vekselio negaliojimo pagrindai, tiek ir bendrieji sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindai, numatyti Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Teisės aktų, teisinės literatūros ir teismų praktikos analizės, lyginamuoju bei sintezės metodais sprendžiant šiam darbui iškeltus uždavinius pasiektas tyrimo tikslas – nustatyti vekselių negaliojimo pagrindai bei gautos šios išvados:

1. Vekseliui būdingos šios pagrindinės savybės: viešas patikimumas, abstraktumas, griežtas formalizmas, vekselinio įsipareigojimo besąlygiškumas, likvidumas, - kurios ne tik atskleidžia vekselio teisinę prigimtį, paaiškina vekselio sąvoką, bet ir tampa kriterijais, kurių pagrindu nagrinėjamas vekselio galiojimas ar negaliojimas kilus ginčui.
2. Vekselio teisinės savybės lemia universalų šio vertybinio popieriaus panaudojimą civilinėje apyvartoje. Vekselis išduodamas vekselio davėjo piniginei skolai vekselio gavėjui patvirtinti (įforminti) arba piniginei skolai padengti (grąžinti, apmokėti), vekselis gali atlikti ir tam tikrą prievolės pagal tą šalių teisinį santykį (tam tikrą sandorį), dėl kurio vekselis buvo išrašytas, įvykdymo užtikrinimo funkciją. Vekselio – vertybinio popieriaus prigimtis, savybės, užtikrinančios jo viešą patikimumą bei likvidumą civilinėje apyvartoje, specifinis teisinis reglamentavimas suponuoja ribotas galimybes ginčyti vekselį.
3. Remiantis vekselio prigimtimi, savybėmis, specifiniu teisiniu reglamentavimu bei universaliomis vekselio funkcijomis civilinėje apyvartoje teismų praktikoje ilgą laiką buvo daromos prieštaringos išvados dėl vekselio negaliojimo pagrindų. Pagal vieną teismų praktikos kryptį vekselio negaliojimui gali būti taikomi bendrieji sandorių negaliojimo pagrindai. O pagal kitą - ginčyti vekselį galima tik LR ĮPVĮ griežtai apibrėžtais pagrindais.
4. Vekselio patikimumui užtikrinti bei iš vekselio kylančioms asmenų teisėms apsaugoti, LR ĮPVĮ nustatyti griežti reikalavimai vekselio formai. LR ĮPVĮ 3, 4, 77, 78 straipsniuose nurodyti būtini vekselio rekvizitai ir jų nesilaikymo teisinės pasekmės: dokumentas, kuriame nėra būtinų rekvizitų, neturi vekselio galios, t.y., mokėtojas gali ginčyti savo prievolę pagal vekselį, remdamasis vekselio formaliais trūkumais.
5. LR ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatos skirtos apsaugoti sąžiningų vekselinių teisinių santykių dalyvių teises. Pagal LR ĮPVĮ 19 straipsnį įsipareigojęs pagal vekselį asmuo gali reikšti prieštaravimus tiesioginiam kontrahentui pagal vekselį remdamasis jiems žinomais santykiais, kurie iš esmės yra tokie, kurie kyla iš skolininką pagal vekselį ir vekselio turėtoją siejančio tam tikro sandorio, kurio pagrindu vekselis buvo išduotas, arba iš kitokių jų susitarimų.

6. Vekselio išrašymas yra vienašalis abstraktus sandoris, tačiau vekselio abstraktumo savybė negali būti suabsoliutinta. Egzistuoja tam tikras vekselyje įtvirtintos prievolės ir jos atsiradimo pagrindo teisinis ryšys. Todėl galimas vekselio ginčijimas remiantis visais bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, numatytais LR CK. Ši išvada atitinka ir LR ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kurio viena iš funkcijų yra vieningos teisminės praktikos formavimas, taip pat pateikė išaiškinimą, kad vekselio pripažinimui negaliojančiu gali būti taikomi tiek specialieji LR ĮPVĮ įtvirtinti pagrindai, tiek ir bendrieji sandorių negaliojimo pagrindai, numatyti LR CK.
7. Vekselio negaliojimui taikant ir specialiuosius LR ĮPVĮ apibrėžtus pagrindus, ir bendruosius sandorių negaliojimo pagrindus turi būti užtikrinama teisinga pusiausvyra tarp sąžiningų vekselinių teisinių santykių dalyvių teisių ir teisėtų interesų apsaugos bei vekselio, kaip patikimo ir likvidaus vertybinio popieriaus, apyvartos stabilumo.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.
2. Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-851.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gegužės 13 d. nutarimas Nr. 987 „Dėl vekselių naudojimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1999, Nr.78-2322.
4. Ženevos vekselių ir čekių konvencija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 26-766.

Specialioji literatūra:

5. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009.
6. Mikelėnas V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002.
7. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.
8. Papirtis L. V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. T. 2.
9. Stanislovaitis R. Komercinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2005.
10. Šatas J. Tarptautiniai atsiskaitymai. Vilnius: Eugrimas, 2006.
11. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimo metodologija. Vilnius: Lietuvos Teisės Universiteto Leidybos centras, 2003.
12. Višinskis V. Stauskienė E. Teismo sprendimų vykdymas: metodinė mokymo priemonė. Vilnius: Saulutė, 2008.
13. Vitkevičius P., Vėlyvis S. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. Kaunas: Vijusta, 1998.
14. Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву. Том 2. Москва: ЮрИнфоР, 2002.
15. Агарков М.М. Основы банковского права. Учение о ценных бумагах. Москва: БЕГ, 1994.
16. Белов В. А. Вексельное право: учебник. Москва: Центр "ЮрИнфоР", 2004.
17. Вишневский А. А. Вексельное право: учебное пособие. Москва: Юрист, 1996.
18. Гутников О. В. Недействительные сделки в гражданском праве : теория и практика оспаривания. Москва: Книжный мир, 2005.
19. Ильин В. В. Вексельное право: общие положения и юридический комментарий. Москва: Банковский Деловой Центр, 1998.

20. Иоффе О. С. Избранные труды. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2004. Том 2.
21. Кавелин К. Д. Избранные произведения по гражданскому праву. Москва: ЮрИнфоР, 2003.
22. Коршунов Н. М. Ценные бумаги как объект гражданского права: учебное пособие. Москва: ЮНИТИ, 2000.
23. Лазарева Т. П. Международное торговое право: расчеты по контрактам: учебное пособие. Москва: Юстицинформ, 2005.
24. Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. Москва: Юрлитинформ, 2002.
25. Нересов Н. О. Представительство и ценные бумаги в гражданском праве. Москва: Статут, 2000.
26. Новоселова Л. А. Вексель в хозяйственном обороте. Комментарий практики рассмотрения споров. Москва: Статут, 1997.
27. Победоносцев К. П. Курс гражданского права. Том 3. Москва: Зерцалпо, 2003.
28. Руковишникова И.В. Вексель как объект гражданских правоотношений. Москва: ЮрИнфоР, 2000.
29. Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву: в двух томах. Москва: Статут, 2005.
30. Шестакова Н. Д. Недействительность сделок. Санкт-Петербург: Юридический центр, 2001.

Publikacijos:

31. Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia. 2006, Nr. 4 (62). P. 2 – 8.
32. Laurinavičius K. Vertybinių popierių vieta civilinių teisių objektų sistemoje // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20). P. 53-68.

Teismų praktika:

33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis c. b. A. *Laurikietis v. UAB „Šiaulių dujotiekio statyba“*, Nr. 3K-3-214/2003, kat. 15.2.2.6; 15.2.2.7; 16.3.1.2.

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 7 d. nutartis c. b. *LR Finansų ministerijos v. D. Šnirienė, L. Šniras, G. Marazas, J. Jasudas* Nr. 3K-3-386/2005, kat. 21.4.1.1; 36.3; 42.11.5.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 3 d. nutartis c. b. *A. Lipinskas v. AB firma „VITI“, LUAB „Saita“*, Nr. 3K-3-443/2005, kat. 22.3.1.
36. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 1 d. nutartis c. b. *S.T., A.T. v. A.J. firmai „Stiksas“, UAB „Akmenės kuras“*, Nr. 2-311/2006, kat. 124.2.2, 124.2.6.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. *E.S. v. UAB „Baltic Investment“*, Nr. 3K-3-583/2006, kat. 22.3.1; 116.5.3.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 22 d. nutartis c. b. *R.B.v. M.M.*, Nr. 3K-3-8/2007, kat. 22.3.1.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 1 d. nutartis c. b. *J.B. v. G.R., AB „Oida“*, Nr. 3K-7-216/2007, kat. 22.3.1.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 31 d. nutartis c. b. *E.P. v. BUAB „Mocionas“, AB Ūkio bankui*, Nr. 3K-3-474/2007, kat. 22.3.1.
41. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. *M.M. v. V.K.*, Nr. 2A-253/2008, kat. 35.5; 63.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 3 d. nutartis c. b. *M.S. v. AB Ūkio bankas*, Nr. 3K-3-311/2008, kat. 21.4.2.6; 22.3.1; 121.19.4.
43. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 21 d. nutartis c. b. *S.V. v. V.Š.*, Nr. 2A-508/2008, kat. 21.4.2.7; 22.3.1.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 27 d. nutartis c. b. *R.S. v. G.G.*, Nr. 3K-3-519/2008, kat. 22.3.1; 114.11; 125.10.3.
45. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 29 d. nutartis c. b. *A.S. v. A.P.*, Nr. 2A-541/2008, kat. 22.3.
46. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 2 d. nutartis c. b. *E.Ž. v. UAB „Resource development group“*, Nr. 2A-217/2009, kat. 21.4.2; 22.3.1.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 27 d. nutartis c. b. *S.V. v. V.Š.*, Nr. 3K-3-61/2009, kat. 22.3.1; 123.10.
48. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 28 d. nutartis c. b. *T. Domarkas v. S. Kulevičius*, Nr. 2-514/2008, kat. 106.8.1.

SANTRAUKA

Šiame darbe analizuojami vekselio negaliojimo ypatumai. Tyrimo objektas – tai vekselio pripažinimo negaliojančiu pagrindai. Kadangi teisminė praktika šiuo klausimu ilgą laiką buvo prieštaringa, o vis didėjantis vekselių populiarumas lemia tai, kad vekselinių santykių dalyviams yra itin aktualu suprasti ir žinoti vekselių pripažinimo negaliojančiais teisinius pagrindus. Tik tiksliai žinodami vekselio pripažinimo negaliojančiais galimybes ir ribas jie galės pilnai įgyvendinti savo teises bei apsaugoti savo teisėtus interesus ir lūkesčius. Darbe keliamą hipotezę, kad vekselio pripažinimui negaliojančiu gali būti taikomi tiek LR ĮPVĮ įtvirtinti specialieji vekselio negaliojimo pagrindai, tiek ir bendrieji sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindai, numatyti Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Šio darbo tikslas yra nustatyti kokiais teisiniais pagrindais remiantis vekselis gali būti pripažintas negaliojančiu. Siekiant darbo tikslo keliami šie uždaviniai: 1) atskleisti vekselio teisinę prigimtį bei jo funkcijas civilinėje apyvartoje; 2) išanalizuoti specialiuosius vekselio negaliojimo pagrindus; 3) išsiaiškinti, ar galimas vekselio ginčijimas remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais. Apibendrinant šiame darbe išanalizuotus teisės aktus, teisinę literatūrą bei teismų praktiką, galima teigti, jog, išrašius vekselį, sukuriama naujas civilinių teisių objektas – vertybinis popierius. Nuo to momento jis gali būti naudojamas civilinėje apyvartoje – perleidžiamas kitiems asmenims ir t.t. Tokį paprastą ir platų vekselio panaudojimą užtikrina jo viešas patikimumas, o šį lemia griežti vekselio formalumo ir abstraktumo reikalavimai. Vekselio formos bei turinio reikalavimai kaip ir jų nesilaikymo pasekmės nustatyti LR ĮPVĮ 3, 4, 77, 78 straipsniuose, todėl vekselius galima ginčyti remiantis specialiaisiais vekselių negaliojimo pagrindais dėl formalių vekselio rekvizitų trūkumų. Vekselio išrašymas yra vienašalis abstraktus sandoris. Vekselio abstraktumas negali būti suabsoliutintas, nes egzistuoja teisinis ryšys tarp vekselio ir jo atsiradimo teisinio pagrindo, todėl galimas vekselio nugincijimas ir remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, įtvirtintais LR CK. Tokia išvada atitinka ir LR ĮPVĮ 19 straipsnio nuostatas, kurios skirtos apsaugoti sąžiningų vekselinių teisių santykių dalyvių teises. 2009 m. vasario 27 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-61/2009 įtvirtinus tiek specialiuosius, tiek bendruosius vekselio pripažinimo negaliojančiu pagrindus siekiama suvienodinti teisminę praktiką, užtikrinti pusiausvyrą tarp sąžiningų vekselinių teisių santykių dalyvių teisių ir teisėtų interesų apsaugos bei civilinės apyvartos stabilumo.

Darbe iškelta hipotezė, jog vekselio pripažinimui negaliojančiu gali būti taikomi tiek specialieji vekselio negaliojimo pagrindai, tiek ir bendrieji sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindai, pasitvirtino.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Arbeit beschäftigt sich mit Besonderheiten der Ungültigkeit eines Wechsels. Als Gegenstand der Studie gelten hier Gründe für die Ungültigerklärung eines Wechsels. Da Wechsel heutzutage immer häufiger verwendet werden, ist es für Teilnehmer wechselrechtlicher Verhältnisse besonders aktuell, rechtliche Grundlagen für Ungültigerklärung von Wechseln zu verstehen und zu kennen. Nur mit genauer Kenntnis von Möglichkeiten und Grenzen der Ungültigerklärung von Wechseln können sie mit Ausübung ihrer Rechte im vollen Umfang rechnen und ihre berechtigten Interessen sowie Vertrauen schützen. In der Arbeit wird von der Hypothese ausgegangen, dass für die Nichtigkeitserklärung eines Wechsels sowie im Gesetz über gezogene und eigene Wechsel der Republik Litauen (im Folgenden: Wechselgesetz) verankerte besondere Gründe der Nichtigkeit eines Wechsels, als auch allgemeine Gründe für Ungültigkeitserklärung von Rechtsgeschäften angewandt werden können, die im Zivilgesetzbuch der Republik Litauen vorgesehen sind. Das Ziel dieser Arbeit ist festzustellen, welche Rechtsgrundlagen für die Nichtigkeitserklärung eines Wechsels geltend gemacht werden sollten. Zur Verfolgung des Zieles der Arbeit werden folgende Aufgaben gestellt: 1) Erörterung der Rechtsnatur eines Wechsels sowie seiner Funktionen in bürgerlichen Rechtsverhältnissen; 2) umfassende Analyse besonderer Gründe der Nichtigkeit eines Wechsels; 3) Klarstellung der Anfechtbarkeit eines Wechsels aus allgemeinen Gründen für Ungültigkeitserklärung von Rechtsgeschäften. Zur Verallgemeinerung in dieser Arbeit analysierter Rechtsakte, juristischen Fachliteratur sowie der Praxis der Gerichte kann festgestellt werden, dass mit der Ausstellung eines Wechsels ein neuer Gegenstand der bürgerlichen Rechte, d. h. ein Wertpapier, geschaffen wird. Ab dem Zeitpunkt kann es in den bürgerlichen Rechtsverhältnissen benutzt werden: an andere Personen abgetreten werden usw. Eine so einfache und breite Verwendbarkeit eines Wechsels wird durch seine öffentliche Zuverlässigkeit gewährleistet, die strenge Anforderungen an Form und Inhalt eines Wechsels bestimmen. Die Anforderungen an Form und Inhalt eines Wechsels sowie Folgen für deren Nichteinhaltung sind in den Artikeln 3, 4, 77, 78 des Wechselgesetzes der Republik Litauen festgelegt, deswegen können Wechsel wegen formeller Mängel der geforderten Bestandteile (Angaben) eines Wechsels aus besonderen Gründen der Nichtigkeit der Wechsel angefochten werden. Die Ausstellung eines Wechsels ist ein abstraktes einseitiges Rechtsgeschäft. Die Abstraktivität eines Wechsels kann jedoch nicht als absolut verstanden werden, weil zwischen einem Wechsel und der Rechtsgrundlage seiner Entstehung ein Rechtsverhältnis besteht, dementsprechend ist eine Anfechtung eines Wechsels aus allgemeinen Gründen für Ungültigkeitserklärung von Rechtsgeschäften ebenfalls möglich, die im Zivilgesetzbuch der Republik Litauen vorgesehen sind.

Diese Schlussfolgerung entspricht auch den Bestimmungen des Artikels 19 des Wechselgesetzes der Republik Litauen, die zum Schutz der Rechte von Teilnehmern gewissenhafter wechselrechtlichen Verhältnisse dienen. Mit der Verankerung sowie besonderer als auch allgemeiner Gründe für Nichterklärung eines Wechsels wird eine Ausgewogenheit zwischen den Rechten und dem Schutz berechtigter Interessen von Teilnehmern gewissenhafter wechselrechtlichen Verhältnissen und der Stabilität der bürgerlichen Rechtsverhältnissen erzielt.

Die in der Arbeit vorgebrachte Hypothese, dass für Nichtigerklärung eines Wechsels besondere Gründe der Nichtigkeit eines Wechsels, als auch allgemeine Gründe für Ungültigkeitserklärung von Rechtsgeschäften angewandt werden können, hat sich bestätigt.